

К-14038
П 292197

ВІСНИК

ХАРКІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

№ 169

ЕКОНОМІЧНІ ПИТАННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

Випуск 13

5.

85 коп.

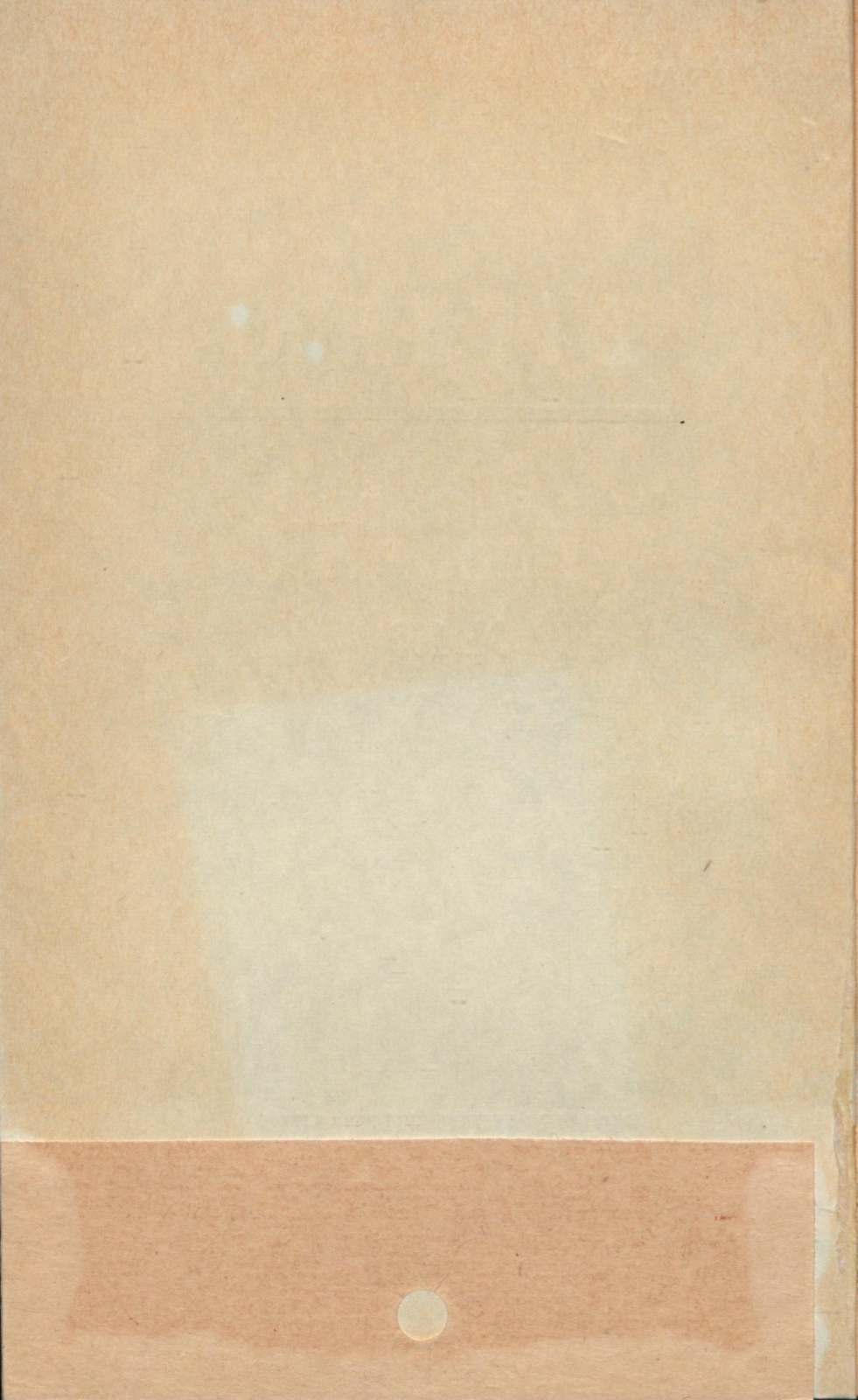
Вісник Харківського університету, 1978, № 169, 1—88.

V.N. Karazin Kharkiv National University

00281828

9

МІНІСТЕРСТВО ВИЩОЇ І СЕРЕДНЬОЇ
СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ УРСР

ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

№ 169

ЕКОНОМІЧНІ ПИТАННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

В И П У С К 13

Харків
Видавництво при Харківському
державному університеті
видавничого об'єднання «Вища школа»
1978

Економічні питання ефективності виробництва, вип. 13. Вісник Харк. ун-ту, № 169. Харків, видавниче об'єднання «Вища школа», 1978. 88 с. Списки літ. в кінці статей.

У віснику вміщено статті, в яких висвітлюються актуальні питання марксистсько-ленінської економічної науки на сучасному етапі її розвитку, аналізуються такі важливі проблеми, як шляхи підвищення ефективності виробництва, зростання продуктивності праці, використання фонду матеріального заохочення тощо.

Розрахований на науковців і спеціалістів.

Редакційна колегія: І. Я. Ткаченко (відп. ред.), В. М. Селіванов (відп. секр.), О. М. Васильєв, П. І. Верба, З. Л. Житницький, В. С. Ключко, В. Г. Михайленко, А. В. Сивоконь, Ю. І. Терехов.

Друкується за рішенням Ученої ради економічного факультету ХДУ, протокол № 5 від 21 січня 1977 р.

Адреса редакційної колегії: 310077, майдан Дзержинського, 4, держуніверситет, економічний факультет. Тел.: 40-17-31.

Редакція гуманітарної літератури

© Харківський державний університет, 1978.

І. Я. ТКАЧЕНКО, канд. екон. наук, *І. Ф. ПРОКОПЕНКО*, канд. екон. наук, *І. М. ШЕРСТЮК*, канд. екон. наук

СОЦІАЛІСТИЧНЕ ЗМАГАННЯ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ МЕХАНІЗМІ РОЗВИНУТОГО СОЦІАЛІЗМУ

Класики марксизму-ленінізму розглядали соціалістичне суспільство як суспільство, яким управляють самі трудящі за допомогою планомірно діючого господарського механізму, що функціонує в умовах гармонійної єдності інтересів і цілей, волі і дії всіх трудящих. Це положення цілком відтворене у новій Конституції СРСР: «На цьому етапі, коли соціалізм розвивається вже на своїй власній основі, все повніше розкриваються творчі сили нового ладу, переваги соціалістичного способу життя, трудящі все ширше користуються плодами великих революційних завоювань» (с. 4).

Радянські економісти розуміють господарський механізм як комплекс організаційних форм і методів відтворення матеріальних благ на основі загальнодержавної системи планування, стимулювання і оперативного управління на різних рівнях. Ми поділяємо думку, що важливою складовою частиною соціалістичного господарського механізму є його суб'єктивна сторона, практична діяльність людей, роль якої все зростає, бо, як зазначено у новій Конституції СРСР, суспільно корисна праця та її результати визначають становище людини в суспільстві, а держава, поєднуючи матеріальні і моральні стимули, сприяє перетворенню праці в першу життєву потребу кожної радянської людини.

Розширені масштаби суспільного виробництва, більш зрілий характер продуктивних сил і виробничих відносин перетворюють проблему вдосконалення господарського механізму в одне з найважливіших практичних завдань розвинутого соціалізму.

Керуючись ленінським положенням: «щоб господарський механізм працював справді так, як працює годинник» [1, т. 36, с. 147], партія і уряд завжди розглядали вдосконалення господарського механізму як динамічний процес. Серед факторів, що впливають на вдосконалення цього механізму, на підвищення ефективності і якості, особливе значення має соціалістичне змагання, котре завжди служило ефективним методом піднесення продуктивних сил, вдосконалення виробничих відносин, виховання трудящих, залучення їх до управління виробництвом [див. 2, с. 488—489].

Соціалістичне змагання — об'єктивний закон комуністичного способу виробництва, притаманний як нижчій, так і вищій фазі

його розвитку. Воно виражає об'єктивну необхідність товариського трудового змагання, здорового суперництва і творчого співробітництва, взаємодопомоги і взаємовиручки, спрямованих на досягнення мети соціалістичного виробництва — забезпечення добробуту і вільного всебічного розвитку всіх членів суспільства. В умовах розвинутого соціалізму безмірно зростає творча активність мас. Праця мільйонів — запорука успішного здійснення грандіозних завдань комуністичного будівництва. Соціалістичне змагання набуло справді всенародного характеру. В ньому беруть участь і ті, хто працює за верстатами, у шахтах, рудниках, на будовах, у полі, на тваринницьких фермах, і ті, хто трудиться в науково-дослідних інститутах, школах, вузах, у сфері послуг.

Важливим елементом соціалістичного змагання є наполеглива боротьба за зростання продуктивності праці, краще використання основних виробничих фондів, дотримання режиму економії, прискорення науково-технічного прогресу, зниження собівартості тощо.

Як зазначено в новій Конституції СРСР (ст. 15), «спираючись на творчу активність трудящих, соціалістичне змагання, досягнення науково-технічного прогресу, вдосконалюючи форми і методи керівництва економікою, держава забезпечує зростання продуктивності праці, підвищення ефективності виробництва і якості роботи, динамічний, планомірний і пропорційний розвиток народного господарства».

В ході соціалістичного змагання відбувається постійне вдосконалення виробництва і організації праці, що відповідає інтересам як усього суспільства, так і виробничих колективів і окремих працівників, оскільки воно спрямоване на підвищення ефективності виробництва в ім'я досягнення головної мети соціалізму.

Соціалістичне змагання є могутньою підоймою економічного і соціального прогресу, школою політичного, трудового і морального виховання трудящих [див. 4, с. 10]. В. І. Ленін розглядав його як важливий фактор стимулювання активності трудящих у системі соціалістичного управління. Докорінні зміни в цілях суспільного виробництва і характері праці при соціалізмі стали передумовою перетворення змагання, як особливого прояву трудової і творчої активності трудящих, у важливий фактор створення нових суспільних зв'язків, нової дисципліни, нової організації праці.

Виражаючи гармонійну єдність функціонування усієї системи матеріальних і духовних інтересів соціалістичного суспільства, змагання викликає заінтересованість усіх працівників у необхідності вдосконалення механізму, що забезпечує підвищення ефективності суспільного виробництва. У соціалістичному змаганні В. І. Ленін вбачав одну з основних рушійних сил економічного розвитку, притаманну лише комуністичному способу

виробництва. Воно проявляється в підвищенні трудової і творчої активності трудящих, у розробці і виконанні напружених річних і зустрічних планів, у наполегливій боротьбі за використання всіх наявних внутрішніх резервів, у масовому русі за економію матеріальних і трудових ресурсів, зниження собівартості і підвищення якості продукції, у русі ударників комуністичної праці, раціоналізаторів і винахідників і в інших формах, які активно впливають на зростання продуктивності праці і підвищення ефективності виробництва.

В умовах науково-технічної революції головним напрямком розвитку соціалістичного змагання є мобілізація трудящих на всемірне підвищення продуктивності праці, зниження трудових затрат, раціональне використання і економію сировинних і матеріальних ресурсів, поліпшення якості продукції. «Для того, щоб успішно розв'язувати різноманітні економічні і соціальні завдання, які стоять перед країною, — підкреслював тов. Л. І. Брежнев на XXV з'їзді КПРС, — немає іншого шляху, крім **швидкого зростання продуктивності праці, різкого підвищення ефективності всього суспільного виробництва**. Наголос на ефективності — ...найважливіша складова частина всієї нашої економічної стратегії» [3, с. 48]. Трудящі гаряче схвалюють курс, визначений з'їздом. У країні розгорнулося масове соціалістичне змагання за успішне виконання поставленого партією завдання. «На ознаменування 60-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції передові робітники і колективи Москви, Ленінграда та інших міст беруть високі соціалістичні зобов'язання, зустрічні плани, спрямовані на більш повне використання резервів виробництва, досягнень науки і техніки, передового досвіду» [4, с. 10]. Велику роль у зростанні ефективності виробництва відіграють починання передових бригад Москви і Ленінграда під девізами: «Від високої якості роботи передовиків до високої ефективності праці колективу», «П'ятиріччі якості — робітничу гарантію» тощо.

Змагаючись під девізом «П'ятиріччі якості — робітничу гарантію», колективи регулярно обмінюються технічною інформацією, допомагають один одному. Організуючи ритмічну роботу на всіх технологічних процесах, вони достроково виконують планові завдання і здають продукцію з першого подання.

Першими на Харківщині патріотичні починання москвичів і ленінградців підхопили робітники заводу ім. Малишева, електромеханічного та інших підприємств. Уже на кінець першого року десятої п'ятирічки під цими девізами в області працювало понад 125 тис. чоловік [див. 7, с. 55]. Відповідаючи на заклик москвичів і ленінградців, трудящі Харківщини розгорнули змагання під девізами: «П'ятиріччі — нашу ефективну і якісну працю», «Кожній інженерній розробці — технічний рівень вищої якості!», «Кожному робітнику — зустрічний план». Токарі заводу ім. Малишева Герой Соціалістичної Праці Г. Л. Михайлов і В. П. Петров вирішили виконати завдання п'ятирічки,

забезпечивши високу якість продукції за три з половиною роки. Їх ініціативу підтримало понад 100 тис. робітників і інженерно-технічних працівників області.

Досвід роботи передових підприємств Москви, Ленінграда, Києва, Харкова та інших промислових центрів країни показує, що девіз «Від високої якості і ефективності роботи кожного — до високої ефективності праці колективу» успішніше діє тоді, коли бригади працюють на один наряд. В умовах товариської вимогливості і взаємодопомоги зростає майстерність молодих робітників, прискорюється процес оволодіння суміжними професіями, поліпшується виробнича і трудова дисципліна.

Широкого розповсюдження в країні набула комплексна система управління якістю продукції за прикладом передових підприємств Львівської області. Її впровадження приносить високі результати в боротьбі за ефективність і якість.

Результативність соціалістичного змагання у боротьбі за підвищення ефективності і якості значною мірою залежить і від того, як воно стимулює економію сировини і матеріалів. В. І. Ленін, вказуючи на необхідність організації соціалістичного змагання між різними підприємствами, кооперативними організаціями і всередині їх, особливого значення надавав ролі соціалістичного змагання за економію праці і продуктів. «Веди акуратно і сумлінно рахунок грошей, господарюй економно...» [1, т. 36, с. 163].

В організації соціалістичного змагання під лозунгом «Працювати краще, підвищувати ефективність і якість!» партія орієнтує на суворе дотримання режиму економії, раціональне використання матеріальних ресурсів на основі широкого застосування прогресивних конструкторських рішень, удосконалення технології, зменшення питомих витрат сировини і матеріалів, глибшу і комплексну їх переробку, розширене використання вторинних ресурсів [див. 4, с. 12].

Висуваючи завдання підвищення ефективності виробництва, XXV з'їзд КПРС намітив знизити витрати на карбованець товарної продукції у промисловості на 4—5%, у тому числі в машинобудуванні — на 9—10, знизити кошторисну вартість будівництва на 3—5 і питомі капітальні вкладення на приріст продукції не менше як на 5% [див. 3, с. 190]. Зростання значення режиму економії визначається тим, що в сучасних умовах зниження матеріаломісткості виробів тільки на 1% дорівнює збільшенню національного доходу більше як на 4 млрд. крб. У десятій п'ятиріччі намічено за рахунок зниження матеріаломісткості суспільного продукту зекономити близько 8 млрд. крб. [див. 5, с. 5].

В. І. Ленін вимагав широко залучати трудящих до управління економікою, знайомити їх з результатами господарської діяльності підприємств, закликав організовувати масове змагання трудящих і їх колективів, навчатися господарювати:

«... Коли всі навчатися управляти і будуть справді управляти самостійно суспільним виробництвом... тоді будуть відчинені навістіж двері до переходу від першої фази комуністичного суспільства до вищої його фази...» [1, т. 33, с. 97]. У промисловості, будівництві, на транспорті і в інших галузях працюють численні творчі об'єднання трудящих, які розробляють і впроваджують у виробництво найновіші досягнення науки і техніки, економічний ефект від впровадження яких тільки за роки дев'ятої п'ятирічки становив 19 млрд. крб. [див. 6].

Форми участі робітників і службовців у вдосконаленні господарського механізму досить різноманітні: робітничі збори, постійно діючі виробничі наради, бюро і ради економічного аналізу, бюро нормування праці, громадські організації, котрі сприяють технічному прогресу, комплексні творчі бригади, ради новаторів тощо.

Усе це, народжене в ході соціалістичного змагання, робить гідний внесок у справу будівництва комуністичного суспільства в нашій країні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ленін В. І. Повне зібр. тв., т. 33, 36.
2. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Т. 10. М., Политиздат, 1972. 535 с.
3. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 288 с.
4. Про Всесоюзне соціалістичне змагання за підвищення ефективності виробництва і якості роботи, успішне виконання завдань десятої п'ятирічки. Постанова ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ. — «Комуніст України», 1977, № 2, с. 10—16.
5. Байбаков Н. К. О Государственном пятилетнем плане развития народного хозяйства СССР на 1976—1980 годы и о Государственном плане развития народного хозяйства СССР на 1977 год. — «Экон. газ.», 1976, № 45.
6. «Правда», 1976, 4 марта.
7. Харьковщина в десятой пятилетке. Харьков, «Прапор», 1976. 143 с.

П. М. КОЮДА, канд. екон. наук, Л. Д. БАКУТО

ДО ПИТАННЯ ПРО ВДОСКОНАЛЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОГО СТИМУЛЮВАННЯ У ВИРОБНИЧИХ ОБ'ЄДНАННЯХ

У новій Конституції нашої країни (ст. 8, 15) закріплено таке важливе начало соціалістичної економіки, як поєднання централізованого планового керівництва з господарською самостійністю й ініціативою підприємств і об'єднань. Важливу роль при цьому відіграють прибуток, собівартість, господарський розрахунок.

Господарський розрахунок у більшості випадків діє в первинній ланці сучасного суспільного виробництва. Всупереч існуючій думці, він не є повним, зокрема, не охоплює сферу управління вугільними підприємствами.

Сучасний етап усупільнення виробництва вносить зміни в структуру галузевого управління. Концентрація виробництва об'єктивно визначає необхідність централізації госпрозрахункових функцій не тільки в нижчій і середній, але й у вищій ланці управління галуззю. Розвиток госпрозрахункових відносин допускає створення управління особливої за змістом і характером виконуваних функцій форми госпрозрахунку. В результаті виникає нова структура госпрозрахунку в галузі, ланки якої — госпрозрахунок всередині шахти, об'єднання і міністерства.

Система госпрозрахунку, що включає всі ланки управління галуззю, є формою розв'язання суперечностей між сучасним станом усупільнення виробництва і вузькими рамками госпрозрахунку вугільного підприємства. Вона дає змогу прискорити темпи економічного зростання на основі науково-технічного прогресу, вдосконалення стимулювання.

Тепер у галузях розроблюються генеральні схеми управління, на основі котрих і має створюватися система госпрозрахунку. Такі схеми розроблені й у вугільній промисловості (міністерство — об'єднання — шахта). Вони передбачають перехід на дво-, трифазну систему, а також чітке виділення первинної, середньої і вищої ланок управління, що є водночас і ланками господарського розрахунку.

Один із найважливіших напрямів подальшого вдосконалення госпрозрахунку у вугільній промисловості — переведення на госпрозрахункову основу всіх робіт, пов'язаних з науково-технічним прогресом. Впровадження госпрозрахункових принципів в організації технічного переозброєння вугільної промисловості потребує системного підходу, який сприяє прискоренню технічного прогресу на всіх рівнях галузевого управління. Один із варіантів — механізм, що діє в електротехнічній промисловості, де створена єдина система планування, фінансування і стимулювання технічного прогресу. На нашу думку, її доцільно поширити у вугільній промисловості і включити до загальної системи госпрозрахункових відносин. Остання створює економічні передумови для організації економічного стимулювання в промисловості, що є важливою формою господарського керівництва промисловим виробництвом. Як показав досвід, вона створює передумови повнішого використання резервів інтенсифікації виробництва і на цій основі — підвищення його ефективності. Основною, істотною рисою нової системи стимулювання є стійка, визначувана у відповідності з громадською оцінкою залежність між кількістю і якістю праці кожної господарської ланки і розмірами одержуваного заохочення.

Формування і розвиток нової системи стимулювання — досить складний процес. Можна умовно виділити в ньому два основні етапи. Перший (1966—1970 рр.) характеризувався переведенням на нову систему господарювання окремих підприємств і галузей промисловості, впровадженням і відпрацюванням окремих

її елементів. Це був час заміни існуючої тоді форми стимулювання більш досконалою. Другий (нинішній) — це етап поширення нової системи стимулювання на вищестоящі господарські ланки і комплексного впровадження її у кожен ланку народного господарства. У промисловості створюються централізовані фонди матеріального заохочення, що забезпечує умови для розвитку господарського розрахунку об'єднань і міністерств. Фонди створюються за згодою підвідомчих підприємств із відрахувань від їх прибутку і встановлюються в однаковому розмірі в процентах до фонду матеріального заохочення, призначеного для преміювання працівників апарату управління об'єднання, поповнення фондів матеріального заохочення вугільних підприємств, які тимчасово погіршили роботу з причин, що від них не залежать, для одноразового заохочення колективів підприємств за виконання особливо важливих завдань, а також для преміювання переможців у соціалістичному змаганні.

Планову суму централізованого фонду матеріального заохочення по об'єднанню ($\text{ФМЗ}_{\text{комб}}$) можна визначити за фор-

мулою $\text{ФМЗ}_{\text{комб}} = 0,1 \sum_1^n \text{ФМЗ}_{\text{ш}}$, де 0,1 — коефіцієнт, який враховує утворення централізованої частини фонду; $\text{ФМЗ}_{\text{ш}}$ — сума планових фондів матеріального заохочення шахт.

Із централізованого фонду матеріального заохочення виділяються кошти для утворення цього фонду для апарату управління об'єднанням ($\text{ФМЗ}_{\text{ап}}$) за формулою

$$\text{ФМЗ}_{\text{ап}} = \text{ФЗП}_{\text{ап}} \left(\frac{\sum_1^n \text{Пр}_{\text{ш}}}{\sum_1^n \text{ФЗП}_{\text{ш}}} + \frac{\sum_1^n \text{В}_{\text{ш}} + \sum_1^n \text{М}_{\text{ш}} + \sum_1^n \text{О}_{\text{ш}}}{\sum_1^n \text{ФЗП}_{\text{зар}}} \right),$$

де $\text{ФЗП}_{\text{ап}}$ — фонд заробітної плати апарату об'єднання; $\text{Пр}_{\text{ш}}$ — фонд преміювання ІТП і службовців шахт об'єднання; $\text{В}_{\text{ш}}$ — виплата винагород працівникам шахт за річні показники роботи; $\text{М}_{\text{ш}}$ — надання матеріальної допомоги працівникам шахт; $\text{О}_{\text{ш}}$ — одноразове заохочення працівників шахт за виконання особливо важливих завдань; $\text{ФЗП}_{\text{зар}}$ — загальний річний фонд заробітної плати вугільних підприємств.

Наведена формула враховує, що середній розмір премій, заохочень і винагород апарату об'єднання (у процентах до посадових окладів) не буде перевищувати середнього розміру премій (в процентах до посадових окладів) ІТП і службовців шахт, що входять до складу об'єднання.

Для подальшого розвитку госпрозрахункових принципів і впровадження їх у діяльність об'єднань доцільно, на нашу думку, розробити нормативи для додаткового збільшення (змен-

шення) відрахувань у фонд матеріального заохочення апарату управління об'єднання за зростання (зменшення) обсягу реалізації продукції в тоннах вугілля, поліпшення (погіршення) його якості і зниження (підвищення) собівартості 1 т вугілля від одержаної економії. Крім того, запровадити заохочувальні нормативи додаткових відрахувань збільшення (зменшення) за кожен процент підвищення (зниження) темпів зростання продуктивності праці.

При розрахунку нормативів додаткових відрахувань у фонд матеріального заохочення апарату управління об'єднання загальну суму економії, що направляється на утворення цього фонду, слід розділяти на три частини: 1) за зростання обсягу реалізації продукції і поліпшення її якості; 2) за зниження собівартості 1 т вугілля; 3) за зростання продуктивності праці. Виходячи з цього, вважаємо, доцільно було б установити додаткові відрахування в цей фонд за кожен процент зростання обсягу реалізації і поліпшення якості вугілля у розмірі 0,6% від фонду матеріального заохочення працівників апарату управління, за кожен процент зниження собівартості 1 т вугілля — в розмірі 0,4%, а за кожен процент зростання продуктивності праці — 0,21%.

Для підвищення зацікавленості працівників апарату управління у забезпеченні виконання планових завдань пропонуємо застосувати своєрідні санкції. Так, за кожен процент недовиконання плану зменшувати відрахування в цей фонд за такими нормативами: за обсяг і якість продукції — 0,78%, за собівартість — 0,53%, за продуктивність праці — 0,27%.

Розрахункове значення реалізації продукції і зниження собівартості 1 т вугілля (наростаючим підсумком у порівнянні з 1975 р.) для досліджуваного об'єднання наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Показник	1976 р.		1977 р.	
	тис. крб.	%	тис. крб.	%
Зростання обсягу реалізації продукції	1037	4,4	1374	7,1
Зниження собівартості	0,46	3,04	0,63	4,16
Економія за рахунок зростання реалізації	681	—	836,3	—
Економія від зниження собівартості	5590	—	7868	—

Отже, сумарна економія в 1976 р. в цілому по комбінату становила 6271 тис. крб., у 1977 р. вона збільшилась у порівнянні з попереднім роком на 2433 тис. крб. Це дало змогу зробити додаткові відрахування в фонд матеріального заохочення об'єд-

нання. Їх розміри, обчислені за запропонованими нормативами, наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Показник	Розмір відрахування			
	1976 р.		1977 р.	
	тис. крб.	%	тис. крб.	%
Зростання обсягу реалізації продукції і поліпшення якості	0,69	0,78	2,60	1,68
Зниження собівартості 1 т вугілля	17,35	0,64	10,48	0,46

В 1976 р. у фонд матеріального заохочення апарату об'єднання додатково відраховано 18,04 тис. крб. у зв'язку з тим що обсяг реалізації продукції збільшився на 4,4%, а собівартість 1 т вугілля знизилася на 3,04% в порівнянні з 1975 р.

З метою підвищення зацікавленості працівників об'єднання додаткові відрахування, направлені у фонд преміювання, потім розподіляються між працівниками у відповідності з трудовим внеском. Організація заохочення працівників апарату управління об'єднання мусить урахувати порядок використання залишків невитрачених коштів фонду матеріального заохочення.

Протягом року у зв'язку зі зниженням розміру премії працівникам об'єднання (як і окремих шахт) можуть нагромаджуватися невитрачені кошти. На підприємствах вони часто використовуються на інші статті, пов'язані з виробничою діяльністю колективу (одноразове заохочення, преміювання за підсумками соціалістичного змагання, підвищення премій робітникам), або ж направляються на виплату винагород за підсумками роботи за рік. Такий порядок у певній мірі виправданий, хоча тут необхідні деякі обмеження. Можна було б, зокрема, використовувати на шахтах для виплати винагород за підсумками року тільки половину невитрачених коштів, призначених на поточне преміювання, а другу частину направляти на підвищення продуктивності праці і стимулювання технічного прогресу в наступному році або в фонд соціально-культурних заходів і житлового будівництва. Доцільно, щоб кошти, не використані на преміювання протягом року у зв'язку з хибами в роботі шахт або органів господарського управління, не могли використовуватися для інших цілей. Премії, матеріальна допомога, одноразове заохочення мають виплачуватися в суворо установлених розмірах за кошторисом.

Якщо направляти нагромаджені залишки коштів на виплату винагород за підсумками роботи за рік, то в цьому випадку кошти фонду матеріального заохочення для працівників апарату управління об'єднання, не одержані протягом року, будуть ви-

трачені в кінці року, тобто вони не відчують ніякої відповідальності за недоліки в своїй діяльності.

Невикористані кошти, призначені для заохочення працівників апарату управління об'єднання, доцільно залишати в розпорядженні апарату управління для використання їх у наступному році.

В. О. СМІРНОВА, канд. екон. наук, В. Й. ЛЮБЧЕНКО, канд. екон. наук

УДОСКОНАЛЕННЯ ПЛАНУВАННЯ І ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА У ДЕСЯТИЙ П'ЯТИРІЧЦІ

XXV з'їзд КПРС і жовтневий (1976 р.) Пленум ЦК Компартії важливу роль у виконанні завдань десятої п'ятирічки відвели вдосконаленню планування, посиленню наукової обґрунтованості і збалансованості планів «... на основі вдосконалення системи натуральних і вартісних балансів, балансів виробничих потужностей і трудових ресурсів» [1, с. 192]. А це означає, що необхідно розширити номенклатуру матеріальних балансів, забезпечити погодженість потреб в продукції з виробничими потужностями, ширше впроваджувати електронно-обчислювальні машини і автоматизовані системи управління.

Одна із особливостей десятого п'ятирічного плану полягає в тому, що вперше у практиці Держплану СРСР баланс прибутків і витрат населення, динаміку і структуру платоспроможного попиту трудящих і його задоволення, баланс зовнішньоторговельних відносин передбачається розробляти по роках п'ятирічки. При цьому завжди слід «передбачати необхідні державні резерви» [1, с. 192].

Щоб досягти збалансованості народногосподарського плану, Держплан СРСР розроблятиме матеріальні баланси тільки з найважливішої номенклатури (затверджуватиме їх Рада Міністрів СРСР). Баланси з розгорнутої номенклатури плануватиме Держпостач СРСР, на продукцію галузевого призначення — відповідні міністерства.

Для вдосконалення планування велике значення має науково-обґрунтована погодженість матеріальних балансів із планами розподілу по споживачах, при цьому беруться до уваги прямі зв'язки. На XXV з'їзді КПРС підкреслювалося, що необхідно «всесірно зміцнювати планову дисципліну в усіх ланках народного господарства. Підвищити відповідальність господарських керівників за виконання державних завдань і договірних зобов'язань» [1, с. 193]. З цією метою уже в 1976 р. пропонується організувати роботи, спрямовані на вдосконалення нормативної бази, зокрема взяти на облік фактичні витрати матеріальних ресурсів, розпочати розробку перспективних норм і нормативів, створити автоматичну систему нормативів (АСН).

Вдосконалення народногосподарського планування і економічного стимулювання неможливе без уточнення показників плану. В десятій п'ятирічці замість показника «реалізація продукції» міністерства і відомства затверджують підприємствам обсяг поставок із найважливіших видів продукції в номенклатурі. А це вимагає посилення збалансованості планів на рівні виробничих об'єднань. Останні мають подавати до вищестоящих організацій плани підприємств. Підбиваючи підсумки роботи за рік, вони мусять враховувати плани поставок по номенклатурі і по строках.

Щоб підвищити ефективність роботи підприємств, міністерства і відомства у п'ятирічних планах мусять передбачати обсяги виробництва продукції вищої категорії якості у натуральному вираженні. Для розрахунку економіко-статистичних показників плану (продуктивність праці, фондомісткість) слід обчислити обсяг виробництва у вартісному вираженні на базі показника чистоті продукції.

Важливий експеримент проводився на нафтових підприємствах Башкирії. Його мета — вдосконалення планування фонду заробітної плати, в основу якого покладено розрахунок заробітної плати на одиницю вироблюваної продукції. У десятій п'ятирічці передбачається поширити цей експеримент на інші галузі народного господарства.

На підвищення ефективності і якості роботи підприємств значною мірою впливає прийняття напружених планів. Через це важливо визначити критерій напруженості планів. Він має бути наскрізним — від підприємства до народного господарства в цілому. Таким критерієм можуть бути: для діючих підприємств — рівень використання виробничих потужностей з урахуванням технічного переозброєння, досягнення прогресивних норм затрат; для підприємств, що стають до ладу — рівень освоєння проектної потужності і найважливіших техніко-економічних показників; для міністерств — зростання виробництва і зниження питомих затрат та капітальних вкладень, поліпшення використання виробничих фондів.

Істотний вплив на ефективність суспільного виробництва має організація планування народного господарства. Виходячи з завдань, поставлених у десятій п'ятирічці, Держплан СРСР повинен більше уваги приділяти перспективному плануванню. Поточні ж питання можуть розглядати і розв'язувати Держплан СРСР, міністерства і інші органи. Держплан мусить усі зусилля спрямувати на розробку комплексних програм у галузевому і територіальному розрізі народногосподарського плану [див. 1, с. 144—145].

Отже, вдосконалення планування тісно пов'язане з розробкою системи балансів і планів розподілу продукції, з створенням у народному господарстві необхідних резервів і науково-обґрунтованої нормативної бази, а також із дальшим уточненням по-

казників народногосподарського плану з підвищенням рівня організації планування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 288 с.
2. Атлас З. О системе интегральных показателей эффективности производства на различных уровнях.— «Плановое хозяйство», 1976, № 9, с. 115—125.
3. Бачурин А. Совершенствование плановых показателей и критериев оценки.— «Плановое хозяйство», 1976, № 3, с. 10—21.
4. Кистанов В. Обобщающие показатели региональной эффективности производства.— «Плановое хозяйство», 1976, № 8, с. 33—43.

Є. П. СИЧОВ, канд. екон. наук

СТИМУЛЮВАННЯ КРЕДИТОМ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ

Промисловість СРСР — провідна галузь суспільного виробництва. У 1975 р. вона виробила 64,7% валового сукупного продукту [див. 3, с. 57]. Тому партія і уряд на всіх етапах розвитку народного господарства СРСР надавали і надають їй першочергового значення.

За роки дев'ятої п'ятирічки загальний обсяг виробництва у промисловості збільшився на 43%, а продуктивність праці — на 34%, в результаті було одержано 84% приросту продукції. Оновлено близько 40% основних виробничих фондів [див. 1, с. 40, 41]. Промислові підприємства спрямовують свої зусилля на прискорення темпів технічного прогресу, що відповідає сучасним вимогам інтенсивного розвитку виробництва. З метою підвищення технічного рівня на Харківському тракторному заводі ім. С. Орджонікідзе за дев'яту п'ятирічку впроваджено 1103 автомати і напівавтомати, 21 автоматичну лінію. Тільки для виробництва тракторів Т-150 було розроблено 6 тис. нових технологічних процесів.

В десятій п'ятирічці обсяг промислового виробництва повинен зрости на 36%, або на 183,5 млрд. крб., продуктивність праці — приблизно на 31%. За рахунок цього передбачається одержати 90% приросту промислової продукції. Фондоозброєність у промисловості збільшиться на 34% [див. 2]. Виконання цих завдань передбачає більш широке використання в системі керівництва, планування і матеріального стимулювання таких економічних важелів, як госпрозрахунок, ціна, прибуток, кредит та інші.

Партія і уряд приділяють величезну увагу економічним стимулам, що сприяють прискоренню науково-технічного прогресу. До них перш за все відноситься кредит. XXV з'їзд КПРС вказав на необхідність ширше використовувати для реконструкції і технологічного переозброєння діючих підприємств кредити банків. Тепер витрати на реконструкцію і розширення діючих підприємств, впровадження нової техніки, механізацію і поліпшення

технології виробництва, оновлення устаткування, а також розширення і організацію виробництва товарів народного споживання і поліпшення їх якості здійснюються за рахунок фонду розвитку виробництва. У випадку нестачі коштів у цьому фонді на вказані цілі промисловим підприємствам надано право одержувати банківський кредит. Щоб активно стимулювати прискорення темпів технічного прогресу, кредит на технічне переозброєння виробництва видається навіть при наявності простро-ченої заборгованості Держбанкові з інших видів позик.

Про підвищення ролі кредиту в стимулюванні впровадження у виробництво нової техніки і розширення виробництва товарів народного споживання свідчать дані по м. Харкову (див. таблицю).

Видано кредитів в основні фонди, млн. крб.	1971	1972	1973	1974	1975	1975 в % до 1971
Всього	16,4	15,2	14,0	14,3	13,6	82,9
На впровадження нової техніки	5,5	5,0	6,5	7,0	7,9	143,6
На розширення виробництва това- рів народного споживання	10,9	10,2	7,5	7,3	5,7	52,5

Із таблиці видно, що в цілому питома вага кредитів, виданих під основні фонди в 1975 р., знизилася проти 1971 р. Але це зниження відбулося в основному за рахунок кредитів, направлених на розширення виробництва товарів народного споживання, тоді як видача кредитів на впровадження нової техніки значно зросла. Зниження кредитів на витрати по технічному прогресу, розширення виробництва товарів народного споживання викликано тим, що починаючи з 1972 р. установи Держбанку стали видавати кредити тільки при наявності затвердженого народно-господарським планом обсягу капітальних вкладень за рахунок нецентралізованих джерел, що приводить до затримки технічного прогресу. З цієї причини Орджонікідзевське відділення Держбанку, яке обслуговує найбільший індустріальний район м. Харкова, в 1974 р. видало кредитів на технічне вдосконалення виробництва тільки 27,0 тис. крб., а в 1975—1976 рр. зовсім не видавало.

На жовтневому (1976 р.) Пленумі ЦК КПРС особливу увагу було приділено проблемі прискорення росту продуктивності праці. На підприємствах будуть розроблятися і здійснюватися заходи по широкому впровадженню прогресивної техніки і технології. Перш за все йдеться про заміну ручної праці машинною, особливо на допоміжних вантажно-розвантажувальних, ремонтних і складських роботах, де найбільша кількість робітників зайнята ручною працею. У промисловості сфера застосування ручної праці також залишається все ще значною. Так, частка

робітників, які виконують роботу без використання машин і механізмів, становила в 1965 р. 48,4%, в 1970 — 45,1%, в 1975 — 41,9%. До 1980 р. планується знизити питому вагу ручної праці в промисловості до 35,6% [див. 4, с. 10]. Важлива роль у виконанні цього завдання відводиться і кредитові.

Кредит Держбанку повинен бути оперативною фінансовою допомогою, необхідність в якій виникає в процесі виконання промислових планів тоді, коли заплановані і реальні обсяги і джерела нецентралізованих капіталовкладень не збігаються. Виходячи з цього, доцільно кредити на технічне переозброєння виробництва при кошторисній вартості до 100 тис. крб. і строком окупності до 3-х років не лімітувати ні для установ Держбанку, ні для підприємств, а видавати на ті потреби, які виникають вже після затвердження фінансових планів і розподілу грошових джерел. Це буде сприяти посиленню ролі кредиту як стимулятора науково-технічного прогресу. За рахунок кредиту Держбанку підприємства змушені зараз купувати будь-які засоби виробництва, тільки б витрати окупалися в установлені строки. Крім того, зараз для оформлення кредитів необхідна велика кількість (близько 10) документів і довідок. Було б доцільно спростити оформлення банківського кредиту, більше довіряти підприємствам. Для одержання позики досить заявити розрахунків окупності витрат. За несвоєчасне повернення кредитів слід брати підвищену плату — 10% річних замість 5%.

Використання кредиту в ході виконання промислових планів на ті витрати, які планом передбачити неможливо, дасть змогу підприємствам своєчасно здійснювати заходи по підвищенню продуктивності праці, одержувати додаткові нагородження і збільшувати рентабельність виробництва. Що ж стосується об'єктів з кошторисною вартістю більше 100 тис. крб. і строком окупності до 6 років, то кредит слід видавати тільки в тому випадку, якщо вони передбачені планом капітальних вкладень і їм виділені ліміти кредитування. Цим самим банк буде чітко розмежовувати витрати, які повинні здійснюватися в плановому порядку і мають передбачені в народногосподарському плані джерела проведення, і такі, що проводяться в позаплановому порядку за рахунок ресурсів короткострокового кредитування. Все це сприятиме успішному виконанню завдань десятої п'ятирічки по дальшому нарощенню економічного потенціалу країни, підвищенню добробуту трудящих, більш повному задоволенню їх потреб, що, як сказано в ст. 15 нової Конституції СРСР, є найвищою метою суспільного виробництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 288 с.
2. Про Державний п'ятирічний план розвитку народного господарства СРСР на 1976—1980 рр. та про Державний план розвитку народного господарства СРСР на 1977 р. Доповідь заступника Голови Ради Міністрів СРСР, го-

- лови Держплану СРСР депутата М. К. Байбакова. — «Рад. Україна», 1976, 28 жовт.
3. Народное хозяйство СССР в 1975 г. Статистический ежегодник. М., «Статистика», 1976.
4. Роговский Н. Ручной труд: пути его сокращения. — «Экон. газ.», 1976, № 48.

А. Б. ҚАЦ, канд. екон. наук, Л. І. БУЛАЄНКО

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИМІРЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

У доповіді Генерального секретаря ЦК КПРС тов. Л. І. Брежнева на XXV з'їзді нашої партії наголошувалося на важливості спрямування роботи на «... більш уміле використання економічних стимулів і підойм: господарського розрахунку, прибутку, ціни, премії. Інакше кажучи, потребує вдосконалення вся система показників, які лежать в основі оцінки діяльності міністерств, об'єднань і підприємств, і насамперед ефективності та якості їх роботи» [1, с. 67].

У нових методичних вказівках до розроблення господарських планів підкреслюється, що ефективність суспільного виробництва вимірюється шляхом порівняння результатів виробництва (ефекту) з затратами або застосованими ресурсами [див. 2, с. 33]. Однак склад останніх класифіковано не досить чітко. До них включені основні виробничі фонди, нормовані оборотні засоби, фонд оплати праці і матеріальні затрати на виробництво продукції [див. 2, с. 39]. Відомо, що вартість предметів праці, включених до нормованих оборотних засобів врешті-решт перетворюється в матеріальні затрати. Останні взагалі не можна відносити до застосованих ресурсів, оскільки матеріальні затрати — це спожиті протягом календарного періоду ресурси.

Складність розроблення показників ефективності використання застосованих ресурсів полягає в тому, що у практиці господарювання не планують і не враховують у чистому вигляді простих елементів авансованих затрат на виробництво, за винятком основних виробничих фондів. Разом з тим відомо, що крім останніх для організації виробництва продукції необхідно мати предмети праці у певній кількості і вільні кошти на оплату праці працівників протягом одного виробничого циклу, тобто до моменту реалізації готової продукції, коли гроші, що надійшли на розрахунковий рахунок підприємства, направляються на відшкодування витрачених (придбання нових) предметів праці і фонду оплати праці.

Оскільки початок виробничого циклу не збігається з початком календарного періоду, а планування і облік результатів господарської діяльності визначаються саме в розрахунку на календарний проміжок часу, а не на один виробничий цикл, досить важко визначити істотні (на рівні середніх) розміри застосованих ресурсів, які беруть участь у виробництві продукції.

У ході дослідження проблеми визначення рівня ефективності промислового виробництва нами розроблена методика розрахун-

ку одноразових затрат на виробництво, основана на використанні даних існуючих форм техпромфінплану і звітності промислових підприємств. Суть її викладається нижче.

Розмір усіх одноразових (авансованих) затрат або застосованих ресурсів (ОЗ) визначається як проста сума елементів, що їх складають, за формулою $ОЗ = ОВФ + ПП + ОП$, де ОВФ — одноразові затрати в основні виробничі фонди; ПП — одноразові затрати в предмети праці; ОП — одноразові затрати на оплату праці.

Реальний розмір авансованих затрат у основні виробничі фонди — це їх середня залишкова вартість за певний проміжок часу. Відомо, що вона визначається у звітах промислових підприємств тільки в кінці року. Для розрахунку необхідна середня хронологічна величина залишкової вартості. Її можна одержати шляхом коректування середньої арифметичної величини залишкової вартості основних виробничих фондів спеціальним поправочним коефіцієнтом. Останній є відношенням середньорічної хронологічної величини основних виробничих фондів за балансовою вартістю до їх середньої арифметичної величини.

Більш складним є визначення одноразових затрат у предмети праці. Справа у тому, що існуюча статистична звітність не фіксує одноразових (авансованих) затрат власне у предмети праці. У зв'язку з цим пропонується така методика їх розрахунку в базисному періоді.

Середньорічна структура затрат по економічних елементах (амортизація, матеріальні затрати і затрати на оплату праці) у кошторисі затрат на виробництво практично збігається (або близька) з аналогічною структурою затрат повної собівартості реалізованої продукції і тотожна структурі оборотних засобів підприємства (з вирахуванням матеріальних запасів). Це дає змогу, визначивши спочатку структуру затрат на виробництво, розрахувати по частці матеріальних затрат загальну величину вартості предметів праці в оборотних засобах підприємства. Вона складається, таким чином, із середнього розміру запасів матеріальних цінностей, взятих по залишковій вартості в частині предметів малоцінних і швидкозношуваних, із вартості матеріальних затрат (без амортизації) у незавершеному промисловому виробництві і витрат майбутніх періодів, а також із перенесеної вартості предметів праці на готову продукцію на складі і відвантажені товари.

У процесі виробництва авансовані затрати у предмети праці, продуктивно споживаються і цілком переносять свою вартість на продукт, що виготовляється, тобто перетворюються в поточні матеріальні затрати (МЗ). Зв'язок між ними описується таким рівнянням: $МЗ = ПП \times n$, де n — число кругооборотів авансованих ресурсів за рік.

З цієї формули випливає, що кількість кругооборотів авансованих ресурсів за рік дорівнює відношенню величини матері-

альних затрат у повній собівартості реалізованої продукції до розміру одноразових затрат у предмети праці, тобто $n = MЗ/ПП$.

Розрахувавши кількість кругооборотів авансових ресурсів за рік, можна визначити величину авансованих засобів на оплату праці за формулою $ОП = ЗП/n$, де ЗП — річні затрати на оплату праці у повній собівартості реалізованої продукції.

Зробимо розрахунок показників економічної ефективності віддачі одноразових і поточних затрат по чистій продукції на ХВЗ — харківському велосипедному заводі ім. Петровського і на харківському машинобудівному заводі «Світло шахтаря» за дев'яту п'ятирічку (див. таблицю).

Показник	ХВЗ				„Світло шахтаря“			
	1970 р.	1975 р.	Відхилення		1970 р.	1975 р.	Відхилення	
			абсолютне	відносне, %			абсолютне	відносне, %
Чиста продукція (реалізація), тис. крб.	18977	16698	-2279	-12,0	15876	20598	+4722	+29,7
Одноразові затрати (всього), тис. крб.	13485	18189	+4704	+34,9	23060	26851	+3791	+16,4
Поточні затрати (всього), тис. крб.	31981	34742	+2761	+8,6	46358	51582	+5224	+11,3
Віддача одноразових затрат, коп.	140,7	91,8	-48,9	-34,8	68,8	76,7	+7,9	+11,5
Віддача поточних затрат, коп.	59,3	48,1	-11,2	-18,9	34,2	39,9	+5,7	+16,7
Число оборотів затрат авансованих коштів, вкладених у предмети праці, раз.	4,32	3,85	-0,47	-10,9	3,25	3,80	+0,55	+16,9

З таблиці видно, що на ХВЗ віддача авансованих ресурсів і поточних затрат по чистій продукції значно знизилася у дев'ятій п'ятирічці, в той час як на заводі «Світло шахтаря» за вказаний період ефективність виробництва з наведених вище показників зросла. Падіння рівня використання одноразових затрат на ХВЗ у значній мірі пов'язане з уповільненням оборотності авансованих ресурсів, про що свідчить зменшення кількості кругооборотів. У зв'язку з цим, очевидно, доцільно включати до планів промислових підприємств не лише показники рівня використання одноразових і поточних затрат, а й кількість оборотів авансованих ресурсів у предмети праці, як специфічний показник економічної ефективності виробництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 288 с.
2. Методические указания к разработке государственных планов развития народного хозяйства СССР. М., «Экономика», 1974. 791 с.

ПИТАННЯ ОБЛІКУ І ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ СОЦІАЛІСТИЧНОГО ЗМАГАННЯ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Характерною рисою змагання на сучасному етапі є те, що увага його учасників усе в більшій мірі зосереджується на досягненні не тільки кількісних, але й високих якісних результатів. Це відзначив у доповіді на XXV з'їзді КПРС Л. І. Брежнев: «Знаменно, що з перших днів десятиї п'ятирічки розгорнулося всенародне соціалістичне змагання під лозунгом: «Підвищувати ефективність виробництва і якість роботи в ім'я дальшого зростання економіки і народного добробуту!» (Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976, с. 85).

Дальше підвищення дієвості змагання пов'язане із удосконаленням його організації. Особливої уваги потребує поліпшення обліку і аналізу результатів виконання взятих зобов'язань. Необхідно насамперед забезпечити обґрунтований вибір показників, які лежатимуть в основі оцінки діяльності як окремих працівників, так і кожного трудового колективу. Ці показники повинні охоплювати всі найважливіші сторони їх виробничої діяльності і соціального розвитку, поєднуючи інтереси працівника з інтересами підприємства, інтереси підприємства з інтересами держави. Так, в умовах змагання, прийнятих на Харківському заводі комуністичної праці «Кондиціонер», говориться, що колектив виробничої ділянки, щоб стати переможцем у змаганні, повинен забезпечити:

- найбільше перевиконання встановленого плану виробництва і підвищення продуктивності праці;
- високу якість виготовлення продукції і найбільшу кількість робітників, що здають свою продукцію відділові технічного контролю з першого подання або мають право ставити на продукції особисте клеймо;
- економію фонду заробітної плати по зростаючій сумі з початку року;
- виконання завдань зниження трудомісткості і запровадження технічно обґрунтованих норм виробітку, зменшення втрат робочого часу;
- найбільшу економію сировини, матеріалів, електроенергії, палива, води;
- безаварійну роботу устаткування;
- відсутність випадків травматизму;
- відсутність випадків порушення трудової і виробничої дисципліни;
- вжиття дійових заходів по впровадженню передової технології, наукової організації праці, зразковому утриманню устаткування, інструментів, робочих місць;

— підвищення загальноосвітнього, технічного і економічного рівня трудящих;

— участь у громадському житті колективу.

Приведений перелік не слід розглядати як повністю рекомендований у всіх випадках і для всіх підприємств, а лише як можливе коло показників, із котрого слід вибрати ті, що підходять для використання в певних конкретних умовах.

Облік виконання взятих зобов'язань повинен забезпечувати комплексну оцінку досягнутих результатів. Цінний щодо цього досвід обліку виконання соціалістичних зобов'язань, як індивідуальних, так і колективних (бригади, дільниці, зміни), Уральського вагонобудівного заводу ім. Ф. Е. Дзержинського. Тут запроваджено комплексні особові рахунки ефективності і якості роботи, що складаються з трьох розділів:

1. Особовий рахунок економії матеріальних ресурсів, в якому по окремих видах матеріалів враховується розмір економії у порівнянні з діючими технологічними нормами і загальна сума економії за місяць і з початку року.

2. Особовий рахунок зниження трудомісткості, де вказується зміст заходів, спрямованих на зменшення затрат праці, дата їх запровадження, досягнуте зниження трудомісткості в нормо-годинах на один виріб і на весь обсяг продукції, а також економія в карбованцях, одержана за місяць і з початку року.

3. Особовий рахунок підвищення якості продукції. В ньому фіксуються заходи по підвищенню якості, дата їх впровадження і економія в карбованцях за місяць і з початку року.

При обліку результатів змагання на основі особових рахунків використовується обчислювальна техніка. За даними первинного обліку інформаційно-обчислювальний центр веде розрахунок фактичних витрат матеріальних цінностей і порівнює їх з витратами за нормою. Цехам видаються табуляграми витрат матеріалів по кожному особовому рахунку. Це значно підвищує оперативність обліку і дає можливість використовувати необхідні дані при підведенні підсумків змагання.

Необхідність враховувати при оцінці результатів змагання ряд показників, що характеризують різні сторони виробничої діяльності трудових колективів, у певній мірі ускладнює підведення єдиного загального підсумку і виявлення переможців. Тому доцільно всі різноманітні показники зводити до єдиної оцінки в балах. Так, у Волзькому виробничому об'єднанні «АвтоВАЗ» застосовується бална оцінка різних показників виробничої діяльності основних виробництв при щоденному підведенні підсумків соціалістичного змагання. В складально-кузовному виробництві, наприклад, система оцінок будується так: виконання графіка здачі автомобілів у цех експедиції оцінюється 20 балами, така ж кількість балів зараховується при виконанні графіка складання автомобілів; виконання графіка поставки по номер-

клатурі, що обліковується, дає 10 балів, графіка здачі запасних частин—5 балів і т. д. При відсутності упущень у роботі підприємства нараховується 100 балів, якщо ж вони є рішенням щоденної оперативної наради при генеральному директорові, знімається відповідна кількість балів. Як показує досвід застосування такої системи оцінки на ряді підприємств, вона цілком себе виправдовує.

При організації змагання всередині підприємства надзвичайно важливо забезпечити взаємозв'язок усіх ланок виробництва, визначати особистий внесок кожного робітника у загальну справу, вибрати одиниці виміру, що можуть бути використані для оцінки результатів роботи як окремого робітника, так і будь-якої виробничої ділянки і всього підприємства в цілому.

Пошук і експериментальне застосування таких одиниць ведеться на багатьох підприємствах країни. Так, на Московському заводі «Динамо» результати праці кожного робітника визначаються за випуском продукції, обчисленому у нормо-карбованцях зарплати. Нормо-карбованець — це добуток норми часу на тарифну ставку. Обсяг продукції в нормо-карбованцях на п'ятиріччя розраховується, виходячи з фактично досягнутого до початку планового періоду середньорічного виробітку робітників по професіях і ділянках та встановленого для підприємства завдання по зростанню продуктивності праці.

Так, у базисному році на котушково-апаратній ділянці обмотувально-ізоляційного цеху було зайнято 14 робітниць-ізолювальниць. Їх загальний виробіток становив 17 248 нормо-крб. У розрахунку на одного чоловіка середньорічний виробіток був 1232 (17 248:14) нормо-крб. Його узято за основу при визначенні особистих планів кожної робітниці.

Державним планом заводу встановлено завдання підвищити за п'ятиріччя продуктивність праці на 36,5%, у тому числі зростання на 27,8% повинно забезпечуватися особистими планами робітників (у першому році п'ятирічки — на 4,3, у другому — на 4,8, у третьому — на 5,4, у четвертому — на 5,4, у п'ятому — на 5,3%).

Особистий план робітниці-ізолювальниці (в нормо-карбованцях зарплати) розраховувався так:

1-й рік $1232 \cdot 1,043 = 1285$
2-й рік $1285 \cdot 1,048 = 1347$
3-й рік $1347 \cdot 1,054 = 1420$

4-й рік $1420 \cdot 1,054 = 1497$
5-й рік $1497 \cdot 1,053 = 1576$

Всього за п'ятирічку виробіток однієї робітниці становитиме, таким чином, 7125 нормо-карбованців.

Організаційно-технічні заходи, здійснювані на заводі, забезпечують щорічне зниження нормативної трудомісткості виробів. Тому підсумки виконання плану кожним робітником враховуються як у стабільній (базовій), так і в поточній нормативній трудомісткості. Так, якщо в стабільній трудомісткості п'ятирічне

завдання ізолювальниці становить 7125 нормо-карбованців, то в перерахунку на поточну воно становитиме 6655 нормо-карбованців. Останній показник і використовується при контролі виконання завдань кожним робітником.

Певні особливості має розробка річного, квартального і місячного планів. Вони встановлюються робітникам в індивідуальному порядку. Це означає, що за вихідну базу береться не середній виробіток по професії і дільниці до початку планового періоду, а рівень виробітку кожного робітника, що залежить від його кваліфікації і виробничого досвіду. Завдання по росту продуктивності праці встановлюється також не на основі середніх величин у цілому по заводу, а з урахуванням індивідуальних особливостей і тих внутрішніх резервів, які можуть бути використані на кожному робочому місці.

З особистих планів робітників складається виробнича програма дільниці, сума планів окремих дільниць становить план цехів, які в свою чергу кладуться в основу плану підприємства в цілому. Таким чином, досягається погодженість виробничих завдань усіх ланок виробництва.

Різні методи обліку і оцінки результатів соціалістичного змагання, що розроблені і з успіхом застосовуються на багатьох передових підприємствах країни, необхідно уважно вивчати, широко використовувати все те, що є в них корисного і цінного. Але цей досвід слід використовувати творчо, для збагачення власних розробок. Кожна система обліку має бути всебічно попередньо продумана і підготовлена з урахуванням конкретних умов. Однак і після її впровадження необхідна постійна робота, спрямована на забезпечення її успішної дії.

Слід мати на увазі, що будь-яка система обліку результатів змагання всередині підприємства має знаходитись у повній відповідності з установленою статистичною звітністю про виконання соціалістичних зобов'язань по підприємству в цілому.

Л. М. ЧИЖЕНКО

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЛАНОВИХ ПОКАЗНИКІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

XXV з'їзд КПРС поставив завдання «удосконалювати систему показників планів, посилити їх вплив на підвищення технічного рівня виробництва і якості продукції, прискорення темпів зростання продуктивності праці, економне використання матеріальних і фінансових ресурсів» [1, с. 192].

В умовах господарської реформи одним із показників для оцінки роботи колективу підприємства став обсяг реалізованої продукції, що позитивно вплинуло на збутову і фінансову діяльність підприємств. Але це значною мірою залежить від матеріаломісткості виробів. Цей показник не забезпечує належного

контролю за виконанням плану в натуральному вираженні, ритмічності роботи підприємств за окремі відрізки часу.

Серед затверджуваних показників в умовах реформи збережено обсяг завдань по найважливішій номенклатурі виробів. Досвід показав, що нерідко підприємства порушують господарські договори на поставку продукції. Тому з 1974 р. при преміюванні керівних працівників промислових підприємств враховують цей фактор. В десятій п'ятирічці передбачається «посилити залежність розмірів фондів економічного стимулювання, а також премій працівників від виконання плану поставок відповідно до договорів і замовлень» [1, с. 193].

На сучасному етапі економічного розвитку особлива увага приділяється виробництву нових видів продукції. Починаючи з 1972 р. підприємствам встановлюють річні завдання по загальному обсягу реалізованої нової продукції, яка б за своїми техніко-економічними показниками відповідала кращим вітчизняним і зарубіжним зразкам [див. 2, с. 509].

Важливими показниками господарської діяльності підприємства є прибуток і рентабельність. Деякі економісти вважають, що прибуток має стати головним показником виробництва [див., напр., 4, с. 3]. На нашу думку, не варто завищувати його роль, і при оцінці виконання плану по прибутку необхідно виключати ті фактори його зростання, які не пов'язані з власними зусиллями підприємств. Це слід брати до уваги і при розрахунку показника рентабельності.

Важливим джерелом зростання прибутку є зниження собівартості продукції. Тому Рада Міністрів СРСР зобов'язала Міністерства і відомства СРСР з 1975 р. затверджувати (там, де це економічно доцільно) завдання по зниженню собівартості продукції [див. 3, с. 9].

В умовах реформи серед затверджуваних показників по праці залишився лише показник фонду заробітної плати, а всі інші, в тому числі продуктивність праці, було віднесено до розрахункових. Це, очевидно, стало однією з причин прискореного зростання середньої заробітної плати порівняно із продуктивністю праці в 1968 р. проти попереднього. Приріст середньої заробітної плати на 1% приросто продуктивності праці по промисловості СРСР у 1967 р. становив 0,78, а в 1968 р. — 1,44% (розрахунок проведено на основі даних, вміщених у статистичних збірниках «Народное хозяйство СССР» за 1969, 1970, 1971, 1974 рр.).

Останнім часом все настійніше висувається пропозиція ширше використовувати для планування і оцінки роботи підприємств показник чистої продукції: на обсяг виробництва і його динаміку, визначені на основі цього показника, не впливає величина вартості сировини, матеріалів і комплектуючих виробів. Перші експериментальні роботи в цьому напрямі проводились у 1969—1970 рр. на 106 підприємствах різних галузей промисловості.

В 1973—1974 рр. на 74 підприємствах 9 промислових міністерств проведено експеримент по розрахунку чистої продукції на основі нормативів. Але, як показав досвід, нормативний метод залежить від структурних зрушень. Це обумовлено тим, що в нормах чистої продукції зберігається різний рівень рентабельності виробів: на нього впливає якість оптових цін. Крім того, цей показник не стимулює економного використання матеріальних ресурсів, бо перевищення планових витрат на матеріальні ресурси не позначається на розмірі нормативної чистої продукції внаслідок стабільності нормативів. На наш погляд, показник чистої продукції можна використати для оцінки певних сторін діяльності підприємства, наприклад розрахунків продуктивності праці, фондівіддачі, але його не слід застосовувати механічно.

Система затверджуваних показників, прийнята вересневим (1965 р.) Пленумом ЦК КПРС	Додатково введені показники
1. Реалізована продукція 2. Номенклатура найважливіших видів продукції 3. Прибуток 4. Рентабельність 5. Фонд заробітної плати 6. Об'єм централізованих капіталовкладень 7. Введення в дію виробничих потужностей і основних фондів 8. Завдання по новій техніці і МТЗ 9. Платежі в бюджет	1. Загальний обсяг реалізованої продукції (з 1.01.72 р.) 2. Номенклатура нової продукції (з 1.01.72 р.) 3. Продуктивність праці (з 1.01.72 р.) 4. Витрати на 1 крб. товарної продукції—по планово збиткових і малорентабельних підприємствах (з 1.01.74 р.) 5. Планова сума збитків—по планово збиткових підприємствах (з 1.01.74 р.) 6. Зниження собівартості продукції (з 1.01.75 р.)

У ході економічної реформи система затверджуваних для промислових підприємств показників доповнена рядом інших (див. таблицю). Дальше удосконалення системи потребує творчого підходу. Необхідна науково обгрунтована система взаємозв'язаних показників плану промислового виробництва, яка відображала б усі сторони виробничо-господарської і фінансової діяльності підприємств.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 288 с.
2. Решення партії і правительства по хозяйственным вопросам. Т. 8. М., Политиздат, 1972. 647 с.
3. Гарбузов В. Ф. О Государственном бюджете СССР на 1975 год и об исполнении Государственного бюджета СССР на 1973 год.— «Экон. газ.», 1974, № 52, с. 8—10.
4. Проскурин И. Г. Анализ прибыли и рентабельности. М., «Финансы», 1974. 78 с.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СТАТИСТИКИ ЯКОСТІ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

В період розвинутого соціалізму проблема якості тісно переплітається з проблемою ефективності. XXV з'їзд КПРС категорії якості і ефективності визначив як взаємопроникаючі, нерозривні, що характеризують найважливіший напрям економічної стратегії на сучасному етапі. «Висока якість,— говорив Л. І. Брежнев, — це збереження праці і матеріальних ресурсів, зростання експортних можливостей, а в кінцевому підсумку краще, більш повне задоволення потреб суспільства» (Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976, с. 49).

Загальними основними показниками економічної ефективності на промисловому підприємстві прийнято вважати середній виробіток чистої продукції на одного працюючого, рівень рентабельності підприємства, витрати на один карбованець товарної продукції. Результатом зростання ефективності є економія трудових і матеріальних ресурсів і поточних витрат. Досягається це в тому випадку, коли працю кожного учасника виробництва, його цільову діяльність, можна оцінювати як високоякісну. Такою працею створюються вироби вищої категорії якості, досягається чіткий ритм виробництва, економія сировини і матеріалів, робочого часу.

Високоякісна праця можлива тільки в певних соціальних умовах, в певній атмосфері, що склалася у виробничому колективі. Саме соціальні фактори в поєднанні з виробничо-економічними визначають якість роботи промислового підприємства. Можна вважати, що поняття якості роботи більш містке по відношенню до поняття ефективності промислового виробництва, а залежність між складовими частинами якості роботи характеризується таким зв'язком (див. рис. 1):

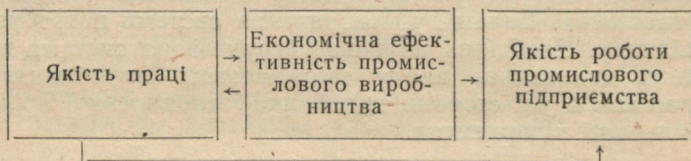

Рис. 1.

Зворотний зв'язок між якістю праці і економічною ефективністю досягається шляхом впровадження дійових систем матеріального і морального стимулювання високоякісної праці, удосконалених методів управління і планування в промисловому виробництві.

Якість роботи, економічну ефективність важко виміряти одним статистичним показником. Має бути система статистичних показників, підпорядкованих єдиному критерію — зростанню національного доходу й удосконаленню соціалістичного способу життя.

При правильній системі ціноутворення на промислову продукцію з урахуванням рівня її якості в показниках економічної ефективності промислового виробництва мають відобразитися народногосподарські витрати, пов'язані з виробництвом і споживанням продукції підвищених якісних категорій. Тоді нема

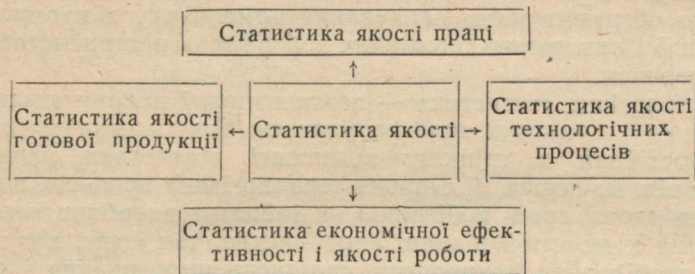

Рис. 2.

потреби вводити додаткові статистичні показники, що характеризують якість готової продукції, тим більше, що це пов'язано зі значними статистичними ускладненнями. Надійність технологічних процесів і ступінь їх досконалості безпосередньо відбиваються на рівні витрат на один карбованець товарної продукції і рентабельності підприємства. Цілковито імовірно, що можна скласти уявлення про якість роботи підприємства, доповнивши показники ефективності такими соціальними характеристиками якості праці, як виконання договірних зобов'язань, творчих і робочих планів, участь робітників у системі бездефектної праці і здачі продукції з першого подання, участь у бригадах наскрізної якості, умови праці і т. п. Ці дані на підприємстві можна здобути, використовуючи інформацію статистики якості праці. Виходячи із сказаного та аналізуючи практику, що складалася, всю статистику якості на промисловому підприємстві можна подати так (див. рис. 2).

Мета статистики якості праці — дати якісно визначену кількісну інформацію про діючу на підприємстві організацію праці, ставлення людей до своїх трудових обов'язків, про творчий внесок інженерно-технічних працівників і службовців у наукове обґрунтування шляхів поліпшення якості роботи промислового підприємства. До цього напрямку слід віднести і статистику рекламаций і відгуків споживачів, бо при умові, коли підприємство чітко виконує свої договірні зобов'язання і виробляє продукцію запланованого рівня якості, погодженого і схваленого спо-

живачем, рекламації можуть бути лише наслідком недоброякісної праці.

Провідним завданням статистики якості придатної продукції мають стати перспективні економіко-статистичні розрахунки, що визначатимуть необхідний рівень споживчої якості. Враховуючи те, що суспільству небайдуже, у що йому обійдеться підвищення якості продукції, найважливішим завданням статистики цього напрямку є визначення оптимальної якості. І в цьому полягає одна з відмітних особливостей підходу до проблеми якості на сучасному етапі. Крім того, виробничо-споживчий напрям у вивченні якості придатної продукції створює сприятливі умови для науково обгрунтованого планування номенклатури промислової продукції і виконання договірних зобов'язань підприємством-виготовлювачем.

Технологічна статистика — перспективний напрям статистичної науки і практики, який формується. Його можна розглядати як самостійний в єдиному комплексі статистики якості, бо вивчає він, по-перше, ті сторони технологічних процесів, що стосуються якості праці робітників як зайнятих виробництвом продукції на конкретній ділянці виробництва, так і тих, хто забезпечує стабільність техпроцесу, своєчасне регулювання і підналадку, а по-друге, оцінку стійкості точності технологічних процесів, що може розглядатися як характеристика якості власне процесу, ступінь його досконалості й відповідальності вимогам виробництва. Крім того, статистичні прийоми, що використовуються технологічною статистикою, ґрунтуються на методах обробки інформації, розроблених у загальній теорії і математичній статистиці, але їх конкретна інтерпретація часто відрізняється від усіх інших розділів статистики якості. Це найбільш математизований напрям статистики якості на підприємстві. Сказане дає право розглядати технологічну статистику як самостійний напрям. Структура основних напрямів статистики якості має такий вигляд (див. рис. 3).

В ході експериментального дослідження була вивчена діюча система статистики якості на підприємствах цукрової промисловості. Організувати досконалу систему управління якістю об'єктивно зручніше, швидше там, де випускається продукція якісно подібна, що задовольняє єдину суспільну потребу, але відмінна мірою цього задоволення. Об'єктом статистичного дослідження були цукрові заводи Харківської області. Аналіз діючої практики підтвердив, що централізованого керівництва якістю продукції практично не існує. Статистикою якості займається плановий відділ і бухгалтерія (заводів і тресту), а також виробничий відділ. Кожен з них вивчає одну з сторін проблеми якості, не завершуючи цю роботу комплексним аналізом.

Наука і статистична практика вимагають того, щоб уся робота по системному аналізу даних статистики якості була зосереджена в одному централізованому підрозділі промислового

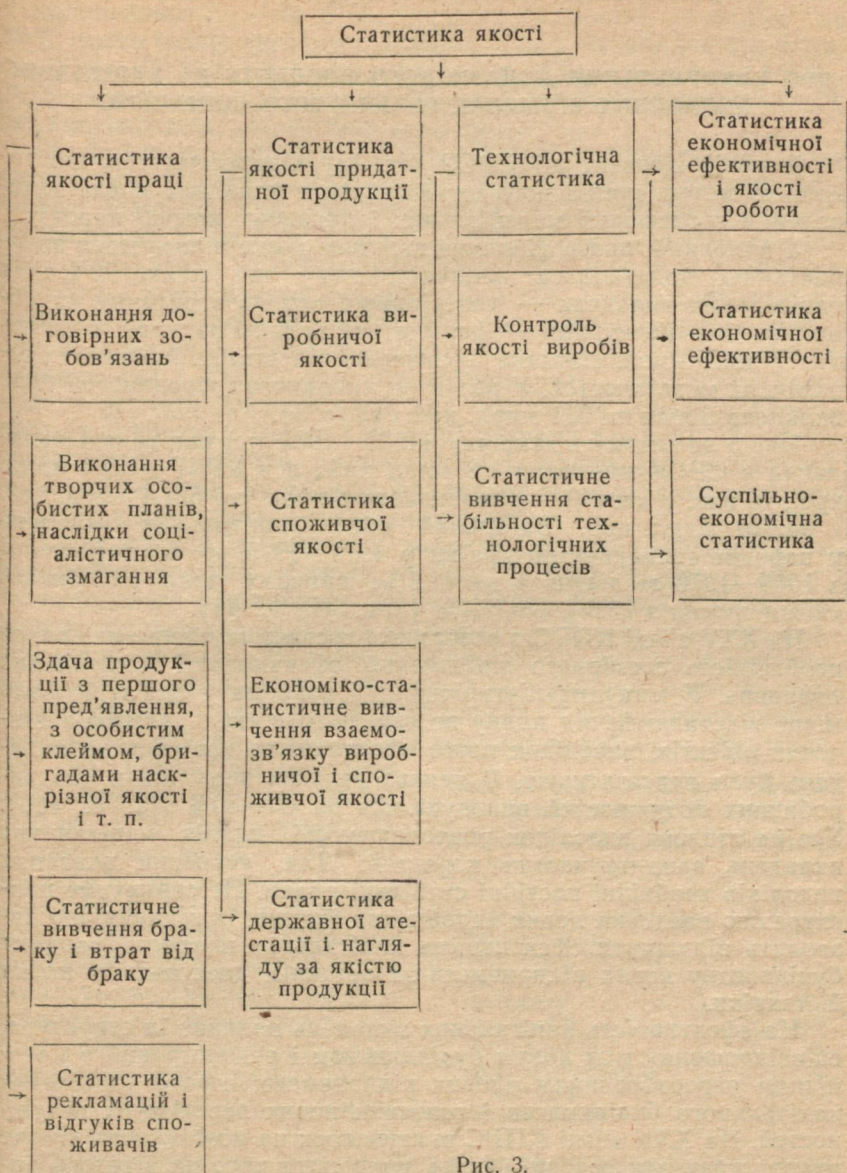

Рис. 3.

підприємства. Це створює сприятливі умови для широкого використання електронно-обчислювальної техніки, надає статистиці якості надто необхідні їй властивості — точність і оперативність.

ПРО ВИКОРИСТАННЯ ДОДАТКОВОГО ПРОДУКТУ НА КАПІТАЛЬНІ ВКЛАДЕННЯ В УМОВАХ РОЗВИНУТОГО СОЦІАЛІЗМУ

В новій Конституції СРСР (ст. 15) підкреслюється, що головною метою суспільного виробництва є найбільш повне задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб народу.

У виконанні цього завдання важливе місце відводиться використанню додаткового продукту, тому що понад 70% всіх капітальних вкладень — матеріальної основи зростання виробництва та концентрації — формується за його рахунок. «Десята п'ятирічка — це п'ятирічка величезних масштабів і великих економічних можливостей. У розвиток народного господарства буде вкладено більш як 621 млрд. крб.» [2, с. 5].

Якщо за першу п'ятирічку (1929—1932 рр.) капітальні вкладення в СРСР становили 8,8 млрд. крб., а в УРСР—1,596 млрд. крб., то вже у десятій — заплановано відповідно 621,4 млрд. крб. і 93,900 млрд. крб. Загальний обсяг капітальних вкладень у народне господарство країни у 1971—1975 рр. в порівнянні з 1966—1970 збільшився на 41,6%, причому доля виробничої сфери зросла з 73,5% до 77,4% [3, с. 502; 4, 144].

На XXV з'їзді КПРС з особливою гостротою підкреслювалася необхідність всемірного підвищення ефективності капітальних вкладень. У минулих п'ятирічках, і зокрема у дев'ятій, мало місце відставання від плану по введенню в експлуатацію закінчених об'єктів, внаслідок цього ефективність капітальних вкладень була недостатньою. В деяких галузях введення в дію виробничих потужностей виконувалось на 60—80% [1, с. 130]. Усе це сталося внаслідок розпорошеності планів капітальних вкладень, занадто частих коректив. Для усунення вказаних недоліків необхідні постійні стабільні плани. Це сприятиме прискоренню введення нових виробничих фондів, їх віддачу, що дозволить підвищити ефективність капітальних вкладень, завдяки будівництву нових підприємств за останнім досягненням науки й техніки.

На ефективність капітальних вкладень впливає їх структура, співвідношення між новим будівництвом і реконструкцією і технічним переозброєнням діючих підприємств; строки здійснення капітального будівництва і освоєння нових виробничих потужностей. На XXV з'їзді КПРС вказувалося на необхідність краще використовувати основні фонди, проводити курс на інтенсифікацію виробництва. Нове будівництво слід розпочинати лише там, де забезпечується впровадження принципово нових науково-технічних рішень. Одним з важливих напрямків підвищення ефективності капітальних вкладень є реконструкція й технічне переозброєння діючих підприємств. У десятій п'ятирічці капі-

тальні вкладення збільшаться приблизно на 64%, в тому числі у промисловості — на 67%, в машинобудуванні — майже на 80%, тобто більш високими темпами, ніж у виробниче будівництво в цілому. Так, наприклад, на заводі «Гідропривод» за 1974—1976 рр. в результаті проведеної реконструкції обсяг продукції, що випускається, збільшився в 1,5 раза.

В умовах розвинутого соціалізму дещо змінилася структура капітальних вкладень. Якщо в довоєнні та перші повоєнні роки більше половини всіх ресурсів направлялося у промисловість, будівництво, транспорт, зв'язок, то тепер при зниженні питомої ваги капітальних вкладень у ці галузі збільшуються вкладення у сільське господарство, будівництво житла і соціально-культурних закладів. Проте це не свідчить про зниження темпів запланованого промислового будівництва. Мова йде про повне перегрупування сил і коштів, про підвищення ролі капітальних вкладень в усуненні диспропорцій, про звуження фронту капітального будівництва з метою ліквідації наявних недоліків. Зокрема, багаторічної практики розпорошеності коштів по величезній кількості об'єктів, не завжди правильне використання міністерствами і відомствами — виділених коштів.

Концентрація капітальних вкладень на найважливіших народногосподарських об'єктах, строків їх спорудження і обсягу незавершеного будівництва дозволять при менших темпах зростання капітальних вкладень збільшити введення основних фондів майже на 40%. До числа найважливіших напрямів посилення технічної оснащеності відноситься модернізація промислового устаткування — один з найбільш дешевих і оперативних засобів підвищення ефективності кожної одиниці виробничих потужностей. За 1966—1970 рр. було модернізовано 675 тис., 1971—1975 рр. — 732 тис., а всього за останні десять років — 1407 тис. одиниць промислового устаткування [3, с. 172]. Науково-технічна революція обумовила зростання долі капітальних вкладень у найбільш прогресивні галузі промисловості, від яких залежать темпи науково-технічного прогресу в цілому.

Так, при збільшенні загального обсягу капітальних вкладень у промисловість за 1976—1980 рр. в електроенергетиці вони збільшаться в 1,8 раза, хімічній промисловості — у 2, у важкому і транспортному машинобудуванні — у 2,3, хімічному й нафтовому — у 2,1 раза, у верстатобудуванні — на 69%. Випереджаюче зростання капітальних вкладень у прогресивні галузі промисловості забезпечить більш високі темпи їх розвитку в по-

Склад джерел капітальних вкладень (в % до підсумку) [5, с. 95]

Фінансування капітальних вкладень	1965 р.	1975 р.
Загальна сума капітальних вкладень	100	100
В тому числі за рахунок		
бюджету	60	47
прибутку	12	16
амортизації	24	26
довгострокового кредиту	—	4
інших джерел	4	7

рівнянні з промисловістю в цілому. У результаті проведення економічної реформи змінилася структура джерел фінансування капітальних вкладень (див. таблицю).

Зараз безповоротне фінансування з державного бюджету застосовується лише при будівництві нових заводів. У зв'язку з цим на діючих підприємствах питома вага власних коштів у фінансуванні капітальних вкладень на розширене відтворення основних фондів різко підвищується. Це ж саме можна сказати і про роль банківського кредиту. На нашу думку, і на підприємствах, що наново будуються, необхідно ширше застосовувати систему довгострокового кредитування.

Всі ці зміни в системі фінансування й кредитування капітальних вкладень сприяють послідовному впровадженню принципів господарського розрахунку в діяльності підприємств. Разом з тим вони сприяють найбільш ефективному використанню капітальних вкладень, прискоренню введення в дію і своєчасному освоєнню виробничих потужностей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 288 с.
2. Брежнев Л. І. Промова на Пленумі Центрального Комітету КПРС 25 жовтня 1976 року. Київ, Політвидав України, 1976. 47 с.
3. Народное хозяйство СССР в 1975 г. Статистический ежегодник. М., «Статистика», 1976. 846 с.
4. Українська РСР у цифрах у 1975 р. Короткий статистичний довідник. Київ, «Техніка», 1976. 223 с.
5. С и т а р я н С. А. Прибыль: актуальные аспекты. М., «Знание», 1976. 128 с.

В. М. СТАЦЮРА, канд. екон. наук

ЗНИЖЕННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ — ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ

XXV з'їзд КПРС підкреслив, що на сучасному етапі будівництва матеріально-технічної бази комунізму головним резервом дальшого розвитку соціалістичного виробництва є підвищення його ефективності і поліпшення якості усієї роботи. Серед показників, які характеризують ефективність промислового виробництва, важливе місце посідає рентабельність (узагальнюючий показник прибутковості підприємства).

За роки десятої п'ятирічки намічено мобілізувати 1,9 трильйона крб. фінансових ресурсів, або майже на 500 млрд. крб. більше, ніж у дев'ятій п'ятирічці. Основна частина фінансових ресурсів — грошові нагромадження у вигляді прибутку і податку з обороту — становитиме приблизно 1050—1100 млрд. крб. [див. 7, с. 10]. Виконання цього завдання залежить від роботи промислового підприємства, чий обов'язок — з меншими затратами добиватися постійного зростання виробництва, поліпшення якості продукції, підвищення рентабельності.

Значним фактором підвищення ефективності виробництва за показником рентабельності є збільшення прибутку за рахунок зниження собівартості продукції, яка відображає ступінь раціонального використання основних фондів, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Чим менші витрати на виробництво, нижча собівартість промислової продукції, тим вагоміший прибуток, більше можливостей для дальшого розвитку економіки країни і підвищення життєвого рівня людей. Зараз собівартість річної продукції промисловості становить більш 450 млрд. крб. Зниження її лише на 1% дає економію у сумі більше 4,5 млрд. крб. [див. 8]. Про це свідчить і такий приклад. За роки дев'ятої п'ятирічки собівартість річної продукції на ХТЗ знизилася з 89,27 коп. до 85,79 коп. на 1 крб. товарної продукції, на моторобудівному заводі «Серп і молот» — відповідно з 87,78 до 86,87 коп., заводі тракторних самохідних шасі — з 89,9 до 86,69 коп. Тільки за 1975 р. надпланова економія від зниження собівартості промислової продукції на підприємствах Харкова і області становила 7 млн. крб. [див. 6, с. 31], що було основним фактором зростання прибутку і підвищення рентабельності.

Для виконання завдань десятої п'ятирічки по підвищенню ефективності використання матеріальних ресурсів передбачено знизити затрати на 1 крб. товарної продукції у промисловості на 4—5%, у тому числі в машинобудуванні — на 9—10% [див. 1, с. 190].

Основним резервом зниження собівартості промислової продукції є зменшення матеріальних затрат. Тільки у промисловості УРСР один процент зниження матеріаломісткості дає змогу за рік додатково збільшити обсяг національного доходу на 1, 8 млрд. крб., а в цілому по країні — майже на 4 млрд. крб. [див. 6, с. 31].

Економія матеріальних ресурсів забезпечує підприємствам не тільки зниження собівартості вироблюваної продукції, а й збільшення її обсягу при тих же матеріальних затратах. Внаслідок зниження матеріаломісткості збільшується фондівіддача, ефективніше використовуються основні виробничі фонди, зростає прибуток, підвищується рентабельність. Економію матеріальних ресурсів забезпечують скорочення норм витрат на одиницю продукції, зменшення ваги виробів, створення і впровадження нових видів прогресивних матеріалів, скорочення відходів у виробництві. За рахунок цього у народногосподарському плані і бюджеті на 1977 р. передбачено мобілізувати близько 1,5 млрд. крб. [див. 3, с. 10].

Важливим фактором зниження собівартості промислової продукції і підвищення рівня рентабельності є зростання продуктивності праці. В нашій країні, як відзначено в ст. 14 Конституції СРСР, зростання продуктивності праці забезпечує держава.

У зростанні продуктивності праці і зниженні собівартості промислової продукції головну роль відіграє технічний прогрес.

За рахунок нової техніки і передової технології у десятиї п'ятиріччі в промисловості продуктивність праці зростає більше ніж на 70% і майже на 50% знизиться собівартість продукції [див. 8, с. 79]. Однак, як відзначалося на жовтневому (1976 р.) Пленумі ЦК КПРС, є багато підприємств, де ще значна доля ручної праці, слабо впроваджується механізація, що гальмує виконання планів, зростання продуктивності праці. Так, у 1975 р. при загальному виконанні плану продуктивності праці 13,8% промислових підприємств України не виконали встановлених завдань, внаслідок чого держава недоодержала продукції майже на 1 млрд. карбованців [див. 6, с. 31]. Зведення до мінімуму надпланових збитків від браку, скорочення непродуктивних витрат, які відносяться за рахунок прибутку, зменшують його. Це різні штрафи, пені, неустойки, сплачені у зв'язку з порушенням умов господарських договорів, проценти і пеня за прострочені позики банку, платежі у бюджет і т. п. — важливий резерв зниження собівартості і підвищення рівня рентабельності. Ліквідація або значне скорочення таких витрат дасть змогу збільшити прибутковість і підвищити рентабельність виробництва.

Фактором зростання прибутку виступає не тільки зниження собівартості продукції, а й збільшення обсягу її реалізації. Для успішного виконання завдань десятиї п'ятирічки необхідно, щоб приріст прибутку забезпечувався насамперед за рахунок зниження собівартості виробництва і в меншій мірі — за рахунок збільшення обсягу реалізації. Однак останніми роками намітилася тенденція відносного зменшення прибутку за рахунок зниження собівартості продукції і збільшення за рахунок зростання обсягу реалізованої продукції. Аналіз показує, що приріст прибутку внаслідок зменшення собівартості у середньому становив у сьомій п'ятиріччі 51%, у восьмій — 47%, за 1971—1972 рр. доля цього фактору знизилася до 31—21% [див. 4, с. 72]. У дев'ятій п'ятиріччі 53% приросту прибутку в промисловості одержано за рахунок збільшення обсягу виробництва і 47% — за рахунок зниження собівартості [див. 5, с. 9].

Однією з причин зниження ролі собівартості у прирості прибутку, на наш погляд, є те, що показник собівартості в умовах господарської реформи став розрахунковим, планується самими підприємствами, які приділяють менше уваги скороченню витрат на виробництво.

Враховуючи важливе значення собівартості продукції у формуванні прибутку Рада Міністрів СРСР зобов'язала міністерства і відомства СРСР з 1975 р. затверджувати у централізованому порядку підприємствам і об'єднанням, де це економічно доцільно, завдання по зниженню собівартості продукції замість рентабельності. Ця вказівка відноситься до підприємств, у загальному обсягу виробництва яких велика питома вага порівняної продукції. Підприємства, що перейшли на цю систему, значно посидили увагу до режиму економії. Зниження собівартості про-

дукції — особливо важливе завдання, тому доцільно, на наш погляд, рентабельність, що визначається як відношення прибутку до собівартості продукції, включити до числа централізованих показників плану, а створення фондів матеріального заохочення повинно залежати від виконання плану підвищення рентабельності. Це сприятиме здійсненню режиму економії, зниженню собівартості продукції, збільшенню прибутку, підвищенню рентабельності, а отже і підвищенню ефективності промислового виробництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 288 с.
2. Матеріали жовтневого Пленуму ЦК КПРС. — «Рад. Україна», 1976, 26 жовт.
3. Материалы пятой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва. — «Экон. газ.», 1976, № 45, с. 9—12.
4. Базарова Г. В. Прибыль и хозяйственный расчет в условиях научно-технического прогресса. М., «Финансы», 1974. 207 с.
5. Байбаков Н. К. Дальнейшее совершенствование планирования — важнейшая народнохозяйственная задача. — «Плановое хозяйство», 1974, № 4, с. 12—16.
6. Верба П. І. Ефективність і якість — головна особливість десятої п'ятирічки. — «Комуніст України», 1976, № 5, с. 29—35.
7. Гарбузов В. Ф. Решения XXV съезда КПСС и задачи финансовой системы. — «Финансы СССР», 1976, № 5, с. 3—16.
8. Тишина А. А. Прибыль в промышленности и пути ее повышения. Л., Лениздат, 1975. 110 с.

С. А. РУДНЁВ

ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНДОВІДДАЧІ З ДОПОМОГОЮ БАГАТОФАКТОРНОГО КОРЕЛЯЦІЙНОГО АНАЛІЗУ

Ефективність промислового виробництва залежить від рівня використання основних виробничих фондів і перш за все від фондівіддачі. Тому однією з актуальних проблем стало дослідження факторів, які впливають на рівень фондівіддачі.

Застосування кореляційних методів в планово-економічних розрахунках дає змогу на основі вивчення досвіду роботи в минулому і особливості підприємств будувати формули для визначення такого укрупненого нормативу фондівіддачі основних виробничих фондів, який враховував би всі зміни досліджуваних ознак, прийнятих в якості факторів-аргументів.

У цій роботі при виборі факторів-аргументів для включення їх в кореляційну модель були використані річні звітні дані десяти промислових підприємств м. Харкова за 1973—1975 рр. в поквартальному розрізі. На основі логічного аналізу, використання методу групування, середніх величин і кореляційних таблиць парних залежностей були відібрані основні параметри, що визначають фондівіддачу. Процес відбору важливих факторів, які впливають на величину фондівіддачі, а також складання кореляційних матриць і їх рішення виконувалися на ЕОМ.

Для визначення форми зв'язку парних залежностей на кореляційних полях були побудовані емпіричні лінії регресії, на основі яких, з деяким наближенням, було прийнято допущення про лінійний зв'язок. Дослідження парних залежностей хоча і сприяє виявленню зв'язку між запропонованими факторами-аргументами, в той же час не може дати остаточної відповіді на запитання про доцільність включення даного фактору у багато-

факторну кореляційну модель. Відповідь на це запитання дає методика розрахунку параметрів багатофакторної кореляційної моделі з послідовним підключенням факторів.

Внаслідок відбору вагомих факторів, що впливають на величину фондівдачі, була складена і розв'язана кореляційна матриця (див. табл. 1).

Фактори, що слабо впливають на коефіцієнти рівняння, були виключені і відфільтровані. Продуктивність праці промислово-виробничого персоналу x_1 (крб.), питома вага активної частини основних виробничих фондів x_2 (%), показник спеціалізації x_3 (коефіцієнт) увійшли в стандартизоване рівняння можливої регресії (див. табл. 2).

Таблиця 1

Фактори, включені в рівняння		
X_1	X_2	X_3
Відповідні їм коефіцієнти		
β_1	β_2	β_3
0,6243	0,2450	0,2952
0,6243	—	—
0,6018	0,1611	—
0,5953	0,2877	0,4018

Таблиця 2

Послідовне одержання стандартизованих рівнянь множинної регресії	Визначник системи	Коефіцієнт множинної регресії і його середнє квадратичне відхилення		Залишкова середньоквадратична у за рахунок неврахованих факторів, $\sigma y/x_1, x_2, \dots$
		R^2	$R \pm \sigma_R$	
$t_{y, x_1} = 0,6243 t x_1$			$0,6243 \pm 0,058$	0,2153
$t_{y, x_1 x_2} = 0,6243 t x_1 + 0,2480 t x_2$	0,9806	0,4171	$0,6460 \pm 0,055$	0,2104
$t_{y, x_1 x_2 x_3} = 0,6243 t x_1 + 0,2480 t x_2 + 0,2952 t x_3$	0,8843	0,5608	$0,7488 \pm 0,042$	0,1826

Одержано остаточне стандартизоване рівняння множинної регресії:

$$t_{y, x_1, x_2, x_3} = 0,6243 t x_1 + 0,2480 t x_2 + 0,2952 t x_3.$$

Коефіцієнти рівняння всі позитивні. Отже, при збільшенні кожного показника, включеного в рівняння, величина фондівдачі зростає. При цьому найбільше на неї впливає продуктивність праці x_1 .

Перевішиви стандартизоване рівняння в натуральні величини, одержимо розрахункову фондівдачу (в крб.)

$$y_{x_1 x_2 x_3} = 0,3034 x_1 + 0,0114 x_2 + 0,1876 x_3 - 0,6770.$$

Одержана формула характеризується коефіцієнтом множинної регресії $R=0,75\pm 0,04$, що свідчить про достатньо тісний зв'язок між залежною змінною і досліджуваними факторами.

Дослідження й оцінка результатів аналізу показали, що кореляційні методи цілком придатні для кількісного вираження закономірностей, які впливають на величину фондівіддачі основних виробничих фондів підприємств з серійним типом виробництва. Застосування формули значно полегшить планування фондівіддачі. Для перевірки її практичної придатності були визначені відхилення планових значень величини фондівіддачі від розрахованих нами на досліджуваних промислових підприємствах (див. табл. 3).

Дані табл. 3 свідчать про незначні відхилення розрахункових величин фондівіддачі від тих, що плануються підприємствами на основі методу прямого розрахунку. По деяких заводах вони становили від -5 до $+9\%$. Таке відхилення можна вважати практично припустимим в економічних розрахунках. Мінусові відхилення вказують на необхідність пошуку шляхів поліпшення фондівіддачі.

Отже, одержану формулу можна рекомендувати для визначення фондівіддачі на основі використання техніко-економічних показників роботи підприємств машинобудівної промисловості з серійним типом виробництва.

Ю. Л. КАМЕНЕЦЬКИЙ, Є. І. КУЧЕРОВА

СТАТИСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОВГОВІЧНОСТІ ТЕХНОЛОГІЧНОГО УСТАТКУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ МАРТЕНІВСЬКОГО ЦЕХУ ЧЕРЕПОВЕЦЬКОГО МЕТАЛУРГІЙНОГО ЗАВОДУ)

В «Основних напрямках розвитку народного господарства СРСР на 1976—1980 роки», затверджених XXV з'їздом КПРС, сказано, що десята п'ятирічка — «це період посилення інтенсифікації суспільного виробництва, більш повного використання можливостей народного господарства для примноження національного багатства, зміцнення економічної могутності і обороноздатності країни» (Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976, с. 186).

Т а б л и ц я 3

Заводи	Зниження (—), підвищення (+) розрахункової величини фондо- віддачі в порів- нянні з заплано- ваними на 1973 р., %
„Світло шахтаря“	—5
Маркшейдерських ін- струментів	—
ПТО ім. Леніна	+9
ХЕМЗ	+8
„Червоний Жовтень“	+6,2
Теплоавтомат	—
Електромашина	+1
Поліграфмаш	+2
Гідропривод	+7,5
КВП	+2

В цій статті розглядається вплив однієї з форм інтенсифікації виробництва на довговічність устаткування, а саме, вплив технології виплавки сталі на довговічність склепіння печі, що дозволяє дати оцінку ефективності застосування різних варіантів продувки ванн печей киснем. Дослідження проводилося за використанням виробничих даних про роботу печей Череповецького металургійного заводу з червня 1967 р. по липень 1974 р. Статистичним матеріалом для дослідів були дані про стійкість склепіння, технологічні та теплотехнічні параметри процесу плавки 158 кампаній (інформація про 35 тис. плавок поточного виробництва). Нашою метою було виявити фактори, що істотно впливають на стійкість склепіння печей, встановити закономірності взаємозв'язку стійкості склепіння і параметрів плавки, побудувати і дослідити багатофакторні регресійні моделі.

На першому етапі дослідження було признано доцільним включити в розгляд 21 незалежну змінну величину (тобто фактор-аргумент). Щоб визначити ступінь зв'язку між досліджуваними показниками, була розрахована матриця парних коефіцієнтів кореляції. Коли коефіцієнт парної кореляції між факторами близький до одиниці, слід виключати один чи декілька лінійно зв'язаних факторів. Із 213 обчислюваних коефіцієнтів парної кореляції лише 101 перевищує критичний рівень ($\eta^{0,05} = 0,195$).

Не всі з розглянутих факторів істотно впливають на стійкість склепіння печей. Це можна пояснити тим, що досліджені зв'язки складніші звичайних лінійних. Слід зауважити, що нелінійні форми зв'язку взагалі властиві стійкісним залежностям.

При проведенні аналізу нелінійних зв'язків між стійкістю склепіння і добраними факторами особливого значення набуває вибір і обґрунтування типу рівнянь, що найповніше відображають існуючий зв'язок. При цьому регресійна модель повинна достатньо точно апроксимувати вихідну інформацію і адекватно відображати природу залежності, яку вона описує.

Спинимося на дослідженні впливу на стійкість склепіння печі (Д) дев'яти факторів: тривалості завалювання і прогріву ($\tau_{зп}$), тривалості продувки ванни киснем ($\Delta\tau_n^k$), середнього теплового навантаження під час завалювання і прогріву ($q_{зп}$), середньогодинної витрати кисню, що подається у факел під час завалювання і прогріву ($V_{кф}^{зп}$), середньогодинної витрати кисню, що подається у ванну під час завалювання і прогріву ($V_{кп}^c$), заливки чавуну ($V_{кп}^{зч}$), плавлення ($V_{кп}^{пл}$), доводки ($V_{кп}^d$), середньої інтенсивності продувки ($\bar{V}_{кп}$) на стійкість склепіння (Д). Дослідження проводилося шляхом побудови за згрупованими даними (кореляційними таблицями) і аналізу емпіричної лінії регресії. Далі ця лінія вирівнюється за допомогою методу найменших квадратів. При цьому щоразу обчислюються основні статистичні оцінки рівнянь регресії (див. таблицю).

Фактор-аргумент	Вид рівняння	η	t_p	F_p
$\tau_{зп}$	$D = 2835,5 - 296,81 \tau_{зп} - 5714/\tau_{зп}$	0,91	65,5	5,73
$q_{зп}$	$D = 1343 - 10,46 q_{зп} - 29\,620/q_{зп}$	0,66	14,5	1,74
$\Delta\tau_{к}^n$	$D = 695,09 - 79,91 \Delta\tau_{к}^n$	0,93	79,6	6,89
$V_{кф}^{зп}$	$D = 76,93 + 0,04 V_{кф}^{зп} + 112\,948,24/V_{кф}^{зп}$	0,86	42,3	3,89
$V_{кп}^c$	$D = 229,9 - 0,01 V_{кп}^c + 0,24 \cdot 10^{-5} (V_{кп}^c)^2$	0,48	7,89	1,29
$V_{кп}^{зч}$	$D = 225,34 - 0,00\,412 V_{кп}^{зч} + 6357,7/V_{кп}^{зч}$	0,78	25,4	2,34
$V_{кп}^{пл}$	$D = -134,75 + 0,065 V_{кп}^{пл} + 483\,631,6/V_{кп}^{пл}$	0,96	16,54	13,5
$V_{кп}^d$	$D = 10,89 + 0,094 V_{кп}^d + 140\,879,8/V_{кп}^d$	0,76	22,9	2,37
$\bar{V}_{кп}$	$D = -117,09 + 0,089 \bar{V}_{кп} + 313\,174,8/\bar{V}_{кп}$	0,93	91,5	7,74

Для всіх типів рівнянь $t_m = 1,96$; $F_T^{0,05} = 1,0$, де η — кореляційне відношення; t_p і t_T — розрахункове табличне значення критерію Стюдента; F_p і F_T — розрахункове і табличне значення критерію Фішера.

Розраховані значення критерію Фішера для 5% рівня значущості і відповідної кількості ступенів вільності більші табличних, тобто рівняння відповідають завданню узагальнення первинної інформації. Кореляційні відношення знаходяться у межах 0,48—0,96, що вказує на достатньо тісний зв'язок стійкості склепіння з досліджуваними факторами (параметрами плавки) в кожній моделі. Побудовані парні рівняння регресії дають можливість установити, як кожний фактор-аргумент впливає на функцію — стійкість склепіння Д.

Викликає інтерес з'ясування спільного впливу кількох технологічних факторів на стійкість склепіння. А таке дослідження можна провести на основі побудови множинного рівняння регресії.

Було побудовано і проаналізовано 8 варіантів багатофакторних моделей. Серед досліджених функціональних зв'язків найкращі результати (у відношенні адекватності побудованих моделей і значущості коефіцієнтів регресії) дає така регресійна модель:

$$D = 573,477 + 0,0478 V_{кф}^{зп} + 103\,856,08/V_{кф}^{зп} - 25,179 q_{зп} + 0,2904 (q_{зп})^2 + 0,0874 V_{кп} + 306\,863,3/\bar{V}_{кп} - 49,821 \Delta\tau_{к}^n.$$

Статистичні характеристики моделі: $\eta = 0,62$; $t_p = 12,06$; $t_T = 1,96$; $F_p = 1,79$; $F_T^{0,05} = 1,0$. Одержане рівняння дає змогу оцінити вплив інтенсифікації технологічного процесу на довговічність мартенівської печі, а довговічність, у свою чергу, впливає на ряд тех-

ніко-економічних показників — таких, як продуктивність печі, витрати палива, питомі капітальні затрати, собівартість сталі.

С. Л. КАЖДАН

ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ В ГАЛУЗІ

Факторний аналіз динаміки продуктивності праці, як правило, здійснюють за загальноприйнятою методикою, розробленою НДІ праці. Згідно з нею приріст обсягу виробництва ($\Delta П$) за окремими факторами і в цілому за сукупністю, що вивчається, через величину продуктивності праці базисного періоду (B_0) переводиться в зміну відносної чисельності ($\Delta \chi_0$). Потім від нього віднімають дійсну зміну чисельності ($\Delta \chi_{\phi}$) і таким чином встановлюють економію відносної чисельності (E_y).

Відношення економії відносної чисельності персоналу (E_y) до його чисельності в звітному періоді (χ_1) характеризує зростання продуктивності праці (ΔB):

$$\Delta B = (\Delta П : B_0 - \Delta \chi_{\phi}) : \chi_1 = E_y \cdot \chi_1. \quad (1)$$

Слід підкреслити, що загальноприйнятий метод факторного аналізу динаміки продуктивності праці має ряд недоліків. Так, вплив факторів на динаміку продуктивності праці визначається тільки побічним шляхом, через економію відносної чисельності. При цьому встановлюють тільки сукупний вплив кожного фактора на вказану динаміку без розмежування на вплив зміни обсягу виробництва і зміни чисельності персоналу. Внаслідок цього не можна виділити вплив кожного фактора на динаміку продуктивності праці. Крім того, вплив кожного фактора, обчислений за названою методикою, є неточним, оскільки роль одних факторів може бути перебільшена, а других — применшена.

Метод факторного аналізу продуктивності праці, що пропонується в цій статті, позбавлений згаданих недоліків. Зміст його такий. Визначаємо відношення приросту обсягу виробництва (d_i^n) до його базисного обсягу (P_0) протягом звітного періоду за рахунок якого-небудь фактора (i). Відношення ($d_i^n : P_0$) і показує зміну продуктивності праці під впливом зростання обсягу виробництва завдяки i -му фактору.

Вплив динаміки чисельності промислово-виробничого персоналу (ПВП) на зміну продуктивності праці встановлюємо в два етапи:

1) знаходимо відношення збільшення чисельності ПВП (d_i^{χ}) до її базисної величини (χ_0);

2) відношення ($d_i^{\chi} : \chi_0$) множимо («зважуємо») на індекс зростання продуктивності праці $I_B = B_1 : B_0$, де I_B — індекс зростання продуктивності праці;

B_1, B_0 — продуктивність праці звітного і базисного періодів.
Сукупний вплив i -го фактора на динаміку продуктивності праці (Δ_i^B) встановлюємо за формулою

$$\Delta_i^B = d_i^P \cdot P_0 - (d_i^q \cdot q_0) I_B. \quad (2)$$

Підсумувавши зміну продуктивності праці під впливом приросту обсягу продукції за рахунок всіх факторів, одержуємо повний вплив динаміки обсягу виробництва на підвищення продуктивності праці. Так само сума впливу на продуктивність праці зміни чисельності персоналу завдяки всім факторам являє собою вплив приросту чисельності ПВП на динаміку продуктивності праці.

Різниця між повним впливом приросту обсягу виробництва і зміни чисельності ПВП дорівнює відносному приросту продуктивності праці. Одночасно сума різниць за всіма факторами між впливом приросту обсягу виробництва і зміни чисельності ПВП на продуктивність праці також є відносним приростом останнього. Ці висновки можна виразити таким рівнянням:

$$I_B - 1 = \Delta^B = \sum_{i=1}^n (d_i^P \cdot P_0) - \sum_{i=1}^n (d_i^q \cdot q_0) I_B = \sum_{i=1}^n [d_i^P \cdot P_0 - (d_i^q \cdot q_0) I_B]. \quad (3)$$

Запропонована методика має статистичне обґрунтування: $B_0 = P_0(1:q_0)$; $B_1 = P_1(1:q_1)$, де B — виробіток продукції на одного працюючого; P — виготовлена продукція; q — чисельність ПВП; «0» — базисний період, а «1» — звітний період.

Отже, виробіток тут представлений як добуток двох факторів-співмножників, з яких продукція (P) є об'ємним фактором, а зворотна величина чисельності ($1:q$) — якісним фактором. Це розмежування дає змогу визначити вплив кожного фактора на загальний результат.

Як вказувалося вище, ефект від підвищення продуктивності праці виражається в прирості обсягу виробництва і зміні чисельності ПВП. У рівнянні розрахунку продуктивності праці залежність факторів і функції має інший вигляд: продуктивність праці є функцією, а зміна обсягу виробництва і чисельності ПВП — аргументами. Тому ми далі користуватимемося виразами «зміна продуктивності праці за рахунок динаміки обсягу виробництва» і «зміна продуктивності праці за рахунок динаміки чисельності ПВП».

У відповідності з загальноприйнятими правилами ланцюгового факторного аналізу «за методом взаємозв'язаних факторів» для встановлення впливу одного з них його помножують («зважають») на базисне або звітне значення другого, виходячи з того, про який фактор — кількісний чи якісний йде мова. Тоді одержуємо:

а) абсолютна зміна показника продуктивності праці за рахунок динаміки обсягу виробництва

$$d\P = (\Pi_1 - \Pi_0) (1 : \dot{c}_0). \quad (4)$$

Тут приріст кількісного фактора $(\Pi_1 - \Pi_0)$ помножений на базисне значення зворотної величини чисельності як якісного фактора;

б) абсолютна зміна показника продуктивності праці внаслідок зміни чисельності ПВП

$$d_{\dot{c}} = (1 : \dot{c}_1 - 1 : \dot{c}_0) \Pi_1 = [(c_0 - c_1) : c_1 c_0] \Pi_1 = (c_0 - c_1) : c_0 (\Pi_1 : c_1) = (1 - c_1 : c_0) B_1. \quad (5)$$

Тут приріст чисельності (зворотне значення) як якісний фактор помножений на звітне значення продукції як кількісний фактор. Сума приростів за формулами (4), (5) є різницею між показниками продуктивності праці звітного і базисного періодів:

$$d\P + d_{\dot{c}} = (\Pi_1 - \Pi_0) (1 : \dot{c}_0) + [(c_0 - c_1) : c_0] (\Pi_1 : c_1) = \Pi_1 : c_0 - \Pi_0 : c_0 + \Pi_1 : c_1 - \Pi_1 : c_0 = \Pi_1 : c_1 - \Pi_0 : c_0 = B_1 : B_0.$$

Перетворення абсолютних приростів показників продуктивності праці у відносні запишемо у вигляді рівнянь (6), (7).

Відносна зміна продуктивності праці за рахунок динаміки обсягу виробництва

$$\Delta\P = [(\Pi_1 - \Pi_0) : c_0] : (\Pi_0 : c_0) = (\Pi_1 - \Pi_0) : \Pi_0 = I_{\Pi} - 1, \quad (6)$$

де I_{Π} — індекс зростання обсягу виробництва у звітному періоді, тобто $I_{\Pi} = \Pi_1 : \Pi_0$.

Відносна зміна продуктивності праці за рахунок динаміки чисельності ПВП

$$\Delta_{\dot{c}} = [(c_0 - c_1) : c_0] (\Pi_1 : c_1) : (\Pi_0 : c_0) = [(c_0 - c_1) : c_1] (\Pi_1 : \Pi_0) = [- (c_1 - c_0) : c_1] (\Pi_1 : \Pi_0) = - (1 - 1 : c_1) I_{\Pi} = - (I_{\dot{c}} - 1) (I_{\Pi} : I_{\dot{c}}) = (I_{\dot{c}} - 1) I_B, \quad (7)$$

де $I_{\dot{c}}$ — індекс зміни чисельності ПВП у звітному періоді, тобто $I_{\dot{c}} = c_1 : c_0$; I_B — індекс зростання виробітку у звітному періоді, тобто $I_B = B_1 : B_0 = I_{\Pi} : I_{\dot{c}}$.

Сума відносних приростів $\Delta\P$ і $\Delta_{\dot{c}}$ дорівнює відносному приростові продуктивності праці в звітному періоді:

$$\Delta\P + \Delta_{\dot{c}} = (I_{\Pi} - 1) - (I_{\dot{c}} - 1) I_B = [(I_{\Pi} - 1) I_{\dot{c}} - (I_{\dot{c}} - 1) I_{\Pi}] : I_{\dot{c}} = (I_{\Pi} I_{\dot{c}} - I_{\dot{c}} - I_{\Pi} I_{\dot{c}} + I_{\Pi}) : I_{\dot{c}} = (I_{\Pi} - I_{\dot{c}}) : I_{\dot{c}} = I_{\Pi} : I_{\dot{c}} - 1 = I_B - 1 = \Delta B. \quad (8)$$

Наявність обґрунтування у вигляді використання прийомів факторного індексного аналізу є однією з переваг запропонованого методу. Адже загальноприйнятий метод ґрунтується на логічних міркуваннях і не має строгих статистичних доказів. Це

обумовлює неточність одержуваних результатів впливу всіх необхідних факторів через їх неправильне зважування. Так, у статистиці прийнято зміни об'ємної характеристики зважувати на базисне значення чисельності персоналу, а якісної характеристики (в нашому випадку зворотної величини чисельності ПВП) — на звітне значення обсягу продукції. У запропонованому методі ця умова додержується, а в традиційному—все роблять навпаки, внаслідок чого трапляються помилки у визначенні ролі кожного з факторів.

Запропонований метод розрахунку дає змогу встановити вплив на продуктивність праці кожного оцінюваного фактора, тобто вплив приросту обсягу виробництва окремо від впливу зміни чисельності ПВП, а також сукупний вплив їх на загальний результат. Цей метод, на відміну від розрахунків через відносну чисельність, характеризується обґрунтованістю і точністю аналізу.

В. С. КЛОЧКО, канд. екон. наук

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЗНАРЯДЬ ПРАЦІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Технічні досягнення реалізуються при створенні нових моделей знарядь праці. Тому їх збільшення в певній мірі зумовлює зростання суспільної продуктивності праці. В нашій країні відсутній синтетичний облік кількості моделей діючого устаткування. Для дослідження використано кількісні дані моделей металообробного устаткування, що виготовляється. Саме цей вплив на продуктивність праці відбувається повільно. Крім того, він змінюється під дією ряду інших факторів. Наприклад, розміром парку устаткування, технічним рівнем моделей та інш. Незважаючи на це, кількісний вплив моделей на продуктивність праці чітко виявляється за певний період часу (див. таблицю).

Кількість моделей металообробного устаткування, що виготовляється в СРСР, і продуктивність праці в машинобудуванні, %

Показник	1950	1960	1970	1973	1974
Продуктивність праці в машинобудуванні	100	282 100	576 205 100	745 264 129	812 286 141
Кількість моделей метало-різальних верстатів	100	331 100	554 166 100	722 218 130	792 239 144

В умовах науково-технічної революції і інтенсифікації виробництва кількість створених нових моделей машин, устаткування і апаратів не зростає, а навіть скорочується. Так, у п'ятій п'яти-

річці їх було створено 3959, у шостій — 10 576, у сьомій — 16 626, у восьмій — 15 560, у дев'ятій — 15 190.

Дослідження свідчить, що скорочення кількості створюваних моделей пов'язано не тільки із зменшенням можливості дальшого зростання чисельності працюючих, а також із зміною структури витрат і органічної будови виробництва. Темпи спеціалізації і диференціації машин в сфері їх виготовлення і експлуатації залежать від співвідношення вартості машин і витрат на їх експлуатацію за строк служби. Диференціація, як правило, проходить швидше в тих галузях виробництва, де більші витрати на експлуатацію машин відносно їх вартості, тобто де менше питома вага амортизації в собівартості продукції. Там, де питома вага амортизації менше 15% вартості обробки продукції, протягом 1971—1974 років щорічно створювалось 445—2094 моделей, а де більше 15% — тільки 391—1174. Таким чином, розвиток знарядь праці в сучасних умовах сприяє скороченню кількості нових моделей.

Посилилось значення якісних форм розвитку знарядь праці, серед яких чільне місце належить інтеграції, тобто створенню комплексних знарядь праці та підвищенню потужності. Інтеграція знарядь праці пов'язана з підвищенням приросту їх основного технічного параметру, тобто з значнішим кроком в технічному розвитку нових моделей. При створенні турбогенератора потужністю 4 тис. кВт приріст потужності однієї машини становив 1,5 тис. кВт, а вже турбогенератор потужністю 800 тис. кВт дав 400 тис. кВт.

Знаряддя праці все частіше розвиваються не тільки за рахунок зростання кількості нових моделей, а і за рахунок підвищення їх технічного рівня. Іншими словами, кількісні форми розвитку знарядь праці в сучасних умовах все частіше доповнюються, а інколи і замінюються якісними. Значення якісних форм помітно підвищилось.

Слід зауважити, що планове регулювання процесу диференціації знарядь праці в цілому по країні відсутнє, що в умовах значних змін ролі окремих форм їх розвитку може гальмувати процес поліпшення виробництва.

А. І. ГУЖВА

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ НОРМУВАННЯ МАТЕРІАЛОМІСТКОСТІ ТУРБОГЕНЕРАТОРІВ

Удосконалення нормативної бази і методів планування матеріальних витрат на основі підвищення їх наукової обґрунтованості — важливий засіб вирішення цієї проблеми в машинобудуванні. Аналіз практики створення нової техніки в турбогенераторобудуванні дає можливість дійти висновків, які є відправними моментами в підході до питання удосконалення методів

встановлення норм матеріальних витрат при створенні нових машин.

Технічний прогрес в турбогенераторобудуванні має певну специфіку. Основним критерієм розробки нової конструкції машин є максимальне підвищення її одиничної потужності. Ця тенденція зберігається і в перспективі. Вже зараз в об'єднанні «Електросила» створюються унікальні турбогенератори одиничною потужністю 1600 і 2000 МВт. Зростання одиничної потужності турбогенераторів слід враховувати як найважливіший фактор при розробці методів встановлення норм матеріальних витрат нових машин.

Удосконалення нормування матеріальних витрат на стадії проектування машин дає конструкторам більш чіткі економічні орієнтири і сприяє повнішому використанню резервів зниження собівартості машин.

Удосконалення нормування матеріальних витрат на стадії проектування машин дає конструкторам чіткіші економічні орієнтири і сприяє повнішому використанню резервів зниження їх собівартості.

Пропонована методика встановлення нормативів матеріаломісткості турбогенераторів, що проектуються, базується на значному статистичному матеріалі, зібраному по 12 типах турбогенераторів серійного виготовлення, з діапазоном одиничних потужностей від 6 до 1200 МВт.

Проведені дослідження дали можливість визначити залежність питомої матеріаломісткості турбогенераторів (y) від їх одиничної потужності (x), яку можна виразити формулою

$$y = 5229x^{-0,2088} \text{ (крб./кВт)} \text{ або } y_1 = 9600x^{-0,4075} \text{ (кг/кВт)}.$$

Для встановлення нормативів матеріаломісткості одержану залежність питомої матеріаломісткості від одиничної потужності турбогенераторів необхідно скорегувати на коефіцієнт прогресивності ($K_{\text{пр}}$), який відбиває постійне удосконалення рівня конструювання, технології обробки матеріалів, новизну використання матеріалів і т. п. Він визначається за формулою $K_{\text{пр}} = (1 + 0,01m_{\text{ср}})T$, де T — число років між розробкою нової машини і створенням нормативів; $m_{\text{ср}}$ — щорічне зниження матеріальних витрат в даній галузі (в %), встановлене як нормативне.

Після врахування коефіцієнта прогресивності, формули набувають вигляду:

$$y_{\text{норм}} = (1/K_{\text{пр}}) 5229x^{-0,2088} \text{ або } y_{\text{норм}} = (1/K_{\text{пр}}) 9600 x^{-0,4075}$$

Даний метод можна використати для розрахунків матеріаломісткості нових турбогенераторів на початкових стадіях проектування (розробка технічного завдання і ескізного проекту), коли відсутні дані про геометричні розміри машини і вага її окремих вузлів і деталей. Науково обгрунтоване планування матеріаль-

них витрат на цих стадіях проектування нової техніки сприяє вибору більш оптимальних конструктивних і технологічних рішень.

Е. М. АДАМЕНКО, канд. екон. наук, І. П. ГОМОЗОВА, канд. екон. наук

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕКОНОМІЧНИЙ ПАСПОРТ ПІДПРИЄМСТВА

Найважливіша проблема десятої п'ятирічки — підвищення ефективності виробництва. Виконанню цього завдання сприяє вдосконалення методики визначення економічної ефективності виробництва. Складовою частиною її вимірювання є оцінка економічного рівня підприємства, який залежить від його технічного та організаційного рівня.

Оцінка економічного рівня виробництва і його динаміки створює базу для визначення місця, яке займає окреме підприємство у галузі, і для прогнозування зміни економічного рівня підприємства з метою підвищення його ефективності.

Для характеристики економічного рівня доцільно розробити економічний паспорт підприємства. До складу цього документу необхідно включити такі розділи:

I. Технічний рівень виробництва і продукції, яка виготовляється підприємством.

II. Організаційний рівень виробництва.

III. Економічний рівень підприємства.

Не ототожнюючи технічний рівень виробництва з технічним рівнем продукції, ми вважаємо, що характеристика виготовленої продукції служить обов'язковим елементом комплексної оцінки економічного рівня підприємства, тому що продукція — це кінцевий результат виробництва. Багатогранність об'єкту, що вивчається, потребує використання для його оцінки системи показників. Правильна розробка економічного паспорту підприємства передбачає також рішення важливого методичного питання про перелік показників, що утворюють цю систему.

Складність цієї проблеми підтверджується тим, наприклад, що тільки на підприємствах важкого машинобудування технічний рівень продукції оцінюється 37 параметрами, а у Міністерстві сільгоспмашинобудування — по 16 параметрах. При цьому розроблена Інститутом економіки АН УРСР картотека показників, що використовуються для оцінки техніко-економічного рівня виробництва, охоплює більше 2000 найменувань.

Очевидно, що застосовувати всі наявні показники у економічному паспорті недоцільно. При виборі показників, що рекомендуються для включення у склад економічного паспорту заводу, враховувалась їх вагомість, стимулюючий характер, відпрацьованість методики, трудомісткість розрахунків та розповсюдженість обліку.

Ретельне вивчення та аналіз техніко-економічних показників показують, що при розробці економічного паспорту машинобудівних підприємств слід використовувати таку їх сукупність:

I. Показники технічного рівня виробництва і продукції:

1) Фондоозброєність. 2) Електроозброєність. 3) Ступінь охоплення робітників механізованою працею. 4) Коефіцієнт технологічної оснащеності. 5) Коефіцієнт використання металу. 6) Питома вага продукції, яка має Знак якості. 7) Питома вага продукції першої категорії.

II. Показники організаційного рівня виробництва:

1) Коефіцієнт спеціалізації. 2) Коефіцієнт кооперування. 3) Рівень НОП.

III. Показники економічного рівня підприємства:

1) Подуктивність праці. 2) Фондовіддача. 3) Витрати на 1 крб. товарної продукції. 4) Рентабельність підприємства (загальна та розрахункова).

Запропонована система показників дозволяє охарактеризувати основні аспекти економічного рівня виробництва. Звичайно, для повнішої характеристики до економічного паспорту підприємства можна включити ще цілий ряд показників (питома вага прогресивного устаткування, питома вага вартості хімічних матеріалів у загальній вартості використовуваних матеріалів, рівень поточності, рівень організації управління виробництвом та інші). Однак, незважаючи на всю важливість цих показників для характеристики виробництва, відсутність постійного обліку необхідних даних і недостатня відпрацьованість методик розрахунків роблять недоцільним їх включення у економічний паспорт підприємства на даному етапі.

Економічний паспорт підприємства можна використовувати для розв'язання ряду завдань, зокрема для визначення місця підприємства певної галузі. З цією метою було розроблено економічний паспорт харківського велосипедного заводу ім. Г. І. Петровського. Порівняння даних економічного паспорту ХВЗ із середньогалузевими дозволило встановити, що основні техніко-економічні показники, які характеризують рівень виробництва цього заводу у 1975 р., були нижчі за середньогалузеві і знизились у порівнянні з 1974 р. Зокрема, знизився технічний рівень виробництва. Про це свідчать такі факти. У 1974 р. фондоозброєність праці на заводі становила 75,7% від середньогалузевого рівня, а в 1975 р.—75,2%.

Потенційна електроозброєність праці у 1974 р. перевищувала середньогалузевий рівень на 2%, а в 1975 р.—впала до 82%. При цьому фактична електроозброєність праці зросла з 73% у 1974 р. до 80% середньогалузевого рівня 1975 р. Це свідчить про нерациональне використання електроенергії на підприємстві.

Знизився також організаційний рівень виробництва. Це підтверджується зменшенням коефіцієнту спеціалізації з 0,94

у 1974 р. до 0,69 у 1975 р. Якщо в 1974 р. коефіцієнт спеціалізації заводу перевищував середньогалузевий рівень на 16%, то в 1975 р. він досяг лише 87% середньогалузевого рівня.

Звичайно, внаслідок погіршення технічного та організаційного рівня відбулися негативні зрушення в економічному рівні підприємства. Якщо в 1974 р. рівень продуктивності праці на ХВЗ становив 87,6% середньогалузевого, то в 1975 р. він знизився до 86,5% і фондівіддача впала відповідно з 87,4 до 86,5%.

Правда, за цей період дещо зменшилися витрати на 1 крб. товарної продукції (з 0,933 до 0,931) у порівнянні з середньогалузевими. Але це не врятувало становища. Якщо у 1974 р. загальна рентабельність підприємства була на 56% вища середньогалузевого рівня, то в 1975 р. перевищення становило 38%.

Аналіз показників економічного паспорту велозаводу дозволив дійти висновку про необхідність подальшого підвищення технічного і організаційного рівня виробництва, які є передумовою зростання економічного рівня підприємства. Поглиблений аналіз техніки, організації та економіки виробництва дозволить розробити заходи, що сприятимуть вирішенню цього завдання.

О. С. ДЕМИДОВА

ПРО ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКСНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ АДМІНІСТРАТИВНОМУ РАЙОНІ

На XXV з'їзді КПРС було поставлено завдання «поліпшувати комплексне планування економічного і соціального розвитку на підприємствах, в об'єднаннях, у районах і містах» [1, с. 192]. У зв'язку з цим важливого значення набувають розробка і реалізація комплексних соціально-економічних планів розвитку сільськогосподарських адміністративних районів у ряді областей країни, в тому числі в Харківській (Краснокутському і Красноградському районах) і Донецькій (Волноваському районі) областях. Необхідність складання таких планів обумовлена тим, що багато важливих завдань не можна вирішити в межах окремих, невеликих колективів, без урахування розвитку всього району, перспектив і потреб сусідніх підприємств. Подекуди колгоспи, радгоспи, аграрно-промислові комплекси знаходяться в неоднакових умовах. До того ж розв'язання багатьох питань (спорудження житла, медичних і дитячих дошкільних закладів, професійно-технічних училищ, баз відпочинку тощо) не завжди під силу навіть великим колективам. Тому виникла потреба координації діяльності підприємств і організацій за допомогою районних партійних, радянських, планових організацій.

При розробці планів розвитку районів виникають труднощі практичного і науково-методичного порядку. Частина їх викли-

кана відомчим підходом до регулювання економічних і соціальних процесів. Звичайно, план розвитку району не виключає, а навпаки, передбачає попередню розробку планів окремих колективів, він деякою мірою є їх узагальненням. Однак, як свідчить досвід, планування в районах не повинно обмежуватися лише цим. Необхідно, щоб воно мало багатосторонній, багатоцільовий характер.

Як показує практика планування в Харківській області, план соціально-економічного розвитку будь-якого адміністративного району, в тому числі сільськогосподарського, мусить бути не тільки комплексним, а й реальним, науково обґрунтованим. При складанні таких планів слід погоджувати їх з народногосподарським планом, а також оптимальне узгодження централізованого планування з розширенням господарської самостійності й ініціативи колективів сільськогосподарських підприємств [див. 2, с. 34]. Зміст, завдання і методи соціально-економічного планування є загальними, незалежними від його галузевого характеру. Але оскільки йдеться про об'єкти, що мають свою специфіку, поряд із загальними принципами треба розглянути й найголовніші особливості, характерні для радянського села в цілому і сільського господарства зокрема.

Найважливішою особливістю сільського району і підприємства як об'єкта планування є його відносна відокремленість як соціально-територіальної системи, в якій переплітаються економічні, соціальні, етнографічні, природничо-кліматичні та інші явища. Якщо сучасне промислове підприємство знаходиться, як правило, в більш-менш великому місті і життя його колективу обумовлено сукупністю міських факторів, то життя і діяльність сільських трударів значною мірою залежать від рівня розвитку колгоспу чи радгоспу. Тому в сільських населених пунктах існує тісніший зв'язок, ніж у міських, між виробничою і невиробничою сферами життя. На відміну від промислових підприємств колгоспи й радгоспи не можуть постійно розраховувати на надходження робочої сили зовні, через що вони дбають про її відтворення і відвернення надмірного відпливу в міста [див. 3, с. 21—23, 141]. Разом з тим ці та інші властивості не завжди враховуються. Навіть «економічні блоки» районних планів спочатку не були позбавлені серйозних недоліків. Наприклад, були відсутні баланс кваліфікованої робочої сили й аналіз соціальної структури трудівників села, недостатньо враховувалися завдання підвищення ефективності і поліпшення якості роботи у всіх ланках діяльності колективів.

У перспективному плані інтенсифікації сільського господарства треба враховувати ряд факторів, не передбачених діючими методичними вказівками по складанню річних і п'ятирічних планів. До них слід віднести системний підхід до планування інтенсифікації, що дозволяє виявити в плані всі основні особливості, які впливають на хід цього процесу. Із сказаного випливає друга

ріса планування інтенсифікації, яка полягає в тому, що в даному випадку план виходить за межі галузі сільського господарства. Межі галузі стають тісними, постає необхідність розглядати в комплексі перспективи розвитку найтісніше зв'язаних з сільським господарством галузей промисловості, таких як м'ясо-молочна, комбікормова, тракторного й сільськогосподарського машинобудування і т. д., організацій, що обслуговують сільськогосподарські підприємства — будівельних, меліоративних, об'єднання «Сільгосптехніка», транспортних тощо.

Планування розвитку сільського господарства на основі інтенсифікації потребує розробки більш широкого кола проблем в самій галузі сільського господарства. При цьому головну увагу слід звертати на використання досягнень науки і передового досвіду в сільськогосподарському виробництві.

Системний підхід до складання плану інтенсифікації дає змогу визначити не тільки взаємозв'язок і взаємообумовлений комплекс галузевих і міжгалузевих проблем, що забезпечують розвиток сільського господарства, а й широке коло економічних питань, розв'язання яких дозволить підвищити ефективність заходів по інтенсифікації сільського господарства. До питань, що вирішуються при розробці плану, перш за все відносяться спеціалізація і концентрація виробництва, міжгосподарська кооперація, удосконалення організації праці і матеріального стимулювання, поліпшення структури управління сільським господарством і т. д. Важливими є соціальні проблеми, без вирішення яких реалізувати накреслені плани неможливо. Як вказувалося на XXV з'їзді КПРС, у десятий п'ятиріччі ще більше зросте роль соціальних факторів у розвитку виробництва і підвищенні його ефективності. Тому їх урахування є обов'язковою умовою і особливістю даної системи планування. При цьому необхідно зауважити, що кожний з соціальних факторів — підвищення рівня життя, міграція населення, удосконалення системи освіти, охорони здоров'я і т. д. — слід використовувати, зважаючи на те, що його характеризує в даному районі.

Зараз ще не досягнуто єдності соціального й економічного планування. Соціальне планування подекуди виступає «доважком» до планування економічного. Разом з тим слід органічно поєднувати плани науково-технічного, економічного і соціального розвитку. Ці комплексні плани мають складатися з урахуванням тих соціальних наслідків, які викличе розвиток виробництва. Одночасно в них потрібно визначати і передбачати вплив соціальних факторів на розвиток матеріально-виробничої сфери. Необхідно наполегливо добиватися того, щоб у комплексних соціально-економічних планах і в ході їх реалізації на всіх рівнях органічно поєднувалися досягнення науково-технічної революції з перевагами соціалістичної системи господарства, неухильне підвищення матеріального добробуту з розвитком соціалістичного

способу життя, суспільний прогрес із задоволенням всебічних потреб та інтересів трудящих [див. 1, с. 44–45, 54–57].

При розробці планів необхідно зважати на дію економічних законів соціалізму, а також на об'єктивні умови й суб'єктивні фактори, що формують розвиток колективу і особи, рівень виробничих відносин.

Комплексне планування вимагає різнобічної і ґрунтовної інформації про працю і життя колективу, що переважно відсутня у діючій статистичній звітності, потребує специфічної нормативної бази, підготовлених кадрів, особливих методів планування і прогнозування, оскільки зв'язки, наприклад між розвитком техніки і особи, складні.

У плані соціально-економічного розвитку району слід визначати тенденції, розробляти заходи по всіх його розділах, що забезпечують виконання запланованих показників. У ньому відображаються затрати на здійснення запланованих заходів і ефект від їх реалізації, з розподілом по роках п'ятирічки. Без соціально-економічного обґрунтування заходів плану і вибору найкращих шляхів його виконання не може бути оптимальним, науковим.

Отже, досвід втілення в життя планів соціально-економічного розвитку районів свідчить про те, що цю роботу треба починати з докладного аналізу економічних, технічних і соціальних факторів і закінчувати конкретними заходами по підвищенню соціально-економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, зближенню умов життя трудівників міста і села, все повнішому задоволенню матеріальних і духовних потреб радянського народу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 288 с.
2. Методика перспективного економіко-соціального планування на селі. Л., Лениздат, 1970. 234 с.
3. Чернавин И. С. Социальное планирование в колхозах и совхозах. М., «Колос», 1973. 176 с.

Н. М. СВИДАН

УДОСКОНАЛЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В ДЕСЯТИІ П'ЯТИРІЧЦІ

Комуністична партія, творчо розвиваючи марксистсько-ленінську теорію, в історичних рішеннях XXV з'їзду визначила економічну стратегію у поступальному русі радянського суспільства по шляху до комунізму. Складовою і невід'ємною частиною стратегії КПРС є здійснення аграрної політики, мета якої «... зробити сільське господарство високоефективною і високопродуктивною галуззю, істотно підвищити надійність забезпечення країни продукцією сільського господарства, поліпшити її якість, послабити залежність розвитку цієї надзвичайно важливої галузі народного господарства від погодних умов і значно

продсунутися вперед у дальшому зближенні умов життя в місті і на селі» [1, с. 159].

У десятій п'ятиріччі намічено збільшити середньорічний обсяг сільськогосподарської продукції на 14—17%, причому середньорічний рівень продуктивності праці збільшиться на 27—30% [див. 1, с. 224]. Це означає, що приріст сільськогосподарської продукції досягатиметься за рахунок зростання продуктивності праці, без залучення додаткових людських ресурсів. Середньорічне виробництво за 1976—1980 рр. зерна намічено довести до 215—220 млн. тонн, соняшнику — 7,6 млн. тонн, цукрових буряків — 95—98 млн. тонн, м'яса (у забійній вазі) — 15,0—15,8 млн. тонн, молока — 94—96 млн. тонн, яєць—58—61 млрд. штук [див. 1, с. 160].

Досягти таких високих показників розвитку сільськогосподарського виробництва можна тільки на основі його послідовної інтенсифікації, зміцнення матеріально-технічної бази колгоспів і радгоспів. Науково-технічна революція, яка охопила і сільське господарство, висуває нові вимоги до того комплексу галузей промисловості, які забезпечують технічне переозброєння сільського господарства, впровадження потоково-індустріальних методів виробництва, прогресивної технології. Слід відзначити той факт, що в промисловості СРСР відбувається процес народження нового покоління сільськогосподарської техніки — більш потужної і продуктивної. Тільки за дев'яту п'ятирічку створено і освоєно виробництво тракторів і сільськогосподарських машин більш ніж 280 найменувань. Серед них: енергонасичені трактори типу Т-150 і МТЗ-80; високопродуктивні зернозбиральні комбайни «Нива» і «Колос», бурякозбиральні комбайни КС-6 і БМ-6; першочерговий набір машин, агрегуючих з тракторами типів К-700, Т-150 та інші машини [9, с. 9].

Всього за минулу п'ятирічку сільське господарство країни одержало 1,7 млн. тракторів, 1,1 млн. вантажних автомобілів, на 15,8 млрд. карбованців сільськогосподарських машин. У десятій п'ятиріччі збільшаться поставки колгоспам і радгоспам усіх видів сільськогосподарської техніки [див.: 1, с. 160; 6; 10, с. 329; 11, с. 400]. Постачання її (в млн. штук) відображено в таблиці.

Показник	1966— —1970 рр.	1971— —1975 рр.	1971 р.	1972 р.	1973 р.	1974 р.	1975 р.	1976— 1980 рр.
Трактори	1367	1667	313,2	312,8	323,0	348,0	370,0	1900
Вантажні і спеціалізовані машини	717	1102	169,4	187,5	224,8	250,8	269,0	1350
Зернозбиральні комбайни	469	449	99,0	92,8	81,5	83,4	92,0	538

У поточній п'ятиріччі намічається завершити комплексну механізацію обробітку зернових культур і буряків, впровадити комплексну механізацію в овочівництві та картоплярстві. Для завершення цього процесу в сільському господарстві, за даними Всесоюзного науково-дослідного інституту механізації та електрифікації сільського господарства, на кожні 1000 га ріллі необхідно мати 15,7 тракторів (в 15-сильному обчисленні) [див. 3, с. 79]. Тепер комплексно-механізована система машин в сільському господарстві країни нараховує більше 2 тис. найменувань.

Забезпечення сільського господарства машинами для його комплексної механізації та автоматизації має вирішуватися не тільки шляхом збільшення кількості доставлених селу машин, але і, по-перше, шляхом поліпшення якості, надійності, довговічності, по-друге, шляхом забезпечення колгоспів і радгоспів комплектами машин і запасними частинами до них, по-третє, шляхом організації належного технічного обслуговування машин.

На сучасному етапі чітко намітилися напрями удосконалення техніки сільськогосподарського виробництва: підвищення потужності й швидкості тракторів і комбайнів, універсализація і уніфікація техніки (випуск самохідних шасі і цілого ряду навісних сільськогосподарських знарядь до них), підвищення продуктивності техніки. Так, трактор ДТ-75 виконує робіт: за рік — 1398, за день — 6,8, за зміну — 6,0 га, в той час як енергонасичений трактор Т-150К виконує робіт відповідно: 1903, 9,9 і 8,6 га [див. 5].

Однак у зв'язку з використанням потужніших і швидкісніших тракторів вимагає свого рішення завдання ефективного їх використання, оскільки кожна година простою більш потужного агрегату викликає великі економічні втрати. Тільки в результаті однієї години простою на оранці (при глибині 25 см) трактора ДТ-75 змінний виробіток буде недовиконаним на 0,67 га, а трактора Т-150 — уже на 1,04 га. Кожна година простою на тракторі Т-150 збільшуватиме втрати виробітку у порівнянні з трактором ДТ-75: на оранці — на 57%, посіві зернових — 59%, луценні стерні — 41%, культивуванні яблук — 83% [див. 4, с. 7].

Досить перспективним є дальше підвищення швидкості руху машино-тракторних агрегатів при виконанні різних сільськогосподарських робіт. Впроваджувані нині робочі швидкості 6—9 км/год дають приріст продуктивності праці на 20—30%, а дальше підвищення робочих швидкостей до 15 км/год, передбачене на десяту п'ятирічку, дасть змогу підвищити продуктивність праці вдвічі [див. 5, с. 7].

Для ефективного використання більш потужних тракторів необхідно створити шлейф широкозахватних і багаторядних машин — плугів, луцильників і борон, культиваторів, сівалок та інших машин з робочими органами, які забезпечують високу якість роботи при швидкостях 9—15 км/год.

Поряд із зростанням швидкості і потужності тракторів удосконалюється структура тракторного парку. Оптимальна структура тракторного парку передбачає: ліквідацію багатомарочності тракторів, правильні співвідношення тракторів загального призначення і універсально-просапних, економічно обгрунтований розподіл видів і обсягів робіт між машинами різних марок, дотримання економічно обгрунтованих строків служби тракторів, оптимального співвідношення між кількістю тракторів і кількістю сільськогосподарських машин. За даними Всеросійського науково-дослідного інституту механізації і електрифікації сільського господарства, при комплексній механізації виробництва на 1 крб. вартості трактора повинно припадати 3 крб. 50 коп. вартості сільськогосподарських машин [див. 4, с. 33].

В сучасних умовах здійснюється рішучий перехід від створення окремих машин до конструювання комплексів машин для механізації обробітку, збирання і, що дуже важливо, післязбирального обробітку сільськогосподарських продуктів. Уже в дев'ятій п'ятирічці почалися розробка і впровадження у виробництво машин, які входять до 14 комплексів для обробітку, збирання і післязбирального обробітку зернових культур, рису, картоплі, кукурудзи, цукрового буряка, капусти, моркви, бавовни, цибулі, льону. Крім того, для нових енергонасичених тракторів Т-150, Т-150К, К-700, МТЗ-80/82 створені набори сільськогосподарських машин загального призначення, що забезпечують ефективне використання цих тракторів. Так, на основі замовлень споживачів здійснено виробництво 39 сільськогосподарських машин до тракторів Т-150 і К-700. Зараз додатково розроблюються ще 11 машин до цих тракторів [див. 9, с. 13].

Підвищення ефективності використання техніки у великій мірі залежить від умов її зберігання і ремонтного обслуговування. «Основними напрямками розвитку народного господарства СРСР на 1976—1980 роки» передбачається «поліпшити зберігання сільськогосподарської техніки, не допускати передчасного її списування. Здійснити заходи по дальшому вдосконаленню і розвитку ремонтної бази в сільському господарстві, підвищити якість ремонту і технічного обслуговування машин і устаткування» [1, с. 231]. Тепер при правильній експлуатації більшість двигунів і тракторів служать до першого капітального ремонту 3—3,5 року, а трактор МТЗ-50 — 4 роки і більше. За останні десять років трудомісткість планового технічного обслуговування тракторів знизилася в 3—3,5 раза, а тракторів ДТ-75 — в 4 рази, трудомісткість обслуговування основних сільськогосподарських машин знизилась у 2 рази. Воно займає 3—4% часу їх роботи [див. 9, с. 14]. В десятій п'ятирічці буде завершено впровадження спеціалізованого технічного обслуговування машин і устаткування в колгоспах і радгоспах. У підвищенні ефективності використання сільськогосподарської техніки велика роль відводиться підприємствам і організаціям «Сільгосптехні-

ки», які повинні не тільки сприяти кращому забезпеченню колгоспів і радгоспів технікою, а й у короткі строки здійснювати якісний її ремонт.

Здійснення механізації сільськогосподарського виробництва відбувається на базі його електрифікації. «Основними напрямками розвитку народного господарства СРСР на 1976—1980 роки» намічено довести у 1980 р. споживання електроенергії на селі до 130 млрд. кіловат-годин [див. 1, с. 231].

За роки дев'ятої п'ятирічки споживання електроенергії в сільському господарстві Харківської області доведено до 650 млн. квт-год. або майже вдвічі більше, ніж у восьмій п'ятирічці. У 1974 р. у порівнянні з 1972 р. кількість електроустановок у колгоспах і радгоспах Харківської області збільшилася на 40,1, а потужність — на 71,6%; електродвигунів: кількість — на 33,8, потужність — на 24,5%, кількість трансформаторів знизилася на 16,3, а потужність збільшилася на 16,1%. Зараз в середньому на один колгосп у Харківській області припадає 192,3 електродвигуна, 18,2 електроустановки. Середня потужність електродвигуна дещо знизилась (з 5,26 до 5,07 кВт), що є закономірним, тому що в сільському господарстві багато процесів, де нераціонально використовувати потужні електродвигуни.

Для оснащення сільського господарства, підприємств по переробці і зберіганню сільськогосподарської продукції, для гідромеліоративних споруд електротехнічною промисловістю буде освоєно в десятий п'ятирічці виробництво систем електроприводу, збільшено випуск електроустаткування для механізації і автоматизації сільськогосподарського виробництва.

В процесі зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства збільшується роль хімічної промисловості, яка дає сільському господарству мінеральні добрива, засоби для боротьби з бур'янами, гризунами і шкідливими комахами, стимулятори росту для рослинництва і тваринництва і т. д. З року в рік збільшуються поставки продукції хімічної промисловості сільському господарству. У 1974 р. колгоспи Харківської області одержали мінеральних добрив на 27,8% у фізичній вазі і на 41,5% у перерахунку на діючу речовину більше, ніж у 1971 р. Внесено мінеральних добрив під урожай 1974 р. на 32,1% більше, ніж середньорічна кількість за 1971—1973 рр. В результаті збільшення кількості використаних добрив у господарствах області врожайність зернових культур за чотири роки дев'ятої п'ятирічки збільшилася на 3,7 ц/га, в тому числі озимої пшениці на 5,7 ц/га [див. 6].

Однак раціональне використання добрив затримується з-за нестачі складських емкостей, порушення доз, співвідношень і строків внесення добрив, високих затрат на транспортування, зберігання і внесення мінеральних добрив, які у багатьох випадках перевищують вартість добрив. Тому у поточній п'ятирічці

намічається поряд із збільшенням поставок сільському господарству мінеральних добрив (за 1976—1980 рр. сільське господарство одержить їх 467 млн. тонн проти 307 млн. тонн за 1971—1975 рр.) збільшити ефективність їх використання, скоротити втрати мінеральних добрив при транспортуванні, зберіганні і внесенні у ґрунт. З цією метою у десятий п'ятиріччі передбачається виробництво машин і устаткування для внесення у ґрунт мінеральних добрив, вапнякових матеріалів, почати випуск крупнотоннажних розкидувачів, освоїти випуск спеціалізованих вагонів для перевезення мінеральних добрив, розширити типаж і виробництво спеціалізованих видів автомобілів для потреб сільського господарства. В «Основних напрямках розвитку народного господарства СРСР на 1976—1980 роки» вказується на необхідність «ширше розгорнути будівництво механізованих складів з використанням полегшених збірних конструкцій індустріального виробництва для зберігання мінеральних добрив. Удосконалювати систему агрохімічного обслуговування колгоспів і радгоспів» [1, с. 229]. Хімічна промисловість збільшуватиме випуск високоякісних і складних добрив в найбільш зручному для використання вигляді. В попередні роки питома вага фосфорних добрив в загальному їх об'ємі у порівнянні з азотними систематично знижувалася, а приріст калійних туків був вищим, ніж азотних і фосфорних разом взятих, хоча відомо, що 2/5 ґрунту країни зараз в калійних добривах не мають потреби. Все це стримувало зростання фосфатного рівня ґрунту, відбивалося на темпах зростання продуктивності праці. У поточній п'ятиріччі передбачається збільшити питому вагу фосфорних, концентрованих і складних добрив у загальному об'ємі поставок мінеральних добрив.

Поряд з механізацією, електрифікацією і хімізацією для зростання виробництва продукції сільського господарства велике значення має меліорація земель. На Україні близько половини всієї оранки знаходиться в зоні недостатнього зволоження, приблизно кожні 3—4 роки засуха різко знижує валові збори сільськогосподарської продукції в цих районах. У той же час більше 4 млн. га земель у Поліссі і Західних областях республіки перезволожені або заболочені і потребують осушення. За минулі десять років у республіці здано в експлуатацію 1 млн. 97 тис. га зрошувальних земель. На початок 1976 р. площа поливних земель уже складала 1 млн. 535 тис. га., що в 2,8 раза більше, ніж було на початок 1966 р. Осушено за цей час 1 млн. 221 тис. га [див. 8]. В сучасних умовах здійснено перехід на будівництво більш удосконалених зрошувальних систем з використанням нової широкозахватної дощувальної техніки. На полях республіки зараз працюють близько 4 тис. високопродуктивних машин «фрегат» і «волжанка». На меліоративних землях у 1975 р. було одержано 57,2% овочів, 17,8% кормів, 23,3% винограду від загальної кількості

вироблених в республіці. «Основними напрямками розвитку народного господарства СРСР на 1976—1980 роки» передбачено ввести в експлуатацію 4 млн. га зрошувальних земель, осушити 4,7 млн. га, в тому числі по Українській РСР передбачено здати в експлуатацію 503 тис. га зрошувальних земель і осушити 660 тис. га [див. 1, с. 228; 8]. Це дасть можливість одержати близько 74% приросту сільськогосподарської продукції в колгоспах і радгоспах республіки на меліоративних землях.

На розвиток сільського господарства у десятій п'ятирічці виділяються великі кошти — 171,7 млрд. крб., або більше чверті загального обсягу капіталовкладень. Крім того, виділяються великі кошти на розвиток виробництва у галузях промисловості, які поставляють сільському господарству засоби виробництва, оскільки ці галузі відіграють вирішальну роль у зміцненні матеріально-технічної бази сільського господарства.

В умовах прискореного переозброєння сільського господарства важливо, щоб грошові і матеріальні засоби давали максимальну віддачу, повніше використовувалися внутрішні резерви виробництва в колгоспах і радгоспах. «... У міру того, як зміцнюється матеріально-технічна база сільського господарства, — відзначалося на XXV з'їзді КПРС, — на весь зріст постає завдання підвищити його ефективність, поліпшити всі якісні показники» [1, с. 57]. У зв'язку з цим великі можливості швидкого зростання обсягу виробництва, продуктивності праці, зниження собівартості, поліпшення якості продукції містить концентрація і спеціалізація виробництва. «Розвиток спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва на базі міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції відкриває нові шляхи дальшого підйому сільського господарства — цієї життєво важливої галузі економіки країни і є найкрупнішим державним і загальнопартійним завданням» [2]. Це, як вказував Л. І. Брежнев, — магістральний напрям розвитку нашого сільського господарства. Такий принципово новий підхід до організації сільськогосподарського виробництва об'єктивно потребує послідовного здійснення курсу на його інтенсифікацію, впровадження сучасних досягнень науково-технічного прогресу, зміцнення матеріально-технічної бази колгоспів і радгоспів. Дальший розвиток сільського господарства має велике значення для зміцнення економіки країни і зростання добробуту радянського народу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 288 с.
2. О дальнейшем развитии специализации и концентрации сельскохозяйственного производства на базе межхозяйственной кооперации и агропромышленной интеграции. Постановление ЦК КПСС. — «Правда», 1976, 2 июня.
3. Амбарцумов А. А. Экономические связи промышленности и сельского хозяйства при социализме. Изд-во Моск. ун-та, 1972. 136 с.
4. Бухтояров И. К., Сычев А. Ф. Резервы улучшения использования техники. М., «Экономика», 1975. 71 с.

5. Козлов Е. Г. Экономическая эффективность системы машин в земледелии. М., «Знание», 1975. 32 с.
6. Данные годовых отчетов колхозов и совхозов Харьковской области.
7. «Правда», 1976, 1 февр.
8. «Правда Украины», 1976, 25 мая.
9. «Плановое хозяйство», 1976, № 4.
10. Народное хозяйство СССР в 1974 году. Статистический ежегодник. М., 1975. «Статистика». 862 с.
11. Сельское хозяйство СССР. Статистический сборник. М., «Статистика», 1971. 711 с.

Ю. І. ТЕРЕХОВ, канд. екон. наук, І. К. ЩЕРБАХА, канд. екон. наук

ПРО НАПРУЖЕНІСТЬ ТВЕРДИХ ПЛАНІВ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПОК У КОЛГОСПАХ

Державні закупки — основна форма реалізації товарної продукції колгоспів, зараз це більше половини загального обсягу сільськогосподарської продукції. Їх твердий план — це мінімальне замовлення суспільства, яке доповнюється надлишками після задоволення виробничих та інших потреб господарства. На XXV з'їзді КПРС підкреслювалося: «Зберегти принцип твердих планів закупок сільськогосподарських продуктів і заохочення господарств за надплановий продаж їх державі шляхом застосування підвищених цін» [1, с. 227]. Рівень виконання державного завдання обумовлений дією багатьох факторів. Насамперед це темпи та рівень виробництва, а також напруженість плану.

Разом з спеціалістами Харківського обласного управління сільського господарства, визначаючи напруженість твердих планів закупок у Близнюківському районі, ми врахували дві обставини: основну частину продукції, що реалізується в межах народногосподарського плану, і стимуляцію збільшення цін на понадпланову продукцію. Може скластися враження, що дія останнього фактора не дуже істотна, бо багато господарств району не виконали планів закупок за минулу п'ятирічку. Однак слід мати на увазі, що в окремі роки ці плани виконувалися. Так, у 1973—1974 рр. Близнюківський район в цілому перевиконав плани закупок. Наприклад, колгосп «Комсомолец» план продажу молока виконав на 112,7%, «Ленінський шлях» —

Таблиця 1
Додаткові виплати колгоспам Близнюківського району за надплановий продаж продукції, крб.

Вид продукції	1973 р.	1974 р.
Зерно	451172	422959
Цукрові буряки	746360	299521
Молоко	310708	295917
М'ясо	37548	224928
Яйця	37185	14512
Вовна	10578	20026
Соняшник	420924	409577
Всього	2014485	1687440

на 115,3%, колгосп ім. Крупської план продажу м'яса виконав на 132,1%, ім. Кірова — на 120,4%. Район в цілому, за винятком колгоспів ім. Куйбишева та «Радянська Україна», перевиконав

тверді плани по зерну, цукрових буряках. Завдяки цьому одержав значні прибутки (табл. 1).

Про додаткові виплати свідчить їх розмір. По відношенню до чистого доходу в районі вони становили 26,3% в 1973 р. і 20,5% в 1974 р. Для колгоспників напруженість плану має не тільки велике економічне, а й соціальне значення. Академік ВАСГНІЛ І. І. Лукінов вказує: «Кількісне визначення ступеня напруженості плану закупок має важливе економічне і соціальне значення... Ми вважаємо, що систему виплати надбавок було б економічно вигідніше спрямовувати на матеріальне стимулювання напружених планів» [3, с. 32].

Оскільки загальноприйнятої методики визначення і напруженості планів ще немає, ми використали рекомендації, запропоновані кафедрою економіки сільського господарства Харківського сільськогосподарського інституту. Перш ніж перейти до їх стислого викладу, назвемо основні недоліки. Головне планово-економічне управління Міністерства сільського господарства СРСР пропонує встановлювати розміри закупок в порівняльній оцінці за собівартістю, що фактично склалася в середньому по району або області. М. Тихомиров і А. Коваленко рекомендують користуватися закупочними цінами. Інші економісти пропонують переводити в умовні зернові одиниці і т. д. [2, с. 24—32].

За вартісною оцінкою продукції різних видів спостерігається неоднаковий вихід з одного га земельної площі. Так, якщо оцінювати свинину, вироблену за рахунок кормів з одного га площі, на думку деяких авторів, вона в 3,6 раза перевищуватиме вихід зерна, а по закупочних цінах — в 2,8 раза [4, с. 18—21]. Інше співвідношення складається при перерахунку продукції в кормові одиниці. У цьому випадку вихід продукції свинини і зерна виявляється однаковим. Що ж до цукрових буряків, то при будь-яких способах оцінки, її вихід з одного га умовної площі більший, ніж іншої продукції. Взагалі при вартісній оцінці продукції, господарства, які спеціалізуються на виробництві тваринництва, мають вищі показники реалізації в розрахунку на один га площі, ніж господарства, де переважають продукти рослинництва. Наприклад, нехай одне з господарств реалізує зерно безпосередньо державі, а інше — використовує його для виробництва свинини. При внутрірайонному поділі праці це стає реальністю. Так, для колгоспу ім. газети «Правда» продаж зерна в 1974 р. не передбачався, але він повинен був продати значну кількість свинини. В той же час колгосп «Ленінський шлях» мав продати 2470 т зерна, а свинини в 5 раз менше порівняно з першим господарством. В 1974 р. колгосп ім. газети «Правда» продавав зерно державі, але при більшій земельній площі він реалізував його значно менше, ніж колгосп «Ленінський шлях».

Обсяг реалізації на 1 га площі деяких видів продукції характеризують дані, наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Реалізація продукції державі з 1 га площі (1974 р.)

Колгоспи	Продукція, ц				
	зерно	цукрові буряки	молоко	м'ясо	свинина
ім. газети					
„Правда“	2,28	15,56	4,01	0,31	0,86
„Ленінський шлях“	8,73	17,66	5,32	0,47	0,21
По району	5,71	16,47	4,37	0,56	0,30

Як бачимо, обсяг реалізації цукрового буряка й молока в обох господарствах наближається до середньорайонних показників, найближче збігаються ці показники між вказаними колгоспами. Зовсім інше спостерігається по реалізації зерна і свинини. Тут ці показники відрізняються в 4 рази. Середня ціна реалізації зерна в колгоспі ім. газети «Правда» в 1974 р. становила 9,51 крб./ц, в «Ленінському шляху» — 9,63. При фактичній врожайності зернових і при 100% їх товарності виручка на 1 га площі відповідно складатиме 313,8 і 300,6 крб. При переведенні ж зерна в продукцію свинарства вона значно збільшується. У цьому ж році вказані господарства для одержання 1 ц свинини відповідно витратили 8,91 і 13,31 ц кормових одиниць, внаслідок чого в першому колгоспі кожний ц зернових забезпечив одержання 0,116 ц свинини, а в другому — лише 0,081. У розрахунок на один га зерна це відповідно становитиме 3,83 і 2,50 ц свинини.

Отже, якщо план закупок доводити до господарств у вартісному виразі і виходити з того, що кожне з них повинно продавати з 1 га умовної земельної площі однаково кількість продукції, то господарства, які вироблятимуть переважно продукцію тваринництва або спеціалізуватимуться на виробництві високоінтенсивних культур рослинництва (перш за все цукрових буряків), матимуть кращі умови для виконання планів. Особливо ця перевага буде відчутною при ефективному використанні кормів. А все це не сприяє об'єктивній оцінці напруженості планів закупок. На нашу думку, їх напруженість найбільш об'єктивно можна оцінити за відношенням площі умовної оранки, необхідної для виробництва продукції, що реалізується в рахунок твердого плану закупок (це стосується визначення напруженості народногосподарського плану), до загальної величини її у господарстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 288 с.
2. Гребенникова Л. А., Леонова Т. И. Матеріальное стимулирование в земледелии. М., «Экономика», 1975. 95 с.
3. Лукинов И. И. Экономические условия развития сельского хозяйства. — «Вопр. экономики», 1975, № 10, с. 29—35.

4. Рапеецкий Г. Н. Материальное стимулирование и повышение эффективности работы совхозов. М., «Экономика», 1976. 71 с.

Ю. І. ТЕРЕХОВ, канд. екон. наук, Є. Г. АТАМАНИЧЕНКО, канд. екон. наук,
Ю. Г. ЦАПЕНКО, канд. екон. наук

ФАКТОРИ ЗРОСТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

Ефективне використання продуктивних сил і забезпечення на цій основі збільшення виробництва продукції, поліпшення її якості та зниження собівартості являється основоположними в десятих п'ятиріччі, яка передбачає подальше зростання матеріального рівня життя завдяки здійсненню соціально-економічної програми. Якісні зрушення, які відбуваються внаслідок зміцнення матеріально-технічної бази, міжгосподарської кооперації, агропромислової інтеграції та переводу сільського господарства на промислову основу, вимагають обґрунтування резервів, поліпшення використання ресурсів виробництва.

Застосування найбільш поширених методів економічних досліджень і, зокрема, угруповань не завжди дає можливість визначити взаємозв'язки між багатьма факторами впливу на ефективність виробництва. У дослідженнях найчастіше використовувався метод значущих відмінностей (M_{y-x}), який є комбінованим критерієм істотності впливу одних показників на інші. Його величина обумовлена значенням як коефіцієнту регресії, так і коефіцієнту кореляції. Модуль впливу (M_{y-x}) визначається за формулою

$$M_{y-x} = \frac{10 (M_{yII} - M_{yI}) (M_{yII} - M_{yI})}{(M_{yI} + M_{yII}) \sqrt{1,25 (S_1 + S_2)}}$$

Визначено фактори з найбільш істотним впливом на собівартість продукції. Загальна ж кількість досліджуваних факторів—76, які за змістом підрозділяються на чотири групи і характеризують наявність і використання земельних угідь, трудових ресурсів, забезпечення знарядь праці, предметів праці. Об'єктом досліджень були колгоспи 22 районів Харківської області.

При $M_{y-x} = \pm 0,20$ вплив факторіальних показників на результативний вважається достатньо істотним. Отже, більшість факторів, що визначаються, сприяють зростанню інтенсивності виробництва внаслідок здійснення комплексної програми розвитку продуктивних сил сільського господарства. Найістотніше на збільшення витрат у розрахунку на одиницю земельної площі впливають: технічна озброєність, кваліфікована робоча сила, дози внесення мінеральних добрив, рівень розорювання землі, структура посівних площ, витрати предметів праці, зв'язаних з функціонуванням знарядь праці, грошові надходження від реалізації продукції і послуг. Технічні засоби теж збільшують виробничі витрати ($M_{y-x} = 1,84$). До зростання витрат приводить широке застосування мінеральних добрив з метою підвищення родючості ґрунту ($M_{y-x} = 1,17$).

На сучасному етапі розвитку сільського господарства, переведення його на промислову основу, застосування висококваліфікованих працівників потребує додаткових вкладень ($M_{y-x} = 0,93-1,32$). Наведені дані підтверджують необхідність високоєфективного використання всіх ресурсів виробництва і насамперед технічних засобів, кваліфікованої робочої сили, добрив. Збільшення виробництва і реалізації продукції сприяють зростанню грошових надходжень, які в основному направляються на будівництво ($M_{y-x} = 0,53$), придбання тракторів ($M_{y-x} = 1,84$), комбайнів ($M_{y-x} = 0,45$), мінеральних добрив ($M_{y-x} = 1,17$). Все це сприяє поглибленню спеціалізації і концентрації виробництва, створенню необхідних умов для горизонтальної і вертикальної інтеграції високопродуктивного використання живої та уречевленої праці.

Підвищення ефективності потребує, щоб зростання виробництва продукції перевищувало витрати виробництва. В зв'язку з цим обґрунтовувався вплив факторів на обсяг виробництва продукції. До першої групи увійшли фактори, які найістотніше впливали на валову сільськогосподарську продукцію (M_{y-x} — від 0,60 до 2,23). Серед них: дози внесення мінеральних добрив ($M_{y-x} = 2,03$), збільшення площ посіву зернових ($M_{y-x} = 1,24$) та технічних ($M_{y-x} = 0,86$) культур, їх урожайність ($M_{y-x} = 0,99-1,00$). Велике значення для збільшення виробництва валової продукції має збиральна техніка, зокрема комбайни ($M_{y-x} = 0,79$), а також участь колгоспників у громадському виробництві ($M_{y-x} = 0,69$). До другої включені впливові фактори на обсяг виробництва рослинництва і тваринництва (M_{y-x} — від 0,20 до 0,59). Насамперед це забезпеченість працею ($M_{y-x} = 0,76$), тракторами ($M_{y-x} = 0,51$), кормами ($M_{y-x} = 0,58$), продуктивністю та щільністю поголів'я худоби ($M_{y-x} = 0,34-0,49$). До третьої групи увійшли негативні фактори, насамперед нестача робочої сили. Тому особлива увага зараз і приділяється цьому питанню та еквівалентному відшкодуванню живої праці уречевленою.

Аналіз впливу деяких факторів на результати виробництва показав, що основним резервом зниження собівартості є підвищення продуктивності праці ($M_{y-x} = -0,85$), особливо у рослинництві ($M_{y-x} = -0,62$) і менше в тваринництві ($M_{y-x} = -0,39$), що свідчить про необхідність збільшення темпів росту в цій галузі сільськогосподарського виробництва. Великі резерви містяться в економії не тільки живої, а й уречевленої праці, яка постійно збільшується і має значну питому вагу в загальних витратах виробництва. Розрахунки показують, що з підвищенням фондівіддачі собівартість зменшується ($M_{y-x} = -0,92$), в тому числі у рослинництві ($M_{y-x} = -0,89$), в тваринництві ($M_{y-x} = -0,33$).

Необхідне постійне цілеспрямоване формування витрат виробництва, такий розподіл наявних ресурсів по галузях виробництва і видах продукції, щоб забезпечити високі і стабільні

темпи розширеного відтворення. В умовах сільського господарства це має важливе значення, бо диспропорції між рослинництвом і тваринництвом зменшують можливості розширеного відтворення і підвищення ефективності виробництва. Тут слід врахувати той факт, що рослинництво переважно є постачальником сировини, від кількості, якості і собівартості якої залежить ефективність не тільки його, а і всього сільськогосподарського виробництва та переробної промисловості. Розрахунки свідчать, що при цілеспрямованому здійсненні процесу інтенсифікації додаткові вкладення направляються перш за все на забезпечення підвищення ефективності рослинництва ($M_{y+x} = 0,69$). Це дає можливість збільшити виробництво з одиниці земельної площі як рослинної, так і тваринної продукції.

Якщо аналізувати додаткові витрати з точки зору їх більш ефективного використання і зниження собівартості виробництва всієї продукції, то в умовах колгоспів Харківської області це зернові і зернобобові культури ($M_{y+x} = -0,75$), цукровий буряк ($M_{y+x} = -0,53$), соняшник ($M_{y+x} = -0,53$). Розповсюджена думка про те, що поліпшувати використання основних засобів виробництва необхідно перш за все у фондомістких галузях. До них у сільському господарстві відносять тваринництво. Практична ж діяльність колгоспів області свідчить про те, що в сучасних умовах з підвищенням фондівіддачі в рослинництві забезпечується більша гарантія зниження собівартості продукції ($M_{y+x} = -0,89$), ніж у тваринництві ($M_{y+x} = -0,33$). Взагалі віддача тваринництва значна внаслідок великої питомої ваги у вартості фондів будов і споруд, які функціонують у процесі виробництва десятки років. У рослинництві використовуються в основному мобільні знаряддя праці, строк виробничої експлуатації яких 5—7 років. Це — найбільш активна частина основних виробничих фондів, що зазнає фізичного та морального зносу. Тому і використовувати їх треба активно, з високою віддачею. При цьому досягається підвищення ефективності всього сільськогосподарського виробництва. У тваринництві основні зусилля повинні спрямовуватись на ефективне використання рослинної сировини, впровадження промислової технології, створення на кожному робочому місці умов, що сприяють підвищенню продуктивності праці.

Вивчення комплексу факторів, їх впливу на результати виробництва може здійснюватись на рівні окремих підприємств, міжгосподарських та виробничо-аграрних об'єднань, районів, областей. Це дасть змогу поліпшити аналіз господарської діяльності, планування і управління виробництвом.

**ОБОРОТНІ ЗАСОБИ ПІДПРИЄМСТВ І ОРГАНІЗАЦІЙ
«СІЛЬГОСПТЕХНІКИ» І ШЛЯХИ ПРИСКОРЕННЯ ЇХ ОБОРОТНОСТІ**

Основним завданням економічної політики КПРС у сучасний період є всебічне підвищення ефективності виробництва. У зв'язку з цим Л. І. Брежнев говорив на XXV з'їзді: «Наголос на ефективності — і про це доводиться говорити знов і знов — найважливіша складова частина всієї нашої економічної стратегії» [1, с. 48].

Підвищення ефективності виробництва передбачає широке використання фінансово-кредитного механізму. Ефективне використання оборотних засобів і прискорення їх оборотності позитивно впливає на зниження собівартості продукції, на вивільнення частини коштів з обігу, дає можливість з меншою кількістю оборотних засобів збільшувати випуск продукції, перерозподіляти ресурси з метою розвитку продуктивних сил, підвищення добробуту народу і т. д. Питання прискорення оборотності оборотних засобів особливо актуальне в сучасних умовах. Загальна сума їх у народному господарстві СРСР на 1 січня 1974 року становила 314,0 млрд. крб. [див. 5, с. 731]. Прискорення оборотності такої кількості оборотних засобів хоча б на один день дає змогу вивільнити з обігу значні суми державних коштів, тому робота по прискоренню їх оборотності стає одною з головних ділянок боротьби за підвищення ефективності виробництва.

В результаті використання резервів прискорення оборотності оборотних засобів за роки дев'ятої п'ятирічки з'явилась можливість вивільнити і направити на потреби народного господарства 14 млрд. крб. [див. 3, с. 10].

У прийнятих XXV з'їздом КПРС «Основних напрямках розвитку народного господарства СРСР на 1976—1980 роки» передбачено «прискорити оборотність оборотних засобів у середньому на 3—5 днів» [1, с. 189—190]. В результаті прискорення оборотності оборотних засобів і поліпшення їх використання в десятій п'ятирічці буде залучено до обороту 11 млрд. крб. [див. 4, с. 10].

До основних показників, що характеризують оборотність оборотних засобів, відносяться: тривалість одного обороту в днях; коефіцієнт оборотності, тобто кількість оборотів, виконаних оборотними засобами за певний період; вивільнення (додаткове залучення) оборотних засобів, одержаних у зв'язку з прискоренням (сповільненням) оборотності. Порівняння фактичної і планової оборотності оборотних засобів, а також порівняння оборотності звітного періоду з відповідним періодом

минулого року дає змогу виявити прискорення або сповільнення оборотності і визначити резерви поліпшення використання оборотних засобів.

Велике значення має прискорення оборотності оборотних засобів для системи «Сільгосптехніка» — організації, що має своїм завданням інженерно-технічне і виробниче обслуговування сільськогосподарського виробництва. Прискорення оборотності на один день дає змогу вивільнити кошти на суму більше 30 млн. крб. [див. 7, с. 4].

Показники оборотності оборотних засобів, розраховані на основі статистичних даних [6] Харківського обласного об'єднання «Сільгосптехніка» за 1971—1976 рр., наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Показник	1971 р.	1972 р.	1973 р.	1974 р.	1975 р.	1976 р.
Оборотність оборотних засобів (у днях)	70,8	67,7	56,8	58,7	61,0	61,8
В тому числі нормованих	61,7	57,9	46,8	48,3	49,5	51,7
Із них товарів	66,5	61,9	46,3	48,2	52,5	49,3
Ненормованих	9,1	9,8	10,0	10,4	11,5	10,1
Кількість оборотів	5,1	5,3	6,3	6,1	5,9	5,8
В тому числі нормованих	5,8	6,2	7,7	7,5	7,3	7,1
Із них товарів	5,4	5,8	7,8	7,5	6,9	7,3
Ненормованих	39,7	36,9	36,0	34,4	31,9	33,1
Відносне вивільнення /—/ в зв'язку з прискоренням оборотності,	—5626	—1622	—7829	+1561	+1925	+706
додаткове залучення /+/ в зв'язку з уповільненням оборотності оборотних засобів проти минулого року (в тис. крб.)						
В тому числі нормованих	—6668	—1977	—8063	+1188	+1038	+1943
Із них товарів	—2177	—1958	—9408	+1268	+2831	—2389
Ненормованих	+1042	+355	+234	+373	+887	—1237

Як видно із таблиці, оборотність оборотних засобів прискорилась за 1971—1976 рр. на 9 днів, кількість оборотів за рік — на 0,7, відносне вивільнення в результаті прискорення оборотності становило 10 885 тис. крб. Основні фактори прискорення оборотності оборотних засобів — це зростання обсягу реалізації і зміни залишків оборотних засобів. Їх вплив на зміну оборотності оборотних засобів у Харківському обласному об'єднанні «Сільгосптехніка» за 1971—1976 рр. відображено в табл. 2 (розрахунок проведено на основі статистичних даних [6]).

Таким чином, зростання обсягу реалізації виявилось основною причиною, що викликала прискорення оборотності оборотних засобів. Збільшення середніх залишків оборотних засобів

Таблиця 2

Зміни оборотності (прискорення /—/, сповільнення /+/) оборотних засобів (порівняно з попереднім роком, у днях)	1971 р.	1972 р.	1973 р.	1974 р.	1975 р.	1976 р.
Всього оборотних засобів	-12,2	-3,1	-10,9	+1,9	+2,3	+0,8
В тому числі за рахунок збільшення реалізації	-16,1	-10,0	-20,2	-6,5	-0,8	-5,2
збільшення оборотних засобів	+3,9	+6,9	+9,3	+8,4	+3,1	+6,0

у 1971—1976 рр. привело до того, що вплив збільшення реалізації на прискорення оборотності значно послабився. Щоб зрозуміти, в якій частині оборотних засобів виникло найбільше уповільнення оборотності, розглянемо їх будову (див. табл. 3). Розрахунок (у %) зроблено на основі статистичних даних [6].

Таблиця 3

Показник	На 1 січня					
	1972 р.	1973 р.	1974 р.	1975 р.	1976 р.	1977 р.
Всього оборотних засобів	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
В тому числі нормованих	89,8	86,2	83,0	80,0	82,5	83,9
товарів	78,5	74,6	70,6	68,0	69,6	69,9
виробничих запасів	10,1	10,7	11,3	10,3	10,9	11,7
незакінченого виробництва	0,7	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6
витрат майбутніх періодів	—	—	—	0,5	0,8	1,1
готової продукції	0,5	0,3	0,6	0,6	0,6	0,6
Ненормованих	10,2	13,8	17,0	20,0	17,5	16,1

Структура оборотних засобів у 1971—1976 рр. відзначається постійним зниженням питомої ваги і збільшенням долі ненормованих оборотних засобів. Це свідчить про заморожування коштів у сфері обігу. Серед нормованих оборотних засобів найбільш значним джерелом прискорення оборотності є зниження запасів товарів і виробничих запасів.

Про великі невикористані резерви прискорення оборотності нормованих оборотних засобів свідчить зростання наднормативних непрокредитованих банком запасів матеріальних цінностей. Вони зросли [див. 6] з 448 тис. крб. на 1.01.1971 р. до 1085 тис. крб. на 1.01.1977 р., тобто в 2,4 раза.

Обсяг неходових і залежалих товарів, знятих банком з кредитування, залишається значним, а тенденція до його зниження — недостатньою. Їх залишки становили [див. 6]: на 1.01.1976 р. — 403 тис. крб., на 1.01.1977 р. — 401 тис. крб. Найбільша питома вага в залишках нормованих оборотних засобів

Харківського обласного об'єднання «Сільгосптехніка» належить залишкам товарів — близько 80%, тому прискорення їх оборотності дуже важливе. Воно має досягатися за рахунок зменшення часу на обробку товарів на складах, постійного зростання продуктивності праці робітників складів, своєчасної відправки товарів покупцям, поліпшення нормування товарних запасів. Головною умовою досягнення цієї мети є наведення зразкового порядку в товарній мережі, скорочення внутрісистемних перевалок вантажів, укрупнення баз постачання.

В усій виробничій діяльності «Сільгосптехніки» головна роль належить службі ремонту. Основні шляхи прискорення оборотності оборотних засобів у ремонтному виробництві — це удосконалення техніки, розширення спеціалізації, впровадження поточного і агрегатного методів ремонту, поліпшення матеріально-технічного постачання, економне використання матеріалів, інструментів та інших товарно-матеріальних цінностей, удосконалення нормування оборотних засобів на основі застосування обґрунтованих норм запасу. За рахунок економії матеріальних витрат, зниження матеріалоемкості продукції і впровадження прогресивних норм витрат сировини, більш широкого використання економічних матеріалів у 1977 р. в народному господарстві намічено мобілізувати близько 1,5 млрд. крб. [див. 4, с. 10].

В структурі ненормованих оборотних засобів найбільшу питому вагу становлять залишки товарів відвантажених (56—84%), менша доля грошових коштів (4—27%), дебіторської заборгованості — 7—13%, іммобілізованих засобів — 4—13%. Зростання ненормованих оборотних засобів у абсолютному вираженні, збільшення їх долі в структурі оборотних засобів об'єднання — одна з причин сповільнення оборотності. Основними шляхами її прискорення є своєчасне виконання договірних зобов'язань по ремонту техніки, забезпечення ритмічності здачі і якості продукції, підвищення рівня фінансової діяльності, спрямованої на зближення моменту випуску товарної продукції, виконаних робіт і послуг і їх оплати, підвищення платіжної дисципліни замовників.

Для посилення впливу економічного керівництва на прискорення оборотності оборотних засобів слід, на нашу думку, ширше впроваджувати показники оборотності оборотних засобів у систему планових і звітних даних. В окремих ланках системи «Сільгосптехніка» установити відповідальність відділів і служб за допущене сповільнення оборотності і матеріальне заохочення за її прискорення.

В системі «Сільгосптехніка» ще не повністю використовуються можливості фінансової служби по контролю за станом і використанням оборотних засобів. Система контролю має бути

не послідуваючою, а набути рис попереднього контролю, використуваного на всіх етапах: при складанні заявок і укладенні договорів, при надходженні товарів і рахунків, при відпусканні з складу, при виплаті пред'явлених рахунків.

Перед міністерствами, відомствами, Радами міністрів союзних республік поставлені на десяту п'ятирічку конкретні завдання по додатковому залученню до господарського обігу матеріальних ресурсів. У відповідності з цим у 1977 р. передбачено залучити до обороту матеріальних ресурсів на суму понад 3,1 млрд. крб. за рахунок прискорення оборотності і залучення наднормативних запасів [див. 4, с. 10].

Розкриття і використання резервів прискорення оборотності оборотних засобів підприємств є одним із шляхів підвищення ефективності виробництва. Жовтневий (1976 р.) Пленум ЦК КПРС поставив завдання навчитися більш ефективно боротись за підвищення ефективності виробництва [див. 2].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 288 с.
2. Брежнев Л. И. Речь на Пленуме ЦК КПСС 25 октября 1976 г. — «Правда», 1976, 26 окт.
3. Гарбузов В. Ф. Бюджет первого года десятой пятилетки. — «Финансы СССР», 1976, № 1, с. 3—16.
4. Гарбузов В. Ф. О Государственном бюджете СССР на 1977 год и об исполнении Государственного бюджета СССР за 1975 год. — «Экон. газ.», 1976, № 45, с. 9—12.
5. Народное хозяйство СССР в 1975 г. Статистический ежегодник. М., «Статистика», 1976. 846 с.
6. Статистическая отчетность Харьковского областного объединения «Сельхозтехника» за 1970—1976 гг.
7. Шамгонов А. Ш. Оборотные средства и пути повышения эффективности их использования. Автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. экон. наук. Волгоград, 1973. 19 с.

В. М. КОШЕЛЬ, канд. экон. наук, *М. С. МАРЧЕНКО*, канд. экон. наук,
А. П. ПРОКОПЕНКО, канд. экон. наук, *В. Н. СИМОНЕНКО*, канд. экон. наук

ФІНАНСОВІ ДЖЕРЕЛА ТЕХНІЧНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ І РЕКОНСТРУКЦІЇ ДІЮЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

У десятій п'ятиріччі передбачається значно підвищити рівень використання діючих виробничих потужностей, знизити капіталомісткість приросту продукції, скоротити строки освоєння введених у дію нових підприємств, об'єктів, що відповідає положенням нової Конституції СРСР про створення умов для розвитку соціалістичної власності.

Виконанню цих завдань сприяє раціональна організація капітальних вкладень. О. М. Косигін у доповіді на XXV з'їзді КПРС говорив, що будівництво треба починати, як правило, у тих випадках, коли воно забезпечить впровадження нових науково-

технічних досягнень. Зростаючу частку капітальних вкладень слід направляти на технічне переозброєння і реконструкцію діючих підприємств. Такий шлях дасть змогу істотно підвищити питому вагу затрат на активну частину основних виробничих фондів — устаткування, прискорити освоєння виробничих потужностей [див. 1, с. 139].

У дев'ятій п'ятирічці частка капіталовкладень, використаних на технічне переозброєння і реконструкцію промислових підприємств, досягла 20,2%, а планом на десяту п'ятирічку передбачається їх довести до 23,6%.

Таким чином, при збільшенні загального обсягу капітальних вкладень на 26% на технічне переозброєння і реконструкцію направляється їх більше на 64%, в тому числі в машинобудуванні — на 80% більше, ніж у цілому на капітальні вкладення [див. 3, с. 12]. Цим самим будуть поліпшені пропорції між збільшенням капітальних вкладень і вводом в дію основних фондів. У десятій п'ятирічці темпи введення у дію основних фондів плануються вищі, ніж темпи приросту капітальних вкладень.

На промислових підприємствах ще багато фізично зношеного і морально застарілого малопродуктивного устаткування. Нової техніки вводиться в 2—3 рази більше, ніж вибуває зношене устаткування.

Тому для нарощування виробничих потужностей діючих підприємств, на нашу думку, слід підвищити заміни зношеного устаткування з 3 до 4% у десятій п'ятирічці і до 5,5% в наступні роки.

Це дасть змогу звільнити виробничі площі, на яких можна буде установити нове, більш продуктивне устаткування.

Зараз придбання устаткування для технічного переозброєння фінансується як за рахунок централізованих, так і нецентралізованих капітальних вкладень.

Тому одна частина — централізовані капіталовкладення — фінансується через Будбанк, друга — нецентралізовані — через Держбанк.

Це ускладнює фінансування, а також знижує контроль банку за ефективним використанням коштів.

З 1977 року план капітальних вкладень устанавлюється єдиний — без розподілу на централізовані і нецентралізовані, а в плані фінансування вказуються всі джерела, в тому числі і нецентралізовані. Такий порядок планування капітальних вкладень частково вирішує проблему зосередження фінансування в одному банку — Будівельному. Нам здається, було б доцільно передати Будбанкові і кредитування нової техніки і передової технології. Це створило б такі умови, при яких один банк зможе комплексно вирішувати питання фінансування

і кредитування технічного переозброєння діючих підприємств, здійснювати більш дійовий контроль за концентрацією коштів. Необхідність зосередження фінансування і кредитування цих затрат у Будбанку підтверджується і тим незначним обсягом кредитних вкладень, які здійснюються на ці витрати через Держбанк, про що свідчать дані (в млн. крб.), наведені в таблиці (розрахунки проведено на основі звітності [2]).

Фінансування придбаного устаткування через Держбанк та Будбанк по Харківській області

Показник	1971 р.	1972 в.	1973 р.	1974 р.	1975 р.	1976 р.
Будівельний банк (фінансування)	29	30,2	35	37	71,5	73,0
Держбанк (за рахунок кредиту)	5,5	5,0	6,5	7,0	7,9	9,0

Із таблиці видно, що через Держбанк за рахунок кредиту оплачується лише 10—15% придбаного устаткування. Таким чином, зосередження фінансування і кредитування технічного переозброєння діючих підприємств у Будівельному банку сприятиме кращому використанню коштів і підвищенню ефективності капітальних вкладень.

Досвід кредитування капітальних вкладень позитивно характеризує використання кредиту як джерела розширення основних фондів. Однак діюча система кредитування не позбавлена недоліків. Так, при кредитуванні нової техніки та прогресивної технології на погашення кредиту направляється в першу чергу невикористана частина фонду розвитку виробництва, а в решті — додатковий прибуток.

Такі джерела повернення кредиту не впливають серйозно на підвищення ефективності прокредитованих капітальних вкладень, тому що фонд розвитку виробництва утворюється за установленими фондостворюючими показниками, які не зв'язані з капітальними вкладеннями. Найбільш ефективним джерелом повернення кредиту на технічне переозброєння діючих підприємств є прибуток, який вони одержують від експлуатації прокредитованих об'єктів. Ми вважаємо, що найбільш-доцільно встановити єдине джерело повернення кредиту — прибуток. Це впливатиме на строк проведення робіт по монтажу устаткування, бо чим швидше устаткування буде введено в експлуатацію, тим швидше підприємство одержить прибуток і поверне кредит банку. Встановлення прибутку як єдиного джерела повернення кредиту сприятиме і швидшому освоєнню нової техніки, при-

дбаної за рахунок кредиту. Чим швидше підприємство освоїть нову техніку, тим більше воно одержить прибутку і, отже, швидше поверне банкові кредит і менше внесе за нього коштів у вигляді процентів.

Таким чином, зосередження фінансування і кредитування усіх капітальних вкладень у Будівельному банку і вдосконалення джерел повернення кредиту сприятиме підвищенню ефективності капітальних вкладень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 288 с.
2. Звітні дані Харківських контор Будівельного і Державного банків.
3. Котов Ф. Динамічність советской економіки. — «Екон. газ.», 1976, № 46, с. 12.

Л. М. ЗАГОВОРА

ПРО ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ КУРСЬКОЇ МАГНІТНОЇ АНОМАЛІЇ

«Основними напрямками розвитку народного господарства СРСР на 1976—1980 роки» передбачається «...розвиток територіально-виробничого комплексу на базі мінеральних ресурсів Курської магнітної аномалії з будівництвом Оскольського електрометалургійного комбінату...» [1, с. 253].

Враховуючи важливість і складність завдання, а також стислі строки робіт, насамперед слід розв'язати одну з найгостріших проблем — забезпечення комплексу трудовими ресурсами. Задовольнити потребу за рахунок трудових ресурсів Белгородської області, на території якої споруджується комбінат, неможливо, бо це викличе утруднення із забезпеченням робочою силою промислових підприємств, будівельних та інших організацій і особливо колгоспів і радгоспів прилеглих районів області. Ці побоювання повністю підтверджує проведений аналіз результатів перепису населення 1970 р.

Населення Белгородської області за період між переписами 1959 і 1970 р. збільшилося на 3% (населення РРФСР збільшилося за той же період на 10,7%). За цей самий час значно змінилося співвідношення міського і сільського населення (див. таблицю).

Кількість населення Белгородської області, тис. чоловік

	На 1 січня		1970 р. у % до 1959 р.
	1959 р.	1970 р.	
Населення	1226,3	1261,1	103
міське	239,9	444,4	185
сільське	986,4	816,7	83

Кількість сільського населення зменшилась в усіх районах області, але особливо у Старооскольському районі (на 26,4%), Губкінському (на 24,4%), Прохорівському (на 21,2%) при зниженні сільського населення в середньому по області на 17%. Цікаво, що саме у названих районах значно збільшилося населення районних центрів. Так, при збільшенні міського населення по області в середньому на 85% населення Старого Осколу збільшилося на 88%, а Губкіна — більше ніж у два рази. Показово, що у досліджуваній період (60-ті роки) саме в цих районах активізувалася розробка залізрудних родовищ КМА.

Вивільненню робочих рук у сільському господарстві сприяє висока інтенсифікація сільськогосподарського виробництва. Цей процес проходив особливо активно в середині 60-х років і був пов'язаний з організацією спеціалізованих господарств у Центрально-Чорноземному економічному районі. Вивільнення робітників і службовців на підприємствах і в організаціях області у цій п'ятирічці не передбачається. Разом із тим потреба в трудових ресурсах на «Електрометалургбуді» та інших підприємствах територіально-промислового комплексу району зростатиме. Із яких джерел черпатимуть необхідні трудові ресурси підприємства КМА? Із профтехучилищ (ПТУ), вищих і середніх спеціальних закладів Белгородської області щороку приходить на підприємства Курської магнітної аномалії близько 5% усіх поступаючих на роботу. Комбінат «Електрометалургбуд» своїх базових ПТУ не має і планує щорічне надходження кваліфікованих робітників із невідповідних йому профтехучилищ у кількості в 1976 р. 7%, в 1977 р. 15% усіх джерел забезпечення додаткової потреби у робітничих кадрах, що, очевидно, замало. Назріла необхідність закріплення за комбінатом ряду ПТУ.

Із джерел трудових ресурсів для додаткового комплектування підприємств КМА названо такі: приплив кваліфікованих робітників із профтехучилищ; організований набір із інших областей і республік країни; відрядження і переведення кваліфікованих робітників-будівельників і металургів з інших областей і автономних республік РРФСР, трудовлаштування тимчасово не працюючого населення.

Таким чином, забезпечення кадрами підприємств територіально-промислового комплексу Белгородської області передбачається переважно за рахунок інших областей і республік країни. Розв'язання цієї проблеми може бути забезпечене лише на основі прискореного зростання продуктивності праці і розвитку матеріального виробництва при стабілізації, а надалі й абсолютному скороченні кількості працюючих. У нашій країні поступово розширюється коло галузей і економічних районів, у яких далі зростання виробництва відбуватиметься при вивільненні робочої сили. У цій п'ятирічці намічається забезпечи-

ти на діючих підприємствах весь приріст продукції при тій самій або меншій кількості робітників. Це і створить кращі умови для задоволення потреб у робочій силі будов, нових галузей виробництва і підприємств [див. 2, с. 45].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 288 с.
2. Плышевский, Б. Планирование эффективности производства.— «Коммунист», 1976, № 6, с. 44—56.

В. М. СЕЛІВАНОВ, канд. екон. наук

ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРИ ЗНИЖЕННІ ПЛИННОСТІ РОБІТНИЧИХ КАДРІВ

Проблема руху кадрів — одна з найважливіших соціально-економічних проблем промисловості. Особливої уваги заслуговує плинність кадрів — явище стихійне і з економічної точки зору небажане.

Плинність кадрів являє собою форму руху робочої сили, викликану звільненням з підприємства робітників, головним чином за власним бажанням і через порушення трудової і виробничої дисципліни. Вивчення причин і закономірностей цього явища необхідно для того, щоб розробити заходи по зменшенню плинності і значних економічних збитків від неї (за даними ЦСУ СРСР у промисловості й будівництві вони становлять майже 3 млрд. крб. на рік). І хоч у цю суму входять збитки народного господарства не лише від власне плинності, а й від руху кадрів у цілому, все ж вона дуже велика.

Матеріальні збитки від плинності робітничих кадрів підприємства складаються в основному з таких видів: втрати фактичного робочого часу, затрати на підготовку кадрів, втрати від низької продуктивності праці новоприйнятих, збільшення браку і зниження якості продукції, витрати на оформлення на роботу і звільнення робітників. Слід урахувувати і значний моральний збиток, що не відшкодовується ніякими матеріальними затратами. В економічній літературі описано кілька способів визначення тих чи інших видів втрат внаслідок плинності кадрів, але ніде ще не розглянуто питання про комплексне встановлення їх розмірів. Це пояснюється перш за все тим, що такі розрахунки складні з методологічної точки зору. На підприємствах, у цехах важко уникнути помилок у визначенні рівня втрат. Виявити всі фактори, які обумовлюють ці втрати, можна лише при спеціальному локальному економіко-соціальному обстеженні, яке через велику трудомісткість силами працівників підприємства провести неможливо. Виникає і таке питання: чи

є взагалі практична необхідність систематично і всебічно визначати всі види втрат від плинності кадрів? Адже їх показники потрібні не для якихось економічних обґрунтувань планових розрахунків, а в основному для пропагандистських цілей, висвітлення економічної і соціальної важливості даної проблеми.

Справді, у бесідах з трудящими, наприклад, про шляхи підвищення продуктивності праці в цеху (на заводі), ефективне використання основних фондів, робочого часу, зміцнення трудової дисципліни тощо, цифрові дані про затрати, викликані плинністю кадрів, мають велике виховне значення. Після таких бесід робітники, реально відчувши шкоду, заподіяну виробництву, серйозно задумуються про причетність кожного з них до справ цеху, всього підприємства. Однак, на нашу думку, для вказаної мети буде цілком достатньо даних про втраті з одного-двох факторів (видів утрат).

Для ілюстрації того, які існують методи визначення втрат унаслідок плинності кадрів, наведемо ряд прикладів.

На московському автозаводі ім. Лихачова застосовано такий спосіб визначення втрат, викликаних відносно низьким виробітком новоприйнятих робітників. Спочатку вибирається кілька найтипівіших для заводу цехів, у кожному з яких складається список порівняно невеликого числа новоприйнятих робітників-відрядників із зазначенням дати їх оформлення, минулої і нової професії, табельного номеру і деяких інших даних, необхідних для проведення аналізу. В список з табуляграм переносяться дані про виконання норм виробітку кожним робітником протягом 8—10 місяців з моменту прийняття на роботу. Цей період береться з таким розрахунком, щоб він був достатнім для досягнення середнього проценту виконання норм виробітку в цілому по заводу. Відбір робітників здійснюється за допомогою вибіркового методу, який забезпечує об'єктивність і репрезентативність показників вибірки. Проценти виконання норм виробітку групуються помісячно, що дає змогу визначити середній рівень виконання у перший місяць роботи, у другий, третій і т. д. — аж до досягнення середнього проценту виконання норм по заводу. Враховується і ступінь виробничої підготовки робітників. Вони підрозділяються на дві групи (працювали чи не працювали за даним фахом), по кожній із яких визначаються помісячні середні проценти виконання норм виробітку, що зводяться в підсумку в загальний показник.

Аналіз матеріалів показує, що ті робітники, які до прийняття на завод не мали професії або працювали за іншим фахом, досягають середнього рівня виконання норм за 5—6 місяців, а ті, які раніше працювали за своїм нинішнім фахом, — за 3—4 місяці. Тут виявляються особливості виробництва в нових умовах.

Вплив плинності (змінюваності) робітничих кадрів на рівень

продуктивності праці в цілому по заводу визначається шляхом порівняння середнього виконання норм виробітку всіма робітниками заводу, який приймається за 100%, з рівнем виконання норм новоприйнятими. Визначивши річне недовиконання ними норм (2%) і знаючи середньорічний рівень виробітку (8,53 тис. крб.), можна розрахувати, скільки валової продукції недодав кожен з них (приклади умовні, але близькі до реальних, тобто витримані необхідні пропорції і розмірність показників): $Q_n = 8,53 \cdot 2/100$ тис. крб. = 171 крб.

Усього заводом недоодержано продукції за рік на 1,43 млн. крб. Якщо врахувати, що з усіх, хто вибув із заводу протягом року, 80% вибуло у зв'язку з плинністю кадрів, то втрати тільки внаслідок цього становитимуть 1,14 млн. крб. (1,43 · 0,8 млн. крб.).

Припустимо, що плинність робочої сили на заводі зменшена на 50%. Продуктивність праці у зв'язку з цим зросте. Розрахунок цього зростання ведеться за формулою $\Pi_{\text{пл}} = H_n \Pi_c / P_v = 2 \cdot 9/98\% = 0,18\%$, де $\Pi_{\text{пл}}$ — процент зростання продуктивності праці (виробітку); H_n — недовиконання новоприйнятими середнього виробітку по заводу (в нашому прикладі — 2%); Π_c — питома вага можливого скорочення приймання робітників за рахунок зниження плинності кадрів у загальній кількості робітників заводу (в нашому прикладі — 9%); P_v — рівень виробітку новоприйнятих робітників у порівнянні з середньо-заводським виробітком (у нашому прикладі — 98%).

Скорочення плинності робочої сили дало б змогу значно зменшити витрати на підготовку і облік кадрів, втрати від браку продукції тощо.

Науково-дослідна лабораторія трудових ресурсів економічного факультету Московського університету пропонує визначати збитки від плинності кадрів, використовуючи дані про виробіток. Збитки від зниження виробітку рекомендується визначати за допомогою карти індивідуального обліку виробітку робітника, який має намір звільнитися за власним бажанням. Ці карти складаються за 10 днів до звільнення. В карті вказано: прізвище, ім'я, по батькові, фах, кваліфікацію, цех, дільницю, працює в бригаді чи індивідуально, систему оплати праці. На основі цих даних визначається середній виробіток за місяць звільнення: $\bar{V}_m = K(V_1 + V_2 + \dots + V_n)/n$, де K кількість робочих днів у місяці; V_1, V_2, V_n — щоденний виробіток у нормо-годинах; n — кількість робочих днів.

Потім обчислювався рівень виробітку в нормо-годинах за 6 місяців роботи, що передують місяцю звільнення. Загальні втрати $V_{\text{ч}} = \bar{V}_6 - \bar{V}_m$, де $V_{\text{ч}}$ — втрата часу в нормо-годинах; $\bar{V}_6$ — середньомісячний виробіток робітника за шестимісячний період; $\bar{V}_m$ — середній виробіток робітника за місяць звільнен-

ня. Втрати, виражені в нормо-годинах, переводяться потім у вартісні показники продукції.

Окремо враховуються витрати на навчання: $V_n = (3M + N) K_n$, де V_n — витрати на навчання новоприйнятих робітників; 3 — зарплата учня протягом місяця; M — кількість місяців навчання; N — виплата викладачу за строк навчання; K_n — кількість тиж, що навчаються.

Втрати, пов'язані з перервою в роботі при переході з одного підприємства на інше, рекомендується визначати за формулою $V_{\text{п}} = \bar{V}_{\text{д}} \bar{P}_{\text{р}} K_{\text{п}}$, де $V_{\text{п}}$ — втрати від плинності; $\bar{V}_{\text{д}}$ — середньоденний виробіток одного робітника на підприємстві; $\bar{P}_{\text{р}}$ — середня кількість днів перерви в роботі; $K_{\text{п}}$ — кількість звільнених з причини плинності.

Існує група втрат, викликаних порівняно низьким виробітком новоприйнятих. Вона визначається на основі карти індивідуального обліку виробітку. Виробіток окремого робітника порівнюється з середнім виробітком по дільниці, цеху протягом трьох місяців. Різниця становить суму втрат в нормо-годинах, що потім переводяться в показники продукції.

Так визначається матеріальний збиток від плинності по кожному виду втрат, а результати у вартісному виразі підсумовуються.

Як бачимо, всі названі способи визначення економічного збитку через плинність кадрів трудомісткі, оскільки вони потребують не тільки проведення спеціальних обстежень, але й громіздких розрахунків. Тому їх застосування в роботі заводських і цехових служб вважаємо недоцільним. На нашу думку, слід рекомендувати більш прості й зручні в практичній діяльності методи розрахунків. Хоча вони й не абсолютно точні і всеосяжні, але цілком задовольняють практичні потреби підприємства і його підрозділів. Втрати від плинності робітничих кадрів рекомендується визначати так (числові приклади умовні, але близькі до реальних).

Підраховується, скільки робочих днів цех (завод) втрачає внаслідок плинності. Проведене в 1970—1973 рр. обстеження у кількох цехах харківського тракторного заводу ім. Орджонікідзе, наприклад, показало, що ці втрати становлять від 5 до 7 робочих днів. Візьмемо для розрахунку мінімальне число — 5 днів. За даними цехового (заводського) обліку встановлюємо середньоденний виробіток товарної продукції одного робітника протягом року. Так, у 1973 р. в тракторному цеху № 2 він становив 2,86 крб., у кольороволиварному — 3,69 крб., а по заводу в цілому — 4,02 крб. Знаючи кількість робітників, що вибули з причини плинності за рік у цехах і по заводу в цілому, визначаємо обсяг недоданої товарної продукції внаслідок втрати робочого часу через плинність. По тракторному цеху № 2: $2,86 \cdot 5 \cdot 145 \text{ крб.} = 2073,5 \text{ крб.}$ По кольорово-

ливарному цеху: $3,69 \cdot 5 \cdot 56 \text{ крб.} = 1033,2 \text{ крб.}$ По заводу в цілому: $4,02 \cdot 5 \cdot 2927 \text{ крб.} = 58,8 \text{ тис. крб.}$

Для повнішої картини втрат унаслідок плинності в цехах рекомендується визначити різницю у виробітку новоприйнятого і кадрового робітника однієї й тієї ж професії однакового тарифного розряду. Для цього не варто проводити масового обстеження. Слід відібрати в цеху за вказаними ознаками 5—7 чоловік і протягом двох тижнів фіксувати їх виробіток. Потім визначити середню різницю у виробітку новачка і кадрового робітника. Цю різницю можливо на кількість прийнятих за певний період (місяць, квартал, рік) і одержуємо обсяг недоданої внаслідок зниження продуктивності праці через плинність робітників продукції.

Як приклад описаного методу визначення втрат від плинності наведемо дані обстеження, проведеного в пружинному цеху ХТЗ у червні 1974 р.

До першої групи потрапило 5 чоловік із стажем роботи в цьому цеху від 15 до 20 років, до другої — також 5 робітників, які працювали тут 3—5 тижнів. Друга група відрізнялася від першої і кваліфікацією, але незначно: всього на 1 розряд нижче. Однак у групі кадрових робітників середній виробіток за 10 днів місяця становив 13,36 нормо-годин, а у другій — 6,87, що на 48,6% менше.

Витрати на підготовку новоприйнятих робітників можна підраховувати за будь-який період. І в цехах, і в цілому по заводу є відомості про такі витрати в середньому на одного робітника і по спеціальностях.

Неважко в цехах обчислити також втрати від браку через змінність робітників і зниження якості продукції. Це, звичайно, необхідно робити в кожному окремому випадку, по конкретному у робочому місці або виробничій дільниці.

Розглянемо ще один спосіб визначення матеріальних збитків внаслідок плинності робітничих кадрів. Він дещо узагальнюючий, оскільки втрати, викликані плинністю кадрів, у будь-якому випадку приводять до скорочення випуску продукції.

Умовно величину втрат можна визначити, виходячи з взаємозв'язку відносних показників (індексів) фізичного обсягу продукції, продуктивності праці і кількості трудящих, у нашому дослідженні — робітників. Взаємозв'язок цілком зберігається і між абсолютними величинами, тобто фізичний обсяг продукції можна розглядати як добуток виробітку робітників на їх кількість. Тоді, знаючи середній виробіток продукції на одного робітника і те, скільки робітників не вистачає, маємо змогу підрахувати втрати від неукомплектованості.

У тракторному цеху № 2 в 1973 р. не вистачало в середньому 14 робітників. Середньорічний виробіток становив 729,2 крб. Визначаємо обсяг продукції, яку міг би випустити цех, якби

кількість робітників відповідала плановій. $Q = \bar{B}_p \bar{T}_n = 729,2 \cdot 14 \text{ крб.} = 10,2 \text{ тис. крб.}$, де Q — обсяг недоданої продукції; $\bar{B}_p$ — середньорічний виробіток на одного робітника; $\bar{T}_n$ — кількість робітників, котрих не вистачає.

Складальний цех № 1 за рік недолічував 40 робітників, середньорічний виробіток становив 141 403 крб. Втрати продукції $Q = 141 403 \cdot 40 \text{ тис. крб.} = 5656,1 \text{ тис. крб.}$

Автоматний цех при відсутності в середньому за рік 9 робітників середньорічному виробітку на одного робітника 703,4 крб. втратив продукції на 6,3 тис. крб. Подібний розрахунок можна провести і для заводу в цілому.

Таким чином, усі розглянуті способи визначення економічного збитку внаслідок плинності робітничих кадрів так чи інакше можуть бути застосовані в практиці роботи цехів і заводу в цілому — в залежності від мети вивчення в кожному конкретному випадку. Велике значення при цьому має професіональний рівень і ступінь підготовленості працівників, котрі здійснюють аналіз.

М. П. МАТРЯШИН, канд. екон. наук
В. В. ІВАНОВ

ДО ПИТАННЯ ПРО ОЦІНКУ КРИТЕРІАЛЬНИХ ПОКАЗНИКІВ В ЗАДАЧАХ ОПТИМАЛЬНОГО ПЛАНУВАННЯ

При розробці планових завдань нерідко доводиться по раніше побудованих моделях оцінювати шукані оптимальні значення критеріальних показників. У таких випадках використовують: нагромаджений досвід і фактичні значення показників, оцінки експертів, попередні прикидки та розрахунки за спрощеними економіко-математичними моделями. На нашу думку, в багатьох випадках можна провести наближені оцінки критеріальних показників за допомогою деяких простих методів теорії ігр.

Маємо лінійну задачу оптимального планування

$$Z = XC' \rightarrow \max, \quad XA \leq A_0, \quad X \geq 0. \quad (1)$$

Двоїстою до неї буде

$$A_0 Y' \rightarrow \min, \quad A Y' \geq C', \quad Y \geq 0. \quad (2)$$

На основі відомої теореми ці дві задачі еквівалентні матричній грі з матрицею

$$M = \begin{pmatrix} 0 & -A & C' \\ A' & 0 & -A_0' \\ -C & A_0 & 0 \end{pmatrix}.$$

Якщо матриця M -кососиметрична, гра буде симетричною із значенням гри $V(M) = 0$. Нехай $Z = (U, V, t)$ — оптимальна

стратегія. Тоді із розв'язанням однієї з задач — (1) або (2) — витікає, що їх оптимальні рішення будуть

$$X = (1/t)U; \quad Y = (1/t)V. \quad (3)$$

Звідси оцінку потрібного показника можна зробити так:
а) за допомогою ітеративного методу Брауна¹ можна знайти наближену оптимальну стратегію $Z^* = (U^*, V^*, t^*)$ (обчислення та їх трудомісткість при користуванні сучасними ЕОМ будуть незначні). Реалізація (програмування) алгоритму на ЕОМ дуже проста; б) використовуючи оптимальну стратегію Z^* , з допомогою формул (3) знаходимо наближене значення X^*, Y^* ; в) наближене значення показника $f^* = X^*C' = (1/t^*)U^*C'$.

Цей спосіб оцінки оптимальних значень критеріальних показників і знаходження наближених оптимальних розв'язань задач був випробуваний на навчальних задачах та на задачі знаходження оптимального плану розподілу номенклатури ін'єкційних розчинів в ампулах між заводами Головного управління готових лікарських засобів ММП СРСР. Ця задача описана².

Розрахунки показали, що запропонований метод особливо ефективний для задач великих розмірів, задовільні результати можна одержати за допомогою ЕОМ за прийнятий відрізок часу, цей спосіб оцінки не потребує значної попередньої обробки інформації.

С. І. КРАНДІЄВСЬКИЙ

ПОЧАТОК ЕКОНОМІЧНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ НА УКРАЇНІ

Проблеми економічної історіографії, тобто вивчення того, як, коли, в яких умовах починається і потім розвивається дослідницька діяльність учених, спрямована на вивчення економічного життя минулого, ще недостатньо привертають увагу наших істориків і економістів. Не так давно відомий радянський історик В. К. Яцунський писав: «Незважаючи на величезний розвиток наприкінці XIX та в XX столітті вивчення економічної історії, питання про те, коли, з яких причин виникла економічна історіографія, які були її перші кроки, вивчене дуже слабо» [5, с. 152]. Україна в цьому відношенні не становить винятку.

Як показують факти, інтерес українських дослідників до економічної історії України, Росії, а також зарубіжних країн пробуджувався ще в докапіталістичний період, значно підвищувався в епоху капіталізму і набув найширшого розмаху після

¹ В. А. Балашевич. Математические методы в управлении производством. Минск, 1976.

² О. Г. Штрассер, М. П. Матрешин. Оптимальне розміщення виробництва ампульної продукції на підприємствах медичної промисловості. — «Вісник ХДУ», 1976, № 147.

Великої Жовтневої соціалістичної революції, коли радянські вчені, озброєні марксистсько-ленінською методологією, створюють у цій галузі численні монографії, колективні праці, окремі роботи широкого плану і першочергового значення.

Давно вже назріла потреба дати хоча б стислий огляд усієї української історико-економічної літератури, починаючи з появи перших робіт і донині. Але у вузьких межах невеликої статті обмежимо наше завдання початковим (в основному дореформеним) і, до речі, мало вивченим періодом української економічної історіографії.

Зважаючи на те що праці, які розглядаються, писалися людьми не тільки різних наукових спеціальностей (істориками, економістами, правознавцями, етнографами, археологами), а й різних поглядів, шкіл і напрямів, необхідна їх критична оцінка. Звичайно, особливу цінність для нас мають роботи прогресивних дослідників, зокрема прихильників революційної демократії.

Перші праці, в яких порушуються ті чи інші питання економічної історії, з'являються на Україні ще в докапіталістичний період, переважно в другій половині XVIII і першій половині XIX ст. Так, деякі епізодичні відомості про життя і побут населення, торгівлю, сільське господарство, ремесла, кріпацтво тощо ми знаходимо у представників української дворянської історіографії: А. Ф. Шафонського («Черниговского наместничества топографическое описание...» (1786 р.), видане в Києві в 1861 р.), М. Ханенка («Діаріуш» і «Щоденник»), Я. М. Марковича («Записки про Малоросію, її жителів та виробництво». СПб, 1798) та інших. Питання зародження і розвитку феодально-кріпосницьких відносин на Україні — щоправда, не завжди послідовно й об'єктивно — висвітлені в книзі Г. Кониського [3]. Час написання цієї книги — не раніше другої половини XVIII ст. Між іншим, достовірність авторства Г. Кониського уже в XIX ст. піддається сумніву.

Засновник Харківського університету В. Н. Каразін висловлював ряд цікавих думок про роль матеріального виробництва в історії людського суспільства, а також з питань історії первісного суспільства. Він яскраво показав картину важкої боротьби первісної людини за своє існування, підкреслив важливе значення землеробства в історії людства, в економічному розвитку суспільства [див. 2, с. 217—224]. За словами О. І. Герцена, В. Н. Каразін деякий час збирав матеріали з історії фінансів [див. 1, с. 435]. Прямо стосується цих проблем його дослідження «О причинах постепенного упадка курса в России и о средствах поднять его» [див. 2, с. 23—35]. Причинами коливання курсу російського карбованця на рубежі XVIII—XIX ст. були, зокрема, великі витрати на часті війни і зростання

дефіциту в державному бюджеті. Але Каразін показав і інші фактори, що так або інакше викликали коливання курсу грошей,— зниження вартості монети, збільшення кількості подорожжючих, що від'їжджали за кордон, зовнішні державні позики і ін. В. Н. Каразін відстоював необхідність швидкого розвитку промисловості, внутрішньої і зовнішньої торгівлі, підвищення виробництва сільськогосподарської продукції, що сприяло б розширенню продовольчої бази для населення і сировинної — для промисловості. Така програма об'єктивно відбивала ті зрушення в економічному розвитку країни, які свідчили про поступове зміцнення капіталістичного укладу в економіці Росії початку XIX ст.

Прогресивний український історик О. М. Маркович (1790—1865) у своїх дослідженнях дав правильну картину процесу закріпачення селян, підкресливши, що кріпосне право на Україні виникло внаслідок внутрішніх закономірностей соціально-економічного розвитку.

Деякі питання економічного розвитку України порушували в своїх творах представники дворянської (Д. М. Бантиш-Каменський та М. А. Маркевич), а також буржуазно-націоналістичної історіографії (П. О. Куліш, М. І. Костомаров та ін.). Однак вони приділяли незначну увагу цим проблемам. Правда, М. І. Костомаров, який, до речі, одержав історичну освіту в Харківському університеті, надрукував у журналі «Современник» у 1857—1858 рр. велику історико-економічну працю «Очерк торговли Московского государства в XVI и XVII столетиях», багату на різноманітний фактичний матеріал, що не втратив своєї цінності й понині. У той же час ця праця не відзначається широкими узагальненнями і глибоким аналітичним підходом до проблем походження й розвитку національного ринку. Під впливом слов'янофільської ідеології написана монографія відомого письменника і публіциста І. С. Аксакова (1823—1886) «Исследования о торговле на украинских ярмарках» (СПб, 1858), хоча й містить цінний і різноманітний фактичний матеріал, що характеризує динаміку ярмаркової торгівлі на Україні в 30—50-х рр. XIX ст. В цьому основна позитивна риса даної роботи. Але при оцінці економічних явищ того періоду Аксаков дуже часто займає суб'єктивно-ідеалістичну позицію. Він виявляє типову для слов'янофілів індиферентність до соціальних антагонізмів, класової боротьби, розглядаючи народ як єдину одностайну масу. Якщо він відмічає деяку різницю між окремими верствами населення, то зводить її до етнографічних, національних особливостей, специфічних рис характеру людей і т. п.

Прогресивні ідеї російських революційних демократів О. І. Герцена, В. Г. Белінського, М. О. Добролюбова, М. Г. Чернишевського справили значний вплив на світогляд, економічні,

історичні і філософські погляди представників революційної демократії не лише російського, а й інших народів нашої країни. Відчув на собі вплив цих ідей і великий син українського народу Тарас Григорович Шевченко (1814—1861), який не лише відіграв величезну роль у розвитку прогресивної української літератури, а й справедливо вважається основоположником революційно-демократичного напрямку в українській історичній науці. Він завжди гаряче цікавився російською, українською і зарубіжною історією, вивчав історичні джерела, археологію, етнографію тощо. Багато подій минулого, в тому числі й ті, що стосуються економічної історії, він оцінював з прогресивної точки зору, як переконаний захисник інтересів трудящих, як революційний демократ, сповнений глибокої віри в неминучу перемогу сил прогресу над силами реакції і гноблення. В «Дневнике» ми знаходимо цікавий запис Т. Г. Шевченка від 27 серпня 1857 р., де він висловлює свої думки з приводу промислового перевороту в Англії та його наслідків. Звертаючись до винахідників парового двигуна і першого пароплава в Англії, Т. Г. Шевченко пише: «Ваше молодое, не по дням, а по часам растущее дитя в скором времени пожрет кнуты, престолы и короны, а дипломатами и помещиками только закусит, побалуется, как школьник леденцом. То, что начали во Франции энциклопедисты, то довершит на всей нашей планете ваше колоссальное гениальное дитя. Мое пророчество несомненно» [4, с. 90].

Т. Г. Шевченко відстоював тезу про вирішальну роль народних мас в історії суспільства, про непримиренність класових суперечностей, про класову боротьбу як характерну рису соціального розвитку антагоністичних суспільств.

Підсумовуючи головні напрямки вивчення економічної історії на Україні в докапіталістичний період, ми можемо констатувати, що на даному етапі воно було дуже обмеженим і мало спорадичний характер. Спеціальних монографій на історико-економічні теми, за винятком згаданої книги М. І. Костомарова, майже не було. Факти з історії економіки, як правило, висвітлювалися в загально-історичних працях, у роботах з історії права, культури, демографічних дослідженнях і т. ін. Зовсім іншу картину ми спостерігаємо після скасування кріпацтва, коли господарство України все більше й більше перебудовувалося на капіталістичний лад і в зв'язку з докорінними змінами в господарському житті підвищився інтерес окремих дослідників до вивчення економічної історії України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Герцен А. И. Сочинения. Т. VII. М., Гослитиздат, 1958. 727 с.
2. Каразин В. Н. Сочинения, письма и бумаги. Харьков, 1910. XIX. 927 с.
3. Кониский Г. История Руссов или Малой России. М., 1846. 257 с.

4. Шевченко Т. Г. Дневник 1857—1858 (Автобиография). Киев, «Молодь», 1963. 278 с.
5. Яцунский В. К. Историческая география. История ее возникновения и развития в XIV—XVIII вв. М., Изд-во АН СССР, 1955. 331 с.

Н. А. КОСТЕНКО

РОЗПОДІЛ ПРИБУТКУ Й ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА

Розподільні відносини активно впливають на економічний розвиток суспільства. Цю їх особливість було розкрито В. І. Лебніним, який відзначав, що «... розподіл є метод, знаряддя, засіб для підвищення виробництва» ([1, с. 331]. Через них відбувається реалізація економічних інтересів, на основі яких узгоджуються також громадські, колективні й особисті.

Особливості розподільних відносин наочно виявляються в одній із їх ланок — у системі використання прибутку. У сфері госпрозрахунку він виконує дві економічні функції: оцінки ефективності господарської діяльності підприємства і джерела фондів матеріального стимулювання виробничих колективів. Поєднання в одній категорії і показника і джерела різко підвищує роль прибутку як стимулюючого фактора. Виконати свої функції прибуток може тільки при наявності ефективної системи розподілу. Ось чому господарська реформа, що передбачає посилення його ролі у народному господарстві, вимагала вдосконалення системи розподілу.

Напередодні реформи, у 1965 р., основна сума прибутку (71%) надійшла в доходи Державного бюджету СРСР. Він тоді мало чим відрізнявся від податку з обігу, що повністю надходить у бюджет. Більша частина надпланового прибутку залишалась на підприємствах. Це не зацікавлювало останніх у складанні напружених планів по прибутку з урахуванням усіх внутрішніх резервів. Розподіл прибутку не був пов'язаний з наявністю і використанням закріплених за підприємством основних виробничих фондів, що негативно позначалося на ефективності їх використання.

Серед заходів, здійснених у цій галузі, особливе значення мало впровадження нових форм державних доходів (плата за фонди, фінансування і рентні платежі) і створення на підприємствах фондів економічного стимулювання. Принципова відміна нововстановлених платежів у тому, що їх розмір залежить не від співвідношення доходів і витрат підприємств, а від результатів його діяльності, від виконання таких важливих показників, як реалізація, рентабельність, продуктивність праці, якість тощо. Друга їх важлива риса полягає в тому, що вони визначаються по тривалих нормативах, за допомогою яких прибуток розподіляється між бюджетом і госпрозрахунковими підприємствами. Одним з важливих підсумків господарської

реформи стало формування нових пропорцій розподілу прибутку між підприємствами і бюджетом (див. табл.) [4, с. 726].

Показник	1965 р.	1970 р.	1975 р.
Одержано прибутку (всього), %	100	100	100
Внесено у бюджет	71	62	57
У тому числі платежі з прибутку	71	61	56
З них:			
відрахування від прибутку	71	4	1
плата за виробничі основні й оборотні кошти	—	17	20
рентні (фіксовані) платежі	—	5	5
внески вільної решти прибутку	—	35	30
залишено у розпорядженні підприємств	29	38	43
У тому числі:			
направлено на капітальні вкладення	9	14	12
відраховано у фонди економічного стимулювання	6	14	16
використано на інші цілі	14	10	15

Наведені дані свідчать про значне збільшення частини прибутку, яка залишається у розпорядженні підприємств і відповідне зниження частини, що вилучається у бюджет. У складі прибутку найшвидшими темпами зростали відрахування у фонди економічного стимулювання. Значно збільшилася також питома вага прибутку, що направляється на фінансування капіталовкладень.

Для нових пропорцій розподілу прибутку характерне зменшення тієї його частки, яка направляється на фінансування приросту власних оборотних коштів і відшкодування збитків. Це пов'язано із скороченням розмірів планових збитків унаслідок перегляду оптових цін, із досягнутим за роки реформи прискоренням оборотності коштів у господарстві, збільшенням банківського кредиту, особливо в легкій і харчовій промисловості, а також розширенням використання сталих пасивів. Аналіз співвідношення різних форм вилучення прибутку в доход бюджету показує, що частка плати за фонди, яка вважалась основною формою, не перевищує 20% усього прибутку, або майже $\frac{1}{3}$ загальної суми внесків у бюджет. Слід відзначити, що плата за фонди поки що не повністю виявила свою стимулюючу дію, бо відрахування вільного залишку прибутку перевищує суму плати за фонди в 1,5 раза. Відрахування вільного залишку в бюджет — не просте скорочення діючої форми, а новий елемент у стосунках підприємств і держави. Вільний залишок прибутку показує надлишок його над плановою потребою і може використовуватися в централізованому порядку в інтересах усьо-

го суспільства. Але той факт, що він набагато перевищує основний внесок у бюджет — плату за фонди, ставить питання про необхідність уточнення платежів у бюджет. Для підвищення економічної дієвості плати за виробничі фонди доцільно було б збільшити її нормативи по галузях промисловості. «У перспективі плата за фонди стане найважливішою частиною доходів державного бюджету і відповідно скоротить роль інших платежів» [3, с. 25].

У господарській практиці ще не набули широкого застосування фіксовані платежі, частка яких у загальній сумі платежів у бюджет не перевищує 5%. Діюча система розподілу прибутку не повністю відповідає умовам розвинутої соціалістичної економіки. Недостатня і госпрозрахункова зацікавленість підприємств у підвищенні ефективності виробництва в економічному використанні всіх своїх ресурсів. На XXIV з'їзді КПРС указувалося на необхідність «... далі вдосконалювати систему розподілу прибутку, посилити заінтересованість підприємств у підвищенні ефективності використання матеріальних, фінансових і трудових ресурсів» [2, с. 190]. Основним напрямком такого вдосконалення є дальше підвищення частки прибутку, яка залишається у розпорядження підприємств з тим, щоб вони всі свої потреби (включаючи розширене відтворення) могли задовольнити за рахунок прибутку. Це в свою чергу передбачає повне припинення бюджетного фінансування промисловості, з тим щоб планові втрати підприємств і галузей у цілому покривалися за рахунок її власних джерел (прибуток, амортизаційні відрахування) і тривалого і короткострокового банківського кредиту. Так, з 1970 р. у міністерстві приладобудування, засобів, автоматизації й систем управління проводився економічний експеримент по застосуванню системи так званої пайової участі, або пайового розподілу прибутку між господарством і бюджетом. У межах даного експерименту припинено бюджетне фінансування капітальних вкладень, витрат на наукові дослідження та інші планові потреби. Усі витрати галузі повністю покриваються за рахунок прибутку, який залишається у розпорядженні міністерства, внаслідок чого норматив цієї частки прибутку обчислюється з урахуванням забезпечення розширеного відтворення фондів, розвитку науки і техніки, економічного стимулювання підприємств і організацій і покриття інших планових витрат. Повнота внесків прибутку у Державний бюджет у сумах, передбачених планом, гарантована. Новий порядок розподілу є елементом ширшого експерименту, мета якого — відробити методи переходу міністерства на госпрозрахункове управління, фінансування і управління. Досвід роботи міністерства на господарському розрахунку, як свідчать наведені у пресі дані, себе виправдав, однак ряд питань залишаєть-

ся нерозв'язаним [5, с. 134—136]. Експериментальному варіанту притаманні певні недоліки пайового розподілу прибутку, за яким фінансується частка валового прибутку, що залишається для потреб галузі при збереженні існуючих нині платежів у бюджет. Адже стимулюючий вплив окремих платежів на господарську діяльність підприємств паралізується.

Широке розповсюдження досвіду міністерства приладобудування вимагає проведення великої підготовчої роботи, спрямованої на поліпшення якості планів, удосконалення системи цін, показників оцінки діяльності підприємств, існуючих господарських зв'язків між ними. Не слід відмовлятися і від удосконалення діючого розподілу прибутку і в межах тієї його частини, яка відраховується в бюджет, підвищити плату за фонди, відповідно скоротивши розмір вільного залишку прибутку. Це особливо потрібно для підприємств тих галузей промисловості, де висока рентабельність (легка, харчова, м'ясна). Удосконалення системи розподілу прибутку з урахуванням різних функцій, які виконуються фінансовими платежами, сприятиме підвищенню госпрозрахункової зацікавленості об'єднань і підприємств у зростанні ефективності виробництва, у виконанні завдань народногосподарських планів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ленін В. І. Промова на III Всеросійській продовольчій нараді.— Повне збір. тв., т. 43, с. 323—332.
2. Матеріали XXIV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1971. 360 с.
3. Косигін О. М. Про поліпшення управління промисловістю, удосконалення планування та посилення економічного стимулювання промислового виробництва. Доповідь на Пленумі ЦК КПРС 27 вересня 1965 року. Київ, Політвидав України, 1965. 48 с.
4. Народное хозяйство СССР в 1975 г. Статистический ежегодник. М., «Статистика», 1976. 846 с.
5. Научные основы и практика хозяйственного расчета. М., «Экономика», 1974. 279 с.

ЗМІСТ

Ткаченко І. Я., Прокопенко І. Ф., Шерстюк І. М. Соціалістичне змагання в господарському механізмі розвинутого соціалізму	3
Коюда П. М., Бакуто Л. Д. До питання про вдосконалення матеріального стимулювання у виробничих об'єднаннях	7
Смирнова В. О., Любченко В. Й. Удосконалення планування і підвищення ефективності суспільного виробництва у десятиї п'ятиріччі	12
Сичов Є. П. Стимулювання кредитом науково-технічного прогресу	14
Кац А. Б., Булаєнко Л. І. Деякі питання вдосконалення вимірювання ефективності промислового виробництва	17
Ліберман О. Г., Житницький З. Л., Селіванов В. М., Снівакова В. В. Питання обліку і оцінки результатів соціалістичного змагання на промислових підприємствах	20
Чиженко Л. М. Формування системи планових показників промислових підприємств	23
Семеняк І. В., Сивоконь А. В., Кравченко С. Г. Основні напрямки статистики якості на промисловому підприємстві	26
Довгаль В. Ю., Шекишев О. А. Про використання додаткового продукту на капітальні вкладення в умовах розвинутого соціалізму	30
Стацюра В. М. Зниження собівартості промислової продукції — важливий фактор підвищення рентабельності	32
Руднев С. А. Дослідження фондовіддачі з допомогою багатофакторного кореляційного аналізу	35
Каменецький Ю. Л., Кучерова Є. І. Статистичне дослідження довговічності технологічного устаткування	37
Каждан С. Л. Факторний аналіз динаміки продуктивності праці в галузі	40
Клочко В. С. Диференціація знарядь праці в сучасних умовах	43
Гужва А. І. Удосконалення методів нормування матеріаломісткості турбогенераторів	44
Адаменко Е. М., Гомозова І. П. До питання про економічний паспорт підприємства	46
Демидова О. С. Про особливості комплексного соціально-економічного планування в сільськогосподарському адміністративному районі	48
Свідан Н. М. Удосконалення матеріально-технічної бази сільського господарства в десятиї п'ятиріччі	51
Терехов Ю. І., Щербача І. К. Про напруженість твердих планів державних закупок у колгоспах	58
Терехов Ю. І., Атаманиченко Є. Г., Цапенко Ю. Г. Фактори ефективності зростання виробництва	61
Пантелєєва В. П. Оборотні засоби підприємств і організацій «Сільгосптехніки» і шляхи прискорення їх оборотності	64
Кошель В. М., Марченко М. С., Прокопенко А. П., Симоненко В. Н. Фінансові джерела технічного вдосконалення і реконструкції діючих підприємств	68
Заговора Л. М. Про використання трудових ресурсів на підприємствах Курської магнітної аномалії	71
Селіванов В. М. Про визначення економічної ефективності при зниженні плинності робітничих кадрів	73
Матряшин М. П., Іванов В. В. До питання про оцінку критеріальних показників в задачах оптимального планування	78
Крандієвський С. І. Початок економічної історіографії на Україні	79
Костенко Н. А. Розподіл прибутку й ефективність виробництва	83

ВЕСТНИК ХАРЬКОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

№ 169

Экономические вопросы эффективности производства

Выпуск 13

(на украинском языке)

Харьков

Издательство при Харьковском государственном университете
издательского объединения «Вища школа»

Редактор *А. Х. Балабуха*
Художний редактор *Т. П. Воробієнко*
Технічний редактор *Л. Т. Момот*
Коректор *М. Ф. Христенко*

Информ. бланк 3679.

Здано до набору 28.10.77. Підписано до друку 23.05.78.
БЦ 09183. Формат 60×90¹/₁₆. Папір друкарський № 3.
Літ. гарн. Вис. друк. 5,5 умовн. друк. арк. 6,1 обл.-вид.
арк. Тираж 1000 прим. Видавн. № 542. Зам. 2149. Ціна
85 коп.

Видавництво при Харківському державному університеті
видавничого об'єднання «Вища школа», 310003,
Харків-3, вул. Університетська, 16.

Харківська міська друкарня № 16 Обласного управління
у справах видавництв, поліграфії і книжкової торгівлі.
310003, Харків-3, вул. Університетська, 16.

(14)с/о-1'

Умб-4

мудд. ХТУ-1